

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

ספר

יעטה מורה

במדבר

דרשות ומאמרים
דברי חכמה ומוסר יקרים
להורות הדרך ילכו בה מישרים
לראות בטוב ה' בארץ חיים

שנאמרו מפיו
הרה"ג יעקב ברוך הכהן טראב זצ"ל

רבה דשכונת התקווה וראש ישיבת "רבנו יוסף חיים" בעיר ת"א
בן הרה"ג עזרא הכהן טראב זצוק"ל ראב"ד דמשק

נדפס פעיה"ק ירושלים תוכב"א
שנת גמ ברכות יעטה מורה לפ"ק

כל הזכויות שמורות

ניתן להשיג את הספר אצל משפחת המחבר

תל אביב

תוכן הענינים

ספר במדבר

טז פרשת במדבר

- טז..... ישרים דרכי ה'.....
- יז..... משים עצמו כהפקר.....
- יח..... אותיות התורה כנגד היוצאים בעבא בלבד.....

טז פרשת נשא

- טז..... השגת התורה על ידי שימור מן החטא.....
- טז..... עם ישראל נמשל לכלה.....

נח פרשת בהעלותך

- נח..... על מנת שלא לקבל פרס.....
- נח..... מהות קול התקיעה והתרועה – ומחות הפרישות הדרושה לשלימות.....
- נח..... העמל מגן מפני הידרדרות.....
- נח..... ענוותנותו של מרע"ה.....
- נח..... דרכיו של מנדיג.....
- נח..... והאיש משה ענו מאד.....
- נח..... ולא קם עוד נביא בישראל כמשה.....

נז פרשת שלח

- נז..... מרגלים ראו ולא לקחו מוסר.....
- נז..... דיבת המרגלים ומעלת כלב.....
- נז..... קדושת הדיבור והזהירות הנדרשת לזה.....
- נז..... שבט לגו כסילים.....

פרשת קורח..... סח

מעותו של קורח..... סח
אל תאמן בעצמך עד יום מותך..... עג
למימינים בה סם חיי..... עז
תפילה למשה איש האלוקים..... פג
קפידתו של מנהיג..... פח
ערכו של רגע בחיים..... צד
מתנות כהונה הם הראשית של האדם..... צה

פרשת חוקת..... ק

אמירת תורת הקרבן כמעשה הקרבן..... ק
גזירה היא מלפני..... קה
שריפת הפרה – הוכחה לאפסיות העוה"ז..... קה
בהמתן של צדיקים חביבה עליהן כגופן..... קמ
הטא הכאת הסלע..... קיג
הטא מי מריבה – ישרותו של מנהיג..... קיד
לימוד זכות..... קכב
הסתכלות גורמת התחברות..... קכה

פרשת בלק..... קל

מלכה ושריה בגויים אין תורה..... קל
מי מנה עפר יעקב..... קלב
קבל את האמת ממי שאמרה..... קלה
נאמנים פצעי אהב..... קמ
קנאות ללא פניה..... קמג

פרשת פנחס..... קמח

צדקתו וגבורתו של פנחס..... קמח
חינוך מקטנות לקנאות..... קנד
חובת זיכוי הרבנים וחומרת מחטיאי הרבנים..... קנו
חיזוק האמונה ע"י בנות צלפחד..... קסג
(קנאות פינחס, הדרך להרבות שלום בעולם)..... קסג
כוח התורה למעלה מכוח הנבואה..... קסה

פרשת מטות קעב

נדרי מצווה.....קעב

עת לדבר ועת לחשות.....קעג

מעלת הדיבור והמחשבה.....קפ

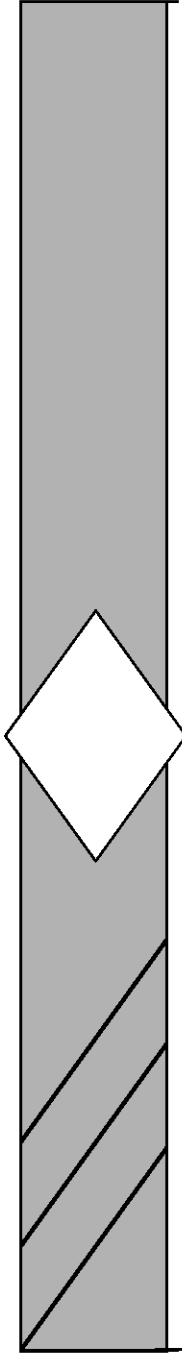
החובה להיות נקי מחשד.....קפה

פרשת מסעי..... קצ

קדושת א"י.....קצב

מיתת הכהן הגדול כנפש תחת נפש.....קצג

דין ערי המקלט נוהג לדורות.....קצו

במדבר

פרשת במדבר

ישרים דרכי ה'

"וידבר ה' אל משה במדבר סיני וכו'." (א, א)

אמרו במדרש: למה במדבר סיני מכאן שנו חכמים בנ' דברים נתנה התורה, באש ובמים ובמדבר, באש מנין (שמות י"ט) וחר סיני עשן כולו וגו', ובמים מנין שנאמר (שופטים ה') גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים, ובמדבר מנין וידבר ה' אל משה במדבר סיני, ולמה נתנה בנ' דברים הללו אלא מה אלו בחנם לכל באי העולם כך דברי תורה חנם הם שנא' הוי כל צמא לכו למים (ישעיה כ"ה) (במד"ר פרשה א' ז).

ובס"ד, הערבי נחל מסביר את מטרת כח הבחירה שנתן הקב"ה ביד האדם, כמו השעון הזה שהוא מורכב ביסודו על קפיץ ראשי, שמתפקידו לשובב כמה גלגלים קדימה, וכנגדם ישנם עוד כמה גלגלים העוצרים בעדם ומאיטים את הילוכם אחורה, ורק עי"ז אנו יודעים את שעות היום באופן מדויק, ואם לא היו הגלגלים העוצרים בעדם, היו מסתובבים כמה פעמים בתוך עשרים וארבע שעות ואף פעם לא נוכל לכוון את הזמן.

וכמו כן אם היה האדם מוטבע על קו אחד למאוס ברע מטבעו, ולבחור בטוב מטבעו, או להפך ח"ו, הרי לא היה מקום כלל ועיקר לשכר ועונש, מאחר והגלגלים סובבים הולכים בכיוון חד צדדי, ולא היה מגיע לו שכר על מעשיו הטובים, ולא עונש על מעשיו הלא טובים, אבל עי"ז שהקב"ה ברא היצח"ר מצד אחד, וברא לו התורה תבלין מהצד השני, שגלגל אחד מושכו קדימה, והשני מושכו אחורה, ובידו ניתן לכוון את מוסרות העגלה לישראל כל הזמן על הקו הישר שלא יתדרדר ויפול ח"ו לפי הפחת, עבור עבודה ומאמץ זה יש מקום לשכר ועונש, עכ"ד תכ"ד.

והנה חז"ל ברוח קדשם הגדירו החלוק בין צדיק לפושע לא כמו שמקובל בעולם שצדיק זה שמקיים כל התורה כולה, ומדקדק בקלה כבחמורה, והיפוכו פושע, אלא

לחז"ל ישנו קנה מדה אחר לגמרי, וז"ל הגמ' במס' גזיר כ"ג, אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מאי דכתיב כי ישרים דרכי ה', צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם.

משל לשני בני אדם שצלו את פסחיהן, אחד אכלו לשם מצוה, ואחד אכלו לשם אכילה גסה, זה שאכלו לשם מצוה "וצדיקים ילכו בם", וזה שאכלו לשם אכילה גסה "ופושעים יכשלו בם" הרי שבחיצוניות המצוה שניהם שווים והמבדיל ביניהם הוא שזה אכל לשם מצוה, וזה לשם אכילה גסה, ומה רב הוא המרחק שביניהם, עד שזה נקרא "צדיק" ולהבדיל השני פושע.

כי הוקשה להם לרז"ל באם כי ישרים המה, איך יוכלו הפושעים להכשל בם, ע"כ דרשו שגם בהדברים הישרים עצמם כשלו הפושעים בם, והוא כאשר יצוירו בעלי המוסר. שלפעמים אף אם עושה אדם מצוה היא לו כמו בע"כ. למשל אחד בא לבית רעהו ולבקש ממנו גמ"ח, ויאמרו לו שאך זה הלך לביהמ"ד להתפלל מנחה, ויהי נאלץ גם הוא ללכת אחריו לביהמ"ד, ובבואו לביהמ"ד ענהו, כי ילוח לו את הגמ"ח, אך אין עמדו. וללכת כעת לביתו אינו יכול יען כי ירא פן יאחר תפלת המנחה בצבור, ע"כ יחכה. ומה היה יכול לעשות כי היה נאלץ לחכות. והיה יושב כמו על גחלים לוהטות.

ובע"כ התפלל גם הוא עם הצבור וישמע קדושה, ולולא רעהו היה מתפלל ביחידות בביתו, ואחר המנחה אמר אליו רעהו שאינו יכול ללכת גם עתה לביתו שאינו יכול לבטל את סדרו. כי מדרכו ללמוד בכל יום בין מנחה למעריב בחבורה.

והיה נאלץ לחכות ג"כ עד אחר תפילת מעריב, ובין כה וכה שמע ג"כ מהרבי הלומד לפני החבורה את העין יעקב או המשניות. והתפלל ג"כ ערבית בצבור, ונפשו גחלים תלהט, אמנם מה יעשה, וזה ופושעים יכשלו בם גם בהדרכים הישרים עצמם, שמקיימם כאלו בפאו שד, וזהו ממש דרשתם זה אוכל פסחו וזה אוכל פסחו, זה נתכוון לש"ש וזה אוכל אכילה גסה כמו בע"כ.

ובדרך אחרת אפשר לבאר את הכתוב ע"פ דרך הציורי, כגון, אם נסע איש בנתיבות לא סלולות, ויתעה מדרכו, ולא מצא איש לשאול ממנו על דרכו אשר הוא הולך, ובין כה תעה אל מקום גרודי חיות וליסטים וירצחוהו נפש, האם נוכל להאשים את האיש ההוא כי אשמו בראשו כי לא היה נזהר, כי מה יעשה אם תעה בדרכו ואיש אין ממי לשאול.

אבל לא כן הוא אם נסע האיש בדרך המלך אשר משני צדי הדרך נטועים עצים, ועמודים עם טבלאות כתובים המראים את הדרך לעוברי ארח, וגם עוברים ושבים

נמצאים, או כי נוסע הוא על דרך מרצפת אבנים, אשר עוברים ושבים נמצאים שמה תמיד, והאיש ההוא שלח את רסן סוסו הפשי ויתנהו ללכת לכל רוח שיחפוץ, עד כי התעה סוסו אותו מדרכו ויביאהו למקום גדודי חיות וליסמים וירצחוהו נפש, הלא עליו נוכל לומר כי דמו בראשו ומתחייב הוא בנפשו, וזהו שיאמר הנביא "כי ישרים דרכי ה'" דרכי ה' ישרים המה ואין בהן גפתל ועיקש אשר יוכל האדם לתעות בהן.

ועוד גם "וצדיקים ילכו בם" ובדרכים ההם הולכים הצדיקים ומוזהרים את העם השכם והערב, זו הדרך לכו בה ועכו' "ופושעים יכשלו בם" כי פתחו רסן סוסם הם התאוות, ולא ישמעו לקול המוכיחים, והולכים אחרי נפש הבהמית. הלא אשם בראשם ומתחייבים בנפשם ולנצח יאבדו, ואין להם כל הצטדקות ביום הדין, וע"ז יאמר הנביא "צופה נתתיך לבית ישראל וגו' ואתה כי הזהרתו הוא רשע בעוונו ימות וגו'" (אורח ישרים)

ומעלת האדם היא כח הבחירה, וזוהי מצות עשה, כמ"ש (דברים ל' י"ט) "ובחרת בחיים" (כ"ב הרר"י בשע"ת שער ג' אות י"ז) ואין זאת אומרת שהוא יכול לעשות מה שהוא רוצה, כי זה לא שייך לבחירה, שהרי גם הבהמה עושה מה שהוא רוצה. אלא אדרבה כח הבחירה הוא שיכול לבחור ולעשות היפך טבעו ורצונותיו שהוא נולד בהם, כח זה אין לשום בעל חי, ולכן אדם שמתגבר ומהפך מדותיו לטוב ועולה למעלה מטבעו, הקב"ה מודד לו מדה כנגד מדתו. וגם הוא מתנהג אתו למעלה מדין הטבע. ואין לאדם זה שוב מורא ופחד, ולא נזק וצער ממאורעות הטבע בעולם וכו' וכו', ושכרו מוכן לו בשלימות לעוה"ב. (לב אליהו חלק ד' עמד שם"ג)

וז"ש המד' בג' דברים נתנה תורה, באש, ובמים, ובמדבר, פירוש, אם נתבונן בשלשת איתני טבע אלה, נראה שמצד אחד הם מאד מסוכנים, אש הרי היא מכלה את הכל ואין שום חומר שיוכל לעמוד לפניו, עד כדי כך שהתורה ממשילה את כוחו וגבורתו ית' לאש, כמ"ש "כי ה' אלוקיך אש אוכלת הוא" ומצד השני עד כמה יכול האדם לנצל את האש לצרכיו הפרטיים, לאורה, לבישול, ולכל הכלים השמושיים.

וכמו כן המים, דור המבול נמחו ע"י המים, מצריים טובעו בים סוף, ואנו עדים יום יום לשטפונות הגורמים להרס וחורבן ואסונות בנפש אדם, ומצד השני הרי המים הוא דבר שהנשמה תלויה בו ממש, וכמו כן המדבר, מקום המוחזק למסוכן ביותר, וכמו שתארה אותו התורה, "המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון" וכו' ומאיך גיסא הרי זה המקום הכי מסוגל להתעלות ולדבקות בה' ית', כמ"ש אצל משרע"ה נאמר וינהג את

הצאן אחר המדבר, וכן דוד המע"ה אמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנח הנה ארחיק נדוד אליו במדבר סלה.

וא"כ אנו רואים בכל שלשת הדברים שהכל תלוי איך שהאדם משתמש בהם, שיכולים להיות לו להועיל, או לרועץ ח"ו, וזהו שאחז"ל בג' דברים נתנה תורה וכו'.

שהתורה היא דומה לג' דברים הנ"ל, שאותו קרבן פסח שראובן יכול להתעלות כ"כ על ידו עד שנקרא בשם "צדיק", לחברו שמעון יכול הוא לרדת על ידו עד שנקרא בשם "פושע" הכל תלוי באופן האכילה והמחשבה הפהורה בעת קיום המצות. (קול מנחם).

בוידוי רגילים לומר מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים הלא כל הנסתרות והנגלות אתה יודע, וביהכ"פ אומרים אותו בתורת הקדמה לוידוי על הטא וכו'.

ויש להבין, דבשלמא הנסתרות מובן שהן ידועים להקב"ה אבל לשם מה אנו אומרים שהקב"ה יודע את הנגלות, ואיזה חידוש יש בזה.

ומצאנו במרגניתא דר"מ כתוב אוי לו לאדם שהעולם טועין בו. ודבר זה גרוע מאד ונוגע בחלול ה' כמ"ש ביומא (פ"ו ע"א) היכי דמי חלול ה' אמר רב וכו' ר"י אמר וכו' וכו' אביי אמר כדתניא ואהבת את ה' א שיהא שם שמים מתאהב על ידך וכו' ועליו הכתוב אומר באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו, (יחזקאל ל"ו).

ופירש"י "את זו קרא הכתוב חלול ה' בשאדם חשוב עובר עבירה ופורענות באה עליו והכל אומרים מה הועילו לו ראה החסידים והחכמים רעה באה עליהם שנא' ויחללו את שם קדשי ובמה חללוהו באמור עליהם, הנכרים שגלו ביניהן ראו עם ה' אלה ולא יכול להצילם שלא יגלו, נמצא שם שמים מתחלל וכבודו מתמעט, עכ"ל.

ויש גירסא אחרת במרגניתא דרבי מאיר שם: אוי לו למי שהעולם מטעין בו, כלומר שהעולם מכניסים גם בו בעצמו את הטעות שטועים בו, ומדמה אף הוא לחשוב כי צדיק הוא כמו שאומרים עליו, וזה גרוע בהרבה יותר מהאמור למעלה וככלב שב על קיאו בן נעשה הוא כסיל השונה באולתו, כי העקוב היה לו למישור והרכסים לבקעה באשר ידמה בנפשו כי צדיק הוא בכל דרכיו, ומי יאמר לו מה תעשה אוי ואבוי לו ולנפשו.

ונתבונן נא בפסוק (סוף קהלת) סוף דבר הכל נשמע את הא' ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם כי את כל מעשה האלקים יבוא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע.

ו"ל התרגום, סוף פתגם דאתעבד בעלמא דצנעא כולא עתיד לאתפרסמא ולאשתמעא לכל בני אנשא, בנין בן, ית' מימקרא דה' הוי דחיל, וית פקודי הוי נטיר, דלא למיתר בסיתרא, ואין תחוב, הוי זחיר למיתב וכו', ארום ית כל עובדא דה' יעל ליום דינא רבא ועתיד לפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אנשא אין טב ואין ביש עכ"ל.

וזהו מה שאנו אומרים גם על הנגלות רק אתה יודע, כי האדם עלול לרמות עצמו ואת אחרים מאד מאד, ואף שבגלוי עושה מצוה, מ"מ בסתר לבו – ששם מקור ונביעת כל המעשים – לפעמים הוא בהיפך נמור מהמצוה, ולפעמים רק חלק פסול, ויש גם שתתערב שם נקודה קמנה של איזו מדה אשר תעיב כל טהרת המצוה, כגון הרגש גאווה וכבוד וכדומה, כמ"ש (קהלת פ"א א) "זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח".

פירוש נפלא מ"ש המאה"ג מוה"ר בעריש פלאהם (תלמידו של המגיד מדובנא) ז"ל בשם הדיין מו"צ דאז בוילנא, שדייק מה שהתחיל הפסוק בלשון רבים, "זבובי מות" וסיים בלשון יחיד "יבאיש יביע שמן רוקח" וביאר דה"ק: יש ב' מיני יצה"ר שהם זבובי מות כמ"ש יצה"ר דומה לזבוב (ברכות סא א)

א. יצה"ר שמצוי אצל ההמון – יצה"ר שפל ונבזה, שמכשיל את האדם בהרהורים ומעשים שפלים ותאות נבזות, והיינו "יבאיש", כלומר מסרית.

ב. יצה"ר שנכנס אצל אנשים גדולים, שם "יביע" ופירש"י מעלה קצף כמין אבעבועות ופירש הדין דהיינו גאווה, שהוא תופס את האדם הגדול בגאווה, ולכן אמר בלשון יחיד. (לב אליהו)

משלים עצמו כהפקר

"וידבר ה' אל משה במדבר סיני" וכו'. (א, א)

"כל מי שאינו עצמו כמדבר הפקר, אינו יכול לקנות את החכמה והתורה, לכך נאמר במדבר סיני". (במד"ר פ"א, ז)

למילת "הפקר" יש כמה משמעויות:

א. ע"ד שאמרו בסוף ברכות: אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, שנא': "זאת התורה, אדם כי ימות באהל".

ב. או ע"פ מ"ש בעירובין (גד, ע"ב): אר"ש בר נחמני: מאי דכתיב (משלי ה, יט) "אילת אהבים ויעלת חן, הדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד" (ומסביר רש"י: "בשביל אהבתה תעשה עצמך שונה ופתי להנחית עסקיך ולרוץ לדבר הלכה"), כגון רבי אלעזר בן פדת, אמרו עליו על ר"א בן פדת, שהיה יושב ועוסק בתורה בשוק התחתון של ציפורי, וסדינו מוטל בשוק העליון של ציפורי. אמר יצחק בן אלעזר: פעם אחת בא אדם ליטלו ומצא בו שרף.

ר"א בן פדת הראה לכל שהוא איננו מודאג מכל מה שיוכל לקרות לו, שסוף סוף התורה משמרתו.

וזהו כוונת המדרש: כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר אינו יכול לקנות את החכמה והתורה, כלומר: בשם שדבר של הפקר אין לו שום זיקה והשתעבדות למישהו, כן מי שרוצה לקנות התורה, צריך שיהיה כהפקר ביחסו לדברים שמחוץ לתורה, ואז יזכה לכתר תורה, כי התורה דורשת הכל, כל ההתמסרות לה.

וכך כותב הרמב"ם בהלכות ת"ת, פ"ג ה"ו: מי שנשאו ליבו לקיים מצווה זו כראוי, ולהיות מוכתר בכתר תורה, לא יסוּח דעתו לדברים אחרים, ולא ישים על ליבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת.

ובאותה מידה שהאדם מתמסר לתורה, התורה מחזרת אחריו, כמו שאמרו חז"ל בסנהדרין (צט, ע"ב) ע"ה "נפש עמל עמלה לו, כי אכף עליו פיהו" (משלי טז): הוא עמל במקום זה, ותורתו עומלת לו במקום אחר.

ומפרש רש"י: "שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה (ו) וסתר(יה), וכל כך למה, מפני שאבך, שבפך פיהו על ד"ת."

והנאון ר' יוסף ראזין ז"ל ציין לזה מ"ש: מכר לו עשר שדות בעשר מדינות, כיוון שהחזיק באחת מהן קנה כולן וכו', סדנא דארעא חד הוא, כולה מחוברת (קידושין ב), ע"ב). כלומר שהתורה אחידה היא במהותה, ומי שעמל אפי' בחלק ממנה, קונה את כולה, עומלת לו במקום אחר, וראה במאירי על משלי ג': כל העמל על תורתו, אף תורתו עמלה לו.

האהבה הזאת היא גילוי של הרצון ללמוד תורה, שכן הרצון הוא המכוון את דרכי בני אדם.

כמ"ש הקדמונים: המחשבה היא פרי הרצון, כלומר: לא שהמחשבה היא הכוח הראשון הפועל באדם, אלא שהתופעה הראשונה באדם היא הרצון, והמחשבה אינה אלא כוח נפעל, גילוי הרצון בפועל והאותות שלו, מקום שליבי אוהב שם רגלי מוליכות אותי (מכילתא יתרו פי"א סוכה ג), שהאדם נמשך למקום התקשרות אהבתו ורצונו, וכן אמרו על הכתוב: "חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך". (תהילים קיט, גט)

אמר דוד לפני הקב"ה: רבש"ע, בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך, לבית דירה פלונית אני הולך, והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (ויק"ר פל"ה). שכל רצונו היה מופנה לבתי כנסיות ולבתי מדרשות.

ולכן לא היתה המחשבה מכריעה על כיוון הליכתו, אלא רצונו בלבד, שכן הרצון הוא המכוון את דרכי בני אדם.

וכבר המשילו חכמי המוסר את המחשבה הטובה העראית בלי שינוי כיוון הרצון, למי שנוסע בספינה שנוסעת למזרח, ובאמצע נסיעתו רצונו לשנות כיוון נסיעתו למערב, והוא הולך בתוך הספינה, שאין זו אלא שטות, לפי שהספינה ממשיכה את דרכה לכיוונה וסוחבת אותו בדרכה, למרות הליכתו חזרה בתוכה.

כן הוא ערך המחשבה הנוצצת לטובה בלי שינוי מהותי ברצון, שאין היא משנה את כיוון הליכתו הכללית לרע, למרות התרגשותו הפתאומית אל הטוב.

בארבעה פרקים העולם נידון וכו' ובעצרת על פירות האילן (ר"ה טז). ולמה יום הדין של פירות האילן נקבע דווקא בעצרת.

ובס"ד ג"ל, מובא במד' תנחומא (ויגש ב), ע"ה "ויגש אליו יהודה": וז"ה "בני אם ערבת לרעך, תקעת לזר כפך" (משלי ו, א), בשעה שביקש הקב"ה ליתן את התורה לישראל, אמר להן: תקבלו תורתי, אמרו לו: הן. אמר להם: תנו לי ערב שתקיימו אותה, אמרו לו: אברהם יצחק ויעקב יהיו ערבים. אברהם אמר "במה אדע", יצחק אהב את שונאי, הכתיבו: "ואת עשו שנאתי", יעקב אמר: "נסתרה דרכי". אמרו לו: בנינו יהיו ערבים. מיד קבלן הקב"ה ונתן את התורה לישראל, שנא: מפני עוללים ויונקים יסדת עז" (תהילים ח, ג).

לפיכך כשישראל מבטלין את התורה, הקב"ה פורע מן הערבין, שנא: ותשכח תורת אלקיך, אישכח בניך גם אני (הושע ד, ו), מהו גם אני, אמר הקב"ה: אף אני מצטער עליהם שאני מפסידן, שהן אומרים בכל יום: ברוך ה' המבורך לעולם ועד, הווי אם ערבת לרעך.

אף יהודה לפי שהיה ערב של בנימין, לפיכך לא עמד מכל השבטים כנגד יוסף אלא יהודה, שנא: ויגש אליו יהודה.

הבנים נקראים פירות וכמ"ש: "ברוך פרי בטןך", והאבות נקראים בשם אילן, כמ"ש כי האדם עץ השדה, ולכן בעצרת, שהוא זמן קבלת התורה, שאז נתנו ישראל את בניהם בתור ערבים, אומדים היום ודנים את פירות האילן, לראות מה עם אותה ההבטחה של "בנינו יהיו ערבים שלנו".

אותיות התורה כנגד היוצאים בצבא בלבד

"ויהיו כל הפקדים שש מאות אלה ושלושת אלפים וחמש מאות שאז את ראש כל עדת בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה". (א, מו)

מובא בזהר הקדוש וכן בשל"ה, שיש שישים ריבוא אותיות בתורה, כנגד שישים ריבוא מישראל, ויש מחלוקת כמה אותיות יש בתורה. יש שאמרו שיש 304,805 אותיות בתורה, ובמדרש תלפיות אומר שמצא בחומש כתב יד 320,674 אותיות בתורה. והרמ"ע מפאנו אומר שיש 30 ריבוא וחצי אותיות.

הפני יהושע במסכת קידושין (ל ע"א) מביא על הגמרא שנקראו הראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה וז"ל: והואיל ואתא לידי שנקראו הראשונים סופרים שהיו סופרין כל אותיות שבתורה אימא בהו מילתא, דהוי קשיא לי כמה שנין. לפי שמצאנו בספרים קדמונים ואחרונים שמספר כל האותיות שבתורה הם שישים ריבוא, ועל זה רומז ישראל שנוטריקון שלו יש שישים ריבוא אותיות לתורה ולכך מספר כל ישראל היו שישים ריבוא כמו אותיות התורה ושכל אחד מישראל יש לנשמה שלו מצוה אחת ואחיות באות אחת, ודבר זה כמעט שהוא דבר מוסכם ונזכר בזהר ובספר הקדוש שני לוחות הברית במקומות הרבה.

ועמדת משתומם ומתפלא לפי השבון המישים פסוקים, שיערתי בלבי שלא יהיו אותיות התורה כי אם חצי ערך החשבון המוזכר. עד שראיתי בספר חסד לאברהם שהרגיש בזה וכתב שנמצא דאותיות התורה הן שלשים ואחד ריבוא, אלא מה שנמצא שאותיות התורה עולים שישים ריבוא היינו השבעה ועשרים אותיות האלפא ביתא עם מנצפ"ך במילואיהן ומילוי המילוי עיין שם במעיין שני נהר י"א ענין התירוץ.

אמנם, אף שאין אני כדאי נראה לי להדברים ג"כ כפשוטן דמאחר שמצאנו שמספר האותיות שבתורה ממש הן ל"א ריבוא, וא"כ שפיר מצינן למימר ג"כ שהן שישים ריבוא עם התרגום שנמסר ג"כ בסיני, כדאיתא במדרש ובספרים הקדמונים הרבה מאד. וביחוד בספר של"ה בענין שנים מקרא ואחד תרגום.

ועוד נראה לי לפרש בענין יותר מרווח, שכל אות מאותיות התורה יש לה שני בחינות קדושות ממש, ענין הכתיבה שנכתב באצבע אלקים וענין קדושת הקריאה

שדיבר הקב"ה עם משה וכדכתיב אחת דיבר אלהים שתיים זו שמענו ורואין את הנשמע ושומעין את הנראה, ואמרינן נמי יש אם למקרא ויש אם למסורת.

וראיה ברורה לדברי שהרי כל אותיות שבתורה נאצלו מהשם הקדוש הויה ב"ה ולא כשהוא נכתב הוא נקרא מלוא"כ כל התורה כיוצא בה הכתיבה לחוד והקריאה לחוד וא"כ שפיר מצינן למומר שעולין סמ"ך ריבוא ל"א ריבוא דכתיב וכ"ט דקריין וכמה אותיות לרוב שאין ניכרין כלל במבטא ואין בהן אלא בחינת כתיבה כאותיות הווין ואלפין שבאמצע התיבה והנחה, כן נראה לי נכון בעזה"י, ואם שניתי אתי תלין והי הטוב יכפר בעדי. עכ"ל.

ולכאורה, הרי המספר של שישים ריבוא הוא של היוצאים בצבא, מה עם הנשים והטף והזקנים והצעירים יותר, והנותרים מעל השש מאות אלף המזוכרים כאן.

וביארנו בספרים, שהנה עם ישראל, אם לא היה חוטא במדבר, היה נכנס מיד לארץ ישראל ונלחם בשבעה עממין, וכשעם ישראל מגיע לקראת סיום המדבר, היו צריכים לעשות להם הכנה כדי שירצו להילחם בארץ לא להם, למסור את נפשם בשביל זה, ורק על ידי שנרמזו בתורה היוצאים בצבא, יהיה להם הרצון לקיים את הציווי של התורה להילחם בעבור ארץ ישראל.

ורעיון זה מצינו במדר"ר (שמות פ"ג פס"ח), היה משה בסיני מקבל את התורה, הלכו אצל אהרן ואמרו לו (שמות לב) קום עשה לנו אלוקים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו, אמר להם אהרן אתמול אמרתם כל אשר דבר ה' נעשה, ועתה אתם אומרים קום עשה לנו אלוקים, ראה שחרגנו לחור ונתיירא, אמר להם פרקו נזמי הזהב מיד ויתפרקו והיו כל העם נותנין לו עד שאמר להם דייבם.

והקשה החת"ס, והלא על עבו"ז ייהרג ואל יעבור, אם כן כיצד פחד אהרן שיעשו לו כחור ויהרגוהו ולכן עשה עגל, והלא ייהרג ואל יעבור. ובפרט שהקב"ה הסכים על ידו, שאמר לו קרב על המזבח (ויקרא ט, ז) כי לכך נבחרת, שאין לך מה להתבייש, כמובא בילקו"ש (פ"ט רמז תקכ"א) ויש אומרים שהיה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו, נכנס משה אצלו ואמר לו: אהרן אחי ממנו אתה מתירא, הנס דעתך בא וקרב אליו. לכך נאמר קרב אל המזבח.

וישב החת"ם, שאהרון שקל בדעתו, שאם לא יעשה את העגל וייתן שיהרגוהו, תהיה מחלוקת קשה בישראל, שמשנה רבנו לא יוכל לאחות את הקרע, ולכן אמר שעדיף שילך לגהינם עם עון הע"ז, ובלבד שמשנה רבנו יוכל לעשות שלום. וצדק, ואכן הקב"ה הסכים על ידו.

נמצא שבשביל שהאדם ימסור את הנפש צריך לזה סיבה והכרח, ולכן מנה אותם הקב"ה, כדי לתת להם כוח ואומץ, שילכו למסור את נפשם על ארץ ישראל.

ועל פי זה אפשר לבאר למה הקב"ה נתן את התורה במדבר ולא בא"י, ששם עיקר קיומה, כמשחז"ל בילקו"ש (דברים פ"א רמז תתס"ט) דבר אחר ואבדתם מהרה אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים, הוא שירמיה אומר הציבי לך ציונים שימי לך תמרורים וגו', הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצויינין בהן, שימי לך תמרורים זה חורבן בית המקדש שכן הוא אומר אם אשכחך ירושלים וגו'. שיתי לבך למסלה דרך הלכת א"ל הקב"ה לישראל בני ראו באלו דרכים הלכתם ועשו תשובה מיד אתם חוזרין לעריכם שנאמר שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה. נמצא שכל חשיבות התורה היא דווקא בא"י, ואם כן, מדוע נתנה לנו במדבר.

אלא הביאור הוא, שהקב"ה רצה להודיע שכל מה שבאנו לארץ הוא רק מכוח שנקיים את המצוות בא"י, ולכן גם מה שלא תלוי בארץ נצטוונו עליו במדבר.

וכן דרשו חז"ל בתנחומא בשלח פכ"ה: אחרים אומרים אין רפידים, אלא שרפו ידיהם מן התורה, ולפיכך עמלק בא עליהם, וכן את מוצא שאין השונא בא אלא על ידי רפיון ידים מן התורה שנאמר (ד"ה ב, יב) ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה' וכל ישראל עמו, ומה ענשו עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח ויקח את כל מגני הזהב אשר עשה שלמה (מלכים א' י"ד).

ולבאורה, וכי אכפת לו לעמלק אם רפו ידיהם אם לא, אלא עמלק ידע, שעם ישראל, אם אין להם תורה, אין להם חשק להילחם בשביל ארץ ישראל. וזו סיבה שייכנעו מהר.

וזה מה שאומרת המשנה בר"ה (פ"ג מ"ח): וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה. אלא לומר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין

את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, שברגע שהאדם קושר את עצמו באמונה
בהקב"ה ובמצוותיו ובציוויו להילחם, מיד מנצח.

נמצא שכשהאדם מחובר לתורה, ימסור את נפשו להילחם, אפילו בעבור אדמה
בארץ ישראל.¹

¹ ואפילו שאינן תלויות בארץ, עיקריות בא"י.

פרשת נשא

השנת התורה על ידי שימור מן החטא

"יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. ושמך את שמי על בני ישראל ואני אברכם". (ו, כד – כז)

במדרש רבה (פ"א פס"ה, ו) הובאו הרבה אופנים לבאר מה טומנות הברכות האלו: יברכך ה' בעושר וישמרך מן הלסטים. ה"א יברכך ה' בממון וישמרך שלא תהא עשוי במדינה פניאם ושלא תבא זימא למדינה, ויאמרו לך תן זהב, אלא יברכך וישמרך יברכך בבנים, וישמרך בבנות שצריכות שמירה. יברכך בעושר וישמרך שתעשה ממנו מצות. ר' נתן אומר יברכך בנכסיך וישמרך בגופך. ר' יצחק אומר והלא אם מבורכים הם שמורים ואם שמורים הם מבורכים ומה ת"ל וישמרך מ"צה"ר שלא יוציאך מן העולם. וכה"א (משלי ג) כי ה' יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד.

יאר ה' פניו אליך יתן לך מאור עינים ד"א יאר ה' וגו' שיביט בך בפנים מאירות ולא בפנים ועומות ד"א יאר זה מאור תורה שיאיר עיניך ולבך בתורה ויתן לך בני תורה כמה דתימא כי נר מצוה ותורה אור ד"א יאר ה' פניו יעמיד ממך כהנים שמאירים את המזבח כמה דתימא ולא תאירו מזבחי חנם ואומר (ויקרא כו) והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. עכ"ל.

אחד מן הדברים שהובאו במדרש: ישמרך מן החטא, יאר פניו אליך בתורה.

וביאר החיד"א ע"ד מ"ש חכמי האמת, שאם האדם רוצה להבין את התורה, חייב להישמר מן החטא, שכל זמן שיש לאדם חטאים, מחשיכים הם את אור השכל, ורק כשנוהר מן החטא הקב"ה מאיר פניו בתורה.

וכך מסופר על הרב פרנק זצ"ל, שהייתה לו קופת צדקה בעת לימודו, ובזמן שהיה מתקשה בלימוד היה אומר וידוי ונותן צדקה, ואף על פי שכבר היה גדול בתורה, מ"מ כאשר לא הבין, היה אומר וידוי ונותן צדקה.

(היום מקובל שכשמתקשים בסוגיא מעשנים סיגריה או עושים הפסקת אוכל וכדו'...)

והנה רעיון זה אמור כבר במס' אבות (פ"ג מ"ט): רבי חנינא בן דוסא אומר, כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקימת. וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת. ומהר"י זאב מדייק, מדוע התנא אמר "לחכמתו" עם כינוי הגוף, היה צ"ל כל שהיראה קודמת לחכמה, כלשון הפסוק "ראשית חכמה יראת ה'", ולא כתוב "ראשית חכמתו".

ויישב שהנה ידוע מה שאמר המגיד למרן השו"ע כשהצטער ע"כ שאחד מן הלומדים בלי עמל גדול הגיע ליישוב כמו שתירץ הוא רק אחר עמל גדול ויגיעה גדולה, שמי שהוציא תירוץ זה לפועל היה הב"י, ורק הוא קלט את זה לאחר מכן, אחרי שכבר יצא לאור עולם.

וזהו כוונת התנא: כל מי שיראתו קודמת לחכמתו, החכמה שהקב"ה נתן לאדם במיוחד בשבילו, יזכה להידושים שלו, משא"כ מי שאין יראתו קודמת לחכמתו, אין חכמתו מתקיימת, כמו דואג ואחיתופל, שהיו ת"ח, ואין להם חלק לעוה"ב, משום שמה שהשיגו לא היה רק מחכמתם, אלא מעמל האחרים שעמלו ביראת שמים להשיג החכמה, והם קיבלו את זאת אחר כך, ולכן אין חכמתם מתקיימת, ואין להם חלק לעולם הבא.

עפי"ז מבינים היטב הנאמר בתהילים (קמ"ז, צו, צח): "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, מאויבי תחכמני מצוותיך, כי לעולם היא לי".

בהקדים דברי הרמב"ם, שהשקידה והחשק הן סיבות עצמיות להשגת המבוקש, שרצון ללא התמדה, והתמדה ללא רצון לא יועילו להשיג החכמה, אלא בצירוף שניהם.

וזהו שאמר דוד המלך "מה אהבתי תורתך", יש לי חשק ואהבה לתורתך, וכל היום היא שיחתי – אני גם מתמיד בה, ולכן "מאויבי תחכמני מצוותיך", מאויבי – אלה דואג ואחיתופל, תחכמני – "כי לעולם היא לי", כי אצלי היראה קודמת לחכמה.

לא מספיק מוח חריף כדי להשיג תורה, וזה גם לא עוזר לאדם שיישאר לעולם, אלא רק בכוח הרצון וההתמדה הרצופה.

ולכן "יאר ה' פני אליך", במיוחד בשבילך, מכיוון ש"וישמרך", שאתה שמור מן החטא, שרק על ידי זה תוכל להשיג תורה.

ובשביל להישמר מן החטא, יש להיזהר אף בדברים הקטנים, בידוע מה שאמרו חז"ל (סוטה ב ע"א): רבי אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ודייקו שכל הרואה, אפילו ת"ח גדול. ולכאורה, אם היין אינו טוב, מדוע יש לחכות עד שיראה סוטה, ואם היין טוב, מדוע כשרואה יזיר.

וביארנו בעלי המוסר, שכאן הורו לנו חז"ל כיצד היצר עובד ומשפיע על האדם, שדרכו של היצר שאומר לאדם עשה כך, עד שאומר לו לך עבוד ע"ז. עבירה של סוטה לא התחילה ברצון לעשות את העבירה, אלא בקלות ראש, בשתיית יין, עד כדי כך שהגיעה לזה. וזו ההוראה לת"ח, שכך דרכו של היצר, שמתחיל עם האדם בדברים קטנים שיוותר עליהם, עד שמגיע לדברים גדולים.

ואפילו המלאכים הבינו בכוחו של היצה"ר, שכתוב בשבת (פח ע"ב): "אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא.

אמרו לפנינו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה חרות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, וכו' תנה הודך על השמים. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה החזיר להן תשובה, אמר לפניו רבנו של עולם מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם, אמר לו אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה וכו'.

אמר לפניו רבנו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להן למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם, תורה למה תהא לכם שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלהים אחרים וכו', שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת לקדשו, כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות. שוב מה כתיב בה לא תשא. וכו'. יצר הרע יש ביניכם מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא שנאמר ה' אדונינו מה אדיר שמך וגו' ואילו תנה הודך על השמים לא כתיב, מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר וכו'.

ודייקו המפרשים ברו שיח שבין המלאכים למשה, שהודו לו רק בזמן שאמר להם: "יצה"ר יש ביניכם", מיד הודו לו, אפילו שטען להם טענות שמספיקות בשביל להוכיח שלא שייך להם התורה, שאין להם אב ואם ולא היו במצרים, מ"מ לא הודו לו, ורק אחרי שאמר יצה"ר יש ביניכם, הודו לו, מדוע.

ולבאר העניין, יש להוסיף עוד להקשות מה המלאכים נזכרו עכשיו בחמדה גנוזה, מדוע לא ביקשוה עד עכשיו, היכן היו תתקע"ד דורות, הרי זו חמדה גנוזה.

אלא הביאור הוא כך, שהרי יש מחלוקת בקידושין (לא ע"א) אי גדול המצווה ועושה, או מי שאינו מצווה ועושה, ולהלכה גדול המצווה, וביארו התוס' שם, שהמצווה גדול כי יש לו יצה"ר, שאומר לו על כל ציווי למרוד ולא לעשות ולכן מגיע לו שכר, משא"כ למי שאינו מצווה, אין מי שמונע ממנו לעשות.

ולכן המלאכים במשך תתקע"ד דורות חשבו שגדול מי שאינו מצווה ועושה, והראיה שהאבות קיימו את התורה עוד לפני מתן תורה, ולכן לא ביקשו, כי אם יבקשו יפסידו את מעלת מי שאינו מצווה, כי כך הם יהיו מצווים.

אולם בזמן שמשח רבנו בא לבקש, הוכיח להם שהמצווה יותר גדול, והראיה מזה שהקב"ה חיזר על כל אומות העולם. ולכן ביקשו שיישאר אצלם – "תנה הודך על השמים", ורק כשהוכיח להם שכל מעלת המצווה ועושה הוא בשל יצה"ר, ואם אין יצה"ר גם אם יהיו מצווים לא יקבלו שכר של מצווה ועושה, כי אין להם יצה"ר, לכן רק בזו הודו לו.

אולם שאר הטענות לא עזרו למשה רבנו, כי אפשר לקיים מצוות, גם ע"י לימוד תורה כמו שקיים רשב"י שלוש סעודות במערה על ידי לימוד תורה, ורק בטענת יצה"ר, יש לכם נסתמו טענותיהם, דאין הם יכולים להיות במעלת מצווה ועושה.

ודרכו של היצה"ר היא להחליק את האדם בפעם הראשונה, כמו שמצינו בעניין השוחד שהרי פעם אחת כבר נעשה לו כהיתר.

רק פרישה מן החטא יכולה להביא ל"יאר ה' פניו אלינו", להשיג חלקו בתורה, ובפרט קודם חג השבועות, כמ"ש בבן איש חי שיש מעלה לחדש בלילה הזה, כמו שכתב הנפש החיים, שלהבין דבר גדול זהו מעלה גדולה.

עם ישראל נמשל לכלה

"ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וכו'". (ז, א)

וכתב רש"י, ויהי ביום כלות משה – כלת כתיב, יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה.

ויש להבין לאיזה ענין מדמים כלל ישראל לכלה.

ובס"ד, נראה לבאר דהנה ידוע כמה הכנות מהכנות שונות עוברים על ראשי נערי בני ישראל, ובפרט בדורנו זה, עד שהם יכולים ליכנס לחופה, וכל הטרחא והצער והעגמ"ג שעובר על שני הצדדים יחד, הכל מכל כל, רק כדי שיוכל להגיד אותו רגע הרי את "מקודשת" לי, כל עמל אדם רק כדי להגיע לומר המלה "מקודשת".

וכמו"כ אצל המשכן, כל התרומות והנדבות, מזהב וכסף ונחושת וכו', וכל חכמי לב שעסקו במעשה אורג ורוקם וחושב וכו' וכו', וכל כוונותיו ועבודתו של בצלאל שנאמר עליו ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה בתבונה ובדעת (שמות ל"א), הכל היה רק להגיע לאותו רגע שנאמר בו ויקם את המשכן, ואח"כ ושכנתי בתוכם, שתשרה שכינתו וקדושתו יתברך בתחתונים, ומבחינה זו הרי הם ככלה, שכל הכנותיה לשמוע המלה "מקודשת" כמו"כ אצל כלל ישראל, כל ההכנות רק להגיע למעמד זה של "ושכנתי בתוכם".

וכמו שאצל הכלה כמה שההכנות והטרחא שלפני כניסתה לחופה מרובים, כמו"כ השמחה תהיה יותר מרובה כי זה דבר טבעי, שכשמישיגים את הדבר בקלות יותר, לא מרגישים בו כ"כ שמחה, כמו דבר שמישיגים ע"י צער וזיעת אפיים.

אותו דבר ברוחניות, דע לך כמה שתכין עצמך יותר, כן תקבל יותר, כי השמחה לפי החכמה וקבלת השפע לפי הכלים שהכנת לך, וכמה שהדבר יעלה לך יותר ביוקר בהרבה עמל וצער דגופא, כך הסיפוק וההנאה יהיו אצלך ביתר שאת.

והנה חז"ל אמרו (מכילתא פ' יתרו, ועוד) על הפסוק "קול ה' בכח" (תהלים כט) – בכח של כל אחד ואחד ע"ש. ובכל זאת דרשה התורה מאתנו "ללכת בדרכיו" שהרי התורה נתנה לכל אדם מישראל בכל דור באין יוצא מן הכלל. למרות שהדבר קל רק למלאכי

השרת ולא לאלה שוכני בתי חומר, אמנם גזרת מלך היא כמש"כ המסלת ישרים (בפרק י"א).

ומצינו בחז"ל כמה דוגמאות להליכה בדרכיו.

כמובא בויק"ר (פ"ט, ט) מעשה בר' מאיר שהיה יושב ודורש כליל שבת ואשה אחת היתה בדרשה ואיחרה לביתה וכעס עליה בעלה ואמר לה שתלך ותירק על ר"מ והיא לא ידעה מה לעשות, אבל ר"מ צפה ברוח קדשו ושאל מי מבין הציבור יודע לרפאות אתעיני, ואמרו שזו ההזדמנות שלה לקים ציווי בעלה, והגיעה לפני ר"מ, וביקש ממנה שתירק עליו ז' פעמים. ומענו לו תלמידיו שזה בזיון התורה, ור"מ לא ביטל את דבריהם אלא שאמר להם יש לו ק"ו משם הקודש שנמחה במים כדי להשכין שלום בין איש לאשתו, למרות שהשי"ת היה יכול לבדוק אותה במים בלי מחיקת ה'.

הנה התנהגותו של ר"מ לא היתה מדת חסידות אלא למוד קל וחומר.

ובודאי שזה נכלל גם בפסוק (מיכה פ"ה) הגיד לך אדם מה טוב ומה ד"א דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוך.

עשות משפט פרושה שהמשפט יעשה איך שיהיה וע"י מי שיהיה העיקר שאחר זה אני פטור.

אהבת חסד כל האוהב דבר אינו מניח לאחרים שיעשו במקומו אלא רודף הוא בעצמו להשיגו, ולכן ר"מ לא רצה את הפתרון של תלמידיו אלא רצה הוא בעצמו.

עוד מצינו במדרש רבה ע"ה (דברים ז') וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן, רבנן אמרי מאמונתו של בשר ודם אתה יודע אמונתו של הקב"ה, פירושו: לכשתסתכל ותתבונן במדת נאמונתו של בשר ודם – היאך הוא נאמן, תדע אמונתו של הקב"ה – שנאמן לשלם שכרן של ישראל עושי רצונו.

מעשה בר' פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום והלכו אנשים להתפרנס שם, והיו בידם ב' שאין של שעורים, והפקירו אותן ב' סאין אצל רפב"י, ושכחו אותן והלכו להם, והיה רפב"י זורע אותן בכל שנה ושנה ועשה אותן גורן וכונסן, אחר שבע שנים באו אותם האנשים לתבוע את שתי הסאין, מיד הכיר אותם ואמר להם בואו וטלו אוצרותיהם. הרי מאמונתו של בשר ודם, אתה יודע אמונתו של הקב"ה. ע"כ.

גם כאן רואים הנהגה של והלכת בדרכיו שהרי ודאי אינו מחויב בכל הטירחה הזו, ובכ"ז במשך שבע שנים חרש זרע קצר ומילא להם אוצרות.

ומצינו שהקב"ה עושה כן, כאשר אנו אומרים בתפלה: לא – ל ברוך נעימות יתנו, זרע צדקות מצמיח ישועות, פירוש שהקב"ה זרע את הצדקות שעושה האדם בין בסור מרע ובין בעשה טוב – זרע השי"ת פעולות אלו ומצמיח עי"ז ישועה לאדם.

וידוע המעשה על ר"ש בן שטח שלקח חמור מישמעאל אחד ונמצאה מרגלית תלויה לו בצווארו, הלך והחזיר את המרגלית לאותו ישמעאלי כשראה הישמעאל כך קפץ ואמר ברוך אלקי שמעון בן שטח!

והנה על פי דין היה יכול ר"ש לקחת זה לעצמו, כאשר תלמידיו אמרו לו, אך ר"ש לא רצה בהיתרים, שהמשתמש בהיתרים אע"פ שהם היתרים נכונים, מ"מ הוא מקלקל כוחות הנפש שלו עי"ז.

הגוי הבין שלא תתכן עשירות נפש כזאת אם לא שיש מקור למדות האלה – מקור אלוקי ולכן הודה להשי"ת ולא לר"ש בן שטח ברוך אלקי שמעון בן שטח, הודה להשי"ת שיש לו עבדים כאלה.

פרשת בהעלותך

על מנת שלא לקבל פרס

"ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, ויקרבו לפני משה וכו', איש איש כי יהיה טמא לנפש ועשה פסח וכו' בהודש השני ביום יום יעשו אותו". (פ, ו)

ומובא בספרי על המקום, שהאנשים הטמאים הללו "נושאי ארונו של יוסף היו".

ואומר רש"י: "ראויה היתה פרשת זו להיאמר ע"י משה ככל התורה כולה, אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהם, שמגלגלין זכות ע"י זכאי".

ולכאורה תמוה מאוד, מה המיוחד שבמצווה זו יותר מכל המצוות שבתורה.

ולבאר העניין יש להקדים דברי הגמ' בברכות (כת, ע"א) אומרת: "ר' זירא כי הוזה חליש מגירסיה, הוזה אויל ויתיב אפתחא דבי ר' נתן בר טובי. אמר: כי חלפי רבנן, אז איקום ואקבל אנרא". ופירש"י: "כי חלפי רבנן, תלמידים היוצאים מבית ר' נתן".

וכן במס' עירובין (כת, ע"ב) נאמר עליו: ר' זירא כי הוזה חליש וכו', הוזה אויל ויתיב אפתחא דרב יהודה בר אמי וכו'.

ובירושלמי פאה (פ"א ה"א), וכן בירושלמי קידושין (פ"א ה"ז) מובא, שר' זעירא הוזה מצטער ואמר: הלוואי היה לי אבא ואימא דאוקרינן ואירת גן עדן וכו'.

וידוע שר' זירא דבבלי, ור' זעירא דירושלמי היינו הך, כדאיתא בסדר הדורות תנאים ואמוראים אות ז' ב'. ופ"י החיד"א ב"עין זוכר" (מ"ע ז - יד), שמצא לראב"ן, ומרוב חכמה היו קורין לו רבי זירא, לשון זר זהב, ולא זעירא - לשון זעירות. וכן פירש רבינו האי גאון.

ולכן מתפלא החיד"א ב"פתח עיניים", ואומר: יש לדקדק, אדם גדול כר' זירא, איך יקיים המצווה ע"מ לקבל שכר - פרס. ותו דרש"י פירש כי חלפי רבנן - תלמידים, וקשה

דלא הית חייב ר' זירא שהיה אדם גדול למיקם קמיה, דאף אם הם היו שקולים, הדור דווקא מהדרי אהדדי, ותו לא.

ויראה דחדא מתרין חברתה, בהקדים מה שתירץ הרב מהר"ש פרימו למה שהקשו התוס' פ"ק דר"ה (ד, ע"א), בהחיא דאומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני וכו', הרי זה צדיק גמור, מדתנן אל תהיו כעבדים וכו', וניחא ליה להרב הנזכר דווקא המצוות שהייב לעשות, באלו אמרו אל תהיו כעבדים וכו', אבל אם עושה דבר שאינו חייב בו, כגון שכבר יצא י"ח ומוסיף סלע לצדקה, בזה התוספת שרי לעשות בשביל שיחיה בנו, והרי זה אל סל"ע נכון לקרות צדיק, עב"ד.

ובהא ניחא, דהיינו קאמר ר' זירא איקום מקמי רבנן – התלמידים שאיני חייב לקום מפניהם, ואני עושה תוספת זו לקבל אנרא, דכל המוסיף לעשות מה שאינו חייב, שרי למעבד על מנת לקבל פרס.

והרב "מקור חיים" פירש על פי דברי המדרש במד"ר פרשת חוקת (פי"ט, כז) "וישלח ישראל מלאכים אל סיחון נעברה נא" וכו'. וז"ל: "ולא קפדה התורה לרדוף אחר המצוות, אלא כי יקרא קן ציפור, כי תפגע, כי תראה חמור שונאך, כי תחבוט זיתך, כי תבצור כרמך, כי תבוא בכרם רעיך. אם באו לידך אתה מצווה עליהם, ולא לרדוף אחריהם. אבל השלום – בקש שלום במקומך, ורדפהו במקום אחר. וכן עשו ישראל, אע"פ שאמר להם הקב"ה: החל רש והתגר בו מלחמה, רדפו את השלום: וישלח ישראל מלאכים."

ועפ"ז נראה לומר, דעד כאן לא אמרו חז"ל דצריך לעבוד את ה' שלא ע"מ לקבל פרס, רק כשמקיים את המצווה הבאה לידו ואינו רודף אחריה, אזי צריך לקיים אותה שלא ע"מ לק"פ.

משא"כ כשהמצווה לא הודמנה לידו, אלא הוא רודף אחריה במכוון, אזי מותר לו לעשות את המצווה אפ"י כדי לקבל פרס, שהרי לא היה מחויב לרדוף אחריה לעשותה, ולפי האמור אתי שפיר מה שר' זירא עשה כדי לקבל פרס, מפני שהוא רדף אחר מצווה שלא היתה מוטלת עליו, שהרי מ"ע של מפני שיבה תקום היא ג"כ מסוג המצוות הנ"ל שאתה חייב לקיימן רק אם באות לידך, כלשון מרן בשו"ע יו"ד סי' רמד סעיף ט': הרואה חכם עובר, אינו עומד עד שיגיע לתוך ד' אמותיו, נקט לישנא הרואה"ה.

ופירוש זה עולה בקנה אחד עם דברי המהרש"א על דברי הגמ' סוף פ"א דסוטה (יד, ע"א): דרש רבי שמלאי: מפ"מ נתאווה משה רבנו ליכנס לא"י, וכי לאכול מפריה הוא

צריך, או לשבוע מטובה הוא צריך, אלא כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל, ואין מתקיימן אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי. א"ל הקב"ה: כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר, מעלה אני עליך כאילו עשיתם, שנא': "לכן אחלק לו ברבים" וכו'.

וכתב המהרש"א בח"א: ומיהו קשה דהיאך קאמר שהיה מבקש לקיים המצוות כדי לקבל שכר עליהן, הא אמרינן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לק"פ.

וי"ל דהיינו במצווה שנתחייב בה כבר, אבל הכא שעדיין לא בא לא"י, ששם חיובה, והקב"ה לא רצה שיהיה חייב בהו, שפיר מצווה לבקש¹ משום קיבול שכרן ודו"ק. עכ"ל.

ולפי האמור לעיל יש לבאר מה דהקשינו לעיל, והעניין הוא, שלא מצאנו באף מצווה שזמנה קבוע לתאריך מסוים, שאם עבר אותו זמן שיהיה להם תשלומין לאחר מכן, מי שלא תקע בשופר, או מי שלא ישב בסוכה, או מי שלא הקריב את העומר במועדו – אין להם תשלומין. יוצא מן הכלל קרבן פסח, שאם לא הקריבו בט"ו בניסן, יקריבו ב"ד באייר.

לכן נתחדשה הלכה זו של קרבן פסח שני על ידי האנשים הנ"ל, ללמדנו שלפעמים צריכים לוותר על הרוחניות שלך כשהדבר נוגע לאחרים, וכשהמצב דורש את זה, כדי שלא להזניח ח"ו אותה קדושה וטהרה הנמצאת בעצמות יוסף.²

יוסף מידת היסוד כידוע, ואם ע"י נגיעה קלה בארוננו של יוסף נקראים אלה בשם "זכאים", ונתחדשה הלכה על ידם, מה שהיתה ראויה להיאמר ע"י משרע"ה, מעתה צא ולמד ק"ו בן בנו של ק"ו.

¹ והגידון הזה, אם יש חיוב להשתדל להביא עצמו לידי חיוב מי שפמור מאיזה מצווה, הוא נושא רחב, וכדאי לעיין בשדה המד (מע"ה המ"ם כלל קלד), מהרש"ם (ח"א סי' כט), פתחי תשובה (סק"א על יו"ד סי' רכב בהלכות שילוח הקן), ובתשובות ה"ס (חאו"ח סי' ק), ובשו"ת מנחת אליעזר (ח"ב סי' עח בסופו), ובסה"ק ויואל משה (מאמר ישני א"י החל מס' סט – עו), הביא ראיות לכאן ולכאן, וכתב שם שלא נתבאר בפוסקים במה שאמרו בש"ס להביא עצמו לידי חיוב – עד כמה הגבול והמורה בזה.

² בתוספות שאנן כ"י למכילתין כתבו וז"ל: "במדרש יש ששמו עצמות יוסף בתוך עור של כבש, ונכנס בו באותו עור רוח חיים, והיינו דכתיב: 'נוהג כצאן יוסף' (תהילים פ, ב), עכ"ל. (מראית העין להחיד"א, סוטה יג)

אם נושאי ארונו של יוסף זהו שכרם, הדבק במידתו של יוסף ממש, במחשבה דיבור ומעשה, על טהרת הקודש – עאכו"כ. ("קול מנחם")

מהות קול התקיעה והתרועה – ומהות הפרישות הדרושה לשלימות.

"עשה לך שתי חצוצרת כסף מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות". (י, ב)

יש הבדל בין הקריאה לעם ישראל לאוספם לבין אסיפת הנשיאים. שבעם ישראל זהו בשתי חצוצרות וביארו המפרשים שיש להם קול משונה ונשמע שזה שתי חצוצרות או שאחד מאריך יותר מהשני ובנשיאים רק בחצוצרה אחת. וכשרוצים שעם ישראל יסע מריעים ולא תוקעים.

וביארו בספרים את הענין שהתקיעה נתיחדה לאסיפת העם והתרועה למסע. ובן החילוק בין אסיפת הנשיאים לאסיפת העם. כתב הכתב והקבלה (בפס' ז) וז"ל: שרש תקע כולל נעיצת דבר בדבר והתדבקו בו, כמו יעקב תקע את אהלו, כל העמים תקעו כף, וקול התקיעה הוא קול נמשך מתדבק יחד, ונעשה מנעיצת ודחיית רוח הנפיתה בכלי, לכן למקרא העדה והנשיאים להתועד יחד ולהתאחד במקום אחד, היתה קול התקיעה אשר יורה על ההתדבקות וההתאחדות.

ושם תרועה כאן יתכן שהוא משרש רוע שהוראתו הנענוע והטלטול, כמו ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה, וכענין רוע התרועעה הארץ, נוע תנוע הארץ שענינם הנענוע והטלטול, וקול התרועה היא גם כן קול בלתי מתדבק אבל הוא קול שבור ומתנועע, לכן באה קול התרועה למסע את המחנות, כאלו מודיע להם בו בא העת להתנועע ממקום למקום ולנסוע.

היתה פעם שאלה לגבי תוקע. שמנהגם לעשות תרועה ע"י שמנענעים את השופר וע"י נשמע קול תרועה. וכשביררתי הדבר לא יצא דבר מוסכם וברור מה החלכה וכן נסתפקתי לגבי מי שדופק על הפיה של השופר אם נחשב תרועה.

ומ"מ מבאן אולי יש ראייה שיש הבדל מהותי בין התקיעה לתרועה שתקיעה מסמלת אחדות והתרועה מסמלת פירוד.

ולפי"ז אפשר להבין שעושיין בסוף התפילות בימים הנוראים תרועה גדולה ולא תקיעה גדולה שבסיום התפילה זה זמן שכולם נעים לכיון הבית לכן עושים תרועה.

ומ"מ עדיין יש לבאר מדוע יש שוני בין הקריאה לעם ישראל לנשיאים, חוץ ממה שצריך שיהא הבדל שיהא סימן לדעת למי קוראים.

וביארנו בספרי המוסר שהנה האדם במהותו נברא להיות אדם חברתי ולא בודד משא"כ שאר הבהמות ובעלי החיים כל אחד חי לעצמו. וכמ"ש הרמב"ם במורה נבוכים (ח"ב פ"מ): כבר התבאר תכלית הבאות, שהאדם – מדיני בטבע, ושטבעו – שיהיה מתקבץ, ואינו כשאר בעלי החיים אשר אין לו הכרח להתקבץ.

והראייה לזה ממשח רבינו שפירש מן האשה בשביל שיוכל למסור את עצמו למען הכלל, וכשהיה ארבעים יום לחם לא אכל ומים לא שתה שהיה חייב לפרוש מן החיים הפרטיים שלו למען הציבור. ורק על ידי זה גדל במעלתו.

ולכן הקהל כשרוצים לאוספם לאוהל מועד לא יבואו מיד כששומעים את הקריאה הראשונה ולכך צריך שתי חצוצרות, משא"כ הנשיאים שהם ערים כבר לבעיות של הציבור ממילא מספיק קריאת אחת ע"י חצוצרה אחת ויבואו מיד לאסיפת הנשיאים, וזה רצתה התורה לרמוז בפרשת החצוצרות.

נמצא שענין הפרישות הוא מעלה וכמו שעשה משה רבינו למען הציבור.

והנה בבריתא של רבי פנחס בן יאיר כשמנה את המעלות של הפרישות כתב במסילות ישראל בפרק יד' שיש ג' סוגי פרישות. א. בהנאות, ב. פרישות בדינים, ג. פרישות במנהגים

הפרישות בהנאות הוא מה שהזכרנו בפרק הקודם, דהינו שלא לקחת מדברי העולם אלא מה שהצרך יכרית. ודבר זה יקיף על כל מה שהוא תענוג לאחד מן החושים, והינו,

במאכלות, בבעילות, במלבושים, בשיוולים, בשמיעות, וכל כיוצא בזה, רק בימים שהענג בהם מצוה.

והפרישות בדינים הוא להחמיר בהן תמיד לחוש אפלו לדברי יחיד במחלקת אם טעמו נראה אפלו שאין הלכה כמותו, ובתנאי שלא יהיה חמרו קלו, ולהחמיר בספקות אפלו במקום שאפשר להקל בהם. וכבר בארו לנו חז"ל (חולין לו), מאמר יחזקאל, "הנה נפשי לא מטמאה ונבלה וטרפה לא אכלתי מנעורי ועד עתה, ולא בא בפי בשר פגול" (יחזקאל ד) – "שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם ולא אכלתי מבשר כוס כוס. והנה כל זה מתר הוא מן הדין ודאי אלא איהו דאחמיר אנפשיה.

והפרישות במנהגים הוא ההתבודדות וההבדל מן החברה המדינית, לפנות לבו אל העבודה וההתבוננות בה כראוי, ובתנאי שלא יטה גם בזה אל הקצה האחר, שכבר אמרו ז"ל (כתובות יז), "לעולם תהא דעתו של אדם מערבת עם הבריות", וכן אמרו (מכות י), "חרב אל הבדים ונואלו" (ירמיה ג) – "חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה", אלא יתחבר האדם עם הטובים זמן מה שמצטרך לו ללמודו או לפרנסתו ויתבודד אחר כך להדבק באלקיו ולהשיג דרכי הישר והעבודה האמתית.

ובכלל זה – למעט בדבורו ולהזהר מן השיחה בטלה ושלא להסתכל חוץ מארבע אמותיו וכל כיוצא בזה מן הענינים שהאדם מרגיל את עצמו בהם עד שנשארים לו בטבע אל תנועותיו.

על האדם לקחת בחשבון לא ללכת עד הקצה השני אלא צריך שתהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

ובסוף דרכי הפרישות כתב: ויקר מן הכל הוא ההתבודדות, כי כמו שמסיר מעיניו עיני העולם, כן מעביר חמדתם מלבו. וכבר הזכיר דוד המלך ע"ה בשבח ההתבודדות ואמר (תהלים נה), "מי יתן לי אבר כיונה ונזי הנה ארחיק נדד אלין במדבר סלה", והנביאים אליהו ואלישע מצאנו היותם מיוחדים מקומם על ההרים מפני התבודדותם, והחכמים החסידים הראשונים ז"ל הלכו בעקבותיהם, כי מצאו להם זה האמצעי היותר מוכן לקנות שלמות הפרישות, למען אשר לא יביאום הבלי חבריהם להחביל גם הם כמותם.

וממה שצריך לזהר בקניית הפרישות הוא, שלא ירצה האדם לדלג ולקפץ אל הקצה האחרון שבו רגע אחד, כי זה ודאי לא יעלה בידו, אלא יהיה פורש והולך מעט מעט,

היום יקנה קצת ממנו ומחר יוסיף עליו מעט יותר, עד שיתרגל בו לגמרי, כי ישוב לו כמו מבע ממש.

והטעם שכך הוא מפני שהפרישות שהתכוין אליה ר' פנחס בן יאיר היא שתצא מרה"י ותבוא לרה"ח – למען הציבור.

וכתב הרמב"ם בפרק ז' ה"ה מהלכות יסודי התורה אלו שמבקשים להתנבא אפשר שתשרה עליהם שכונה ואפשר שלא תשרה.

והטעם לכך ביארו המפרשים שהנה יש נביא ויש חוזה, שהנביא מתנבא על העתיד משא"כ חוזה רואה רק בהווה.

ולכן בתקופה הראשונה של עם ישראל לפני המלוכה היה נקרא שמואל הרואה וכן שאול שהלך לחפש אתונות שאל איפה הרואה ובשביל להיות רואה צריך לפרוש מעיניו הפרטים, וכמו שמקובל שאדם רוצה עיצה הולך לת"ת או לגדול הדור מכיון שהם לא שקועים בעוה"ז ולכן אין להם נגיעות עניני העולם. ועצותיהם והדרותיהם הם הזכות ביותר.

אבל הנביא מדריגתו גבוהה משל החוזה כיון שיכול להגיד עתידות כמו שאמר עלי שנביא אין. למרות שרואה יש מ"מ לנביא את העתיד ולזה דרוש דרגה יותר גבוהה.

והנה בפרשתנו כשאלדד ומידד מתנבאים על משה אמר יהושע כלאם, ואמר משה מי יתן כל עם ה' נביאים.

וצריך להבין מה הויכות בין משה רבינו ליהושע, ומה הטעם שיהושע הניחם במאסר, איזה מעשה אסור הם עשו הם לא כמקושש עצים וכמגדף שעשו מעשה אסור. א"כ מדוע הכניסם יהושע במאסר.

אלא משה רבינו אמר, שאם כל מי שיגיד נבואה יהיה במאסר עד שיתברר אם הוא דובר אמת או לאו, לא ירצו להגיד אפי' הנביאים האמיתיים את דבר ה' שלא ישימום במאסר לכן חלק על יהושע שלא יכלא אותם במאסר.

ויהושע סבר שמכיון שמשח לא שמע את מה שנתנבאו שיהושע מכניס אלא רק את מה שאמרו משה מת. ומזה משה לא פחד כיון שנבואה רעה אפשר לבטל משא"כ מה

יעטה בהעלותך מורה לה

שיחושע מכניס, ליהושע זו שמועה טובה וזה א"א לבטל לכן כלא אותם יהושע שאם משה היה שומע את זה היה יודע שכבר אין לו סיכוי.

ובישעיה כשהלך לחזקיהו ואמר לו שהוא מת ולא יהיה, אמר לו חזקיהו כלה נבואתך וצא.

הקשו המפרשים כיצד אמר ככה חזקיהו לנביא. שיגמור נבואתו ויסתלק.

וביארנו שלא פחד שהנביא ישאר אלא לא רצה שימשיך את שאר הנבואה מי יתננה אחר המלך. שאז זה לרעתו של חזקיהו אבל זה לטובתו של מי שיתמנה ואת זה א"א לבטל לכן אמר לו שיפסק את הנבואה ויצא.

כ"ה כאן משה רבינו לא שמע את שאר הנבואה ולכן אמר ליהושע שלא יכלאם שהצריך לתת שהות לנביא להוכיח אם נכונים דבריו.

ראיה נוספת לכך שהשלימות מניעה ביחד עם הציבור אפשר לראות מהאמורא שמואל שכשהיו מעברים את השנה עמד ואמר שהוא נכנס בלי רשות, ואמרו חז"ל שבזמן שנפטר שמו על הארון שלו את המפתח והפינקס שלו.

והסבירו המפרשים שהפינקס היה רשום בו כל המעשים עם הציבור, והמפתח מסמל את הדברים שעשה בהסתר למען הכלל, וצריך לפתוח את זה בשביל לראות מה עשה.

נמצא ששלימות האדם תלויה גם במסירותו כלפי הציבור. וזה רואים בפרשת החצוצרות.

העמל מגן מפני הדרדרות

"זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים ואת האבטיחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים". (יא, ה)

רבי יהושע בן קרחה אומר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר, רבי יהושע אומר: כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיולדת וקוברת, רבי עקיבא אומר: זמר בכל יום, זמר בכל יום, אמר ר' יצחק בר אבדימי מאי קרא, שנא' נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו (משלי ט"ז כ"ז), הוא עמל במקום זה, ותורתו עומלת לו במקום אחר.

ופי' רש"י: היה מסדר למודך, אעפ"י שסדור בפוך כומר, והוא יגרום לך שתהא לעוה"ב בשמחה ובשירים.

נפש עמל עמלה לו – מפני שעמל בתורה – תורה עומלת לו. כי אכף עליו פיהו מפני שהוא משים דברים בפיו תמיד כאוכף שעל החמור, לשנא אחרונא: זמר כלומר שעוסק בשירים ותשבחות תדיר תדיר נעשה זמר, כך החוזר על התורה נעשה לו סדורה בפיו. תורה עומלת לה שמחזרת עליו, ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסדריה, וכל כך למה – מי שאכף שכפף פיהו על דברי תורה (מעיופו בשגון ולמוד).

אומרים בשם רבינו יוסף זוגדל מסלנט זצ"ל: נפש עמל עמלה לו, הקרן קיימת לנצח – הוא העמל שהאדם משקיע, וכפי גודל העמל כך הוא גודל השכר וההתקרבות לה, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה" (משלי ב' ו') חכמה ה' יתן, חלק האדם הוא העמל.

על חשיבותו של העמל כתרים מגן מפני התדרדרות נתן לראות מפרשתנו. שבג"י אמרו "זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, את הקשואים ואת האבטיחים וכו'.

צריך להבין את דור המדבר, חז"ל אומרים עליו כי היה דור דעה, וראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי החוזה, כולם הגיעו לנבואה ופתאום הם בוכים שחסרה להם התיבת בצל, או התיבת אבטיח או שומים.

א"כ רואים מזה דבר מפליא, שאנשים שהגיעו כבר למדרגה הגבוהה ביותר יכולים לשכוח את הכל ולהתגעגע לחתיכת בצל.

לומדים מזה יסוד גדול, כי אשרי אדם מפחד תמיד, שאפי' כבר הגיע למדרגה הכי גדולה, צריך האדם לפחד שלא יפול למדרגה הכי שפלה.

כמו שמצינו בחז"ל שאמרו כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין.

ובאר הסבא מקלם זצ"ל כי חז"ל מלמדים אותנו בזה כל הרואה – בלי שום הבדל, אפי' חז"ל על עצמם אמרו את זה שאם רואים שאנשים עושים מעשה השחתה גדולים, אל יחשוב כל אחד מה ממני יהלוך, אני אף פעם לא אניע למעשה השחתה בזה, אלא כל הרואה מעשה השחתה, אפי' אם הוא צדיק ורחוק כרחוק מזרח ממערב מהשחתה בזו, צריך לגדור את עצמו בנדרים ובסינים שלא יגיע לעולם להשחתה כזאת.

כי אף המושחתים לא הגיעו למעשי שהיתותם בפעם אחת, אלא היה בהם איזה גרעין שהתפתח וצמח לאט לאט, עד שהתבטא במעשה ההשחתה העכשוי.

לכן האדם צריך לפחד, אולי אצלו שזה קרוב להתחלה, או אולי ההשחתה היא בגדר גרעין שיתפתח וכו', ע"כ יזיר עצמו מן היין שזהו התחלת הסוטה.

המשנית של ישיבת לומז'ה זצ"ל הסביר את ירידת דור המדבר אחרי שהגיעו למדרגת הנבואה, למרות שלא מצינו על נביאים אחרים שיעבדו ע"ז ח"ו, או יתגעגעו אחרי דברים קטני ערך.

אלא כל הנביאים הגיעו לנבואה ע"י עמל ויגיעה – (לא זכו באור מן ההפקר), לכן נשארו במדרגתם כל ימי חייהם. לא כן בדור המדבר שהקב"ה נתן להם במתנה כי רצה להכשירם לקבלת התורה, אבל לא נשתנתה הפנימיות שלהם, לכן תיכף שסרה הנבואה מהם היו כאנשים פשוטים וחטאו.

כעין זה מובא בשם האדמו"ר מקרלין זצ"ל על הפסוק וקדשתם היום ומחר. במעמד הנבחר נתעלו ישראל למדרגת מלאכי עליון, מובן שקדושה זו שנתקדשו ישראל בזמן ראיית פני הקב"ה לא יכלה לשמש ערובה שתמשך להביא, וזהו וקדשתם "היום" התקדשו היום בקדושה שכזו, שתשאר לכם גם ל"מחר" אחרי קבלת התורה.

ענוותנותו של מרע"ה

"ויצא משה וידבר אל העם את דברי ה' ויאסוף שבעים איש מזקני העם ויעמד אותם סביבות האוהל." (יא, כד)

"להודיע מעלת משה על שאר האנשים, כי כל שאר האנשים אינם רוצים שתהיה שררה לשום אדם זולתם, ולא די בזה, אלא שהם מקנאים כשרואים שררה לאחרים. וכ"ש אם נראה להם שאותו אדם היה שווה לו, ועכשיו יש לו שררה עליו. וזהו קנאת איש מרעהו.

ולכן אינם רוצים שתהיה שררה ומעלה לשום אדם, אלא שידעו כי להם לבדם ניתנה הארץ, ולהם היכולת להמית ולהחיות, לזון ולפרנס ולהסיר המזונות מהם, ואינם רואים כי זו האומנות היא של הקב"ה, שהוא אחד ומיוחד ואין שני לו ולו היכולת.

והוא אדון בלי קנאה ומדון, ואין דרכו בדרך בשר ודם, כי כשאין בעיר אלא אומן א' – עושה מה שרוצה, מקדים ומאחר, לפי שאין אחר שימחה בידו.

אבל הקב"ה אינו כן, אע"פ שאין אחר שימחה בידו, עושה כל הדברים כסדרן ובזמנן, בלי תוספת ומגרעת.

וזהו עיני כל אליך ישברו, לפי שאתה אחד ואין מי שימחה בידך, ועכ"ז אתה נותן להם את אכלם בעתו בלי עיכוב ואיחור.

ולא תאמר מפני שהם רבים, אולי מהם ירעבו ומהם יהיו שבעים, לזה אמר – אינו כן, כי פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. כי בפתחת היד לבד השם משביע לכל אחד ואחד כפי רצונו, כי יש מסתפק במעט, ויש שאינו מסתפק במעט, והכל משלים ה' ביכולתו.

אבל בנ"א כשרואים עצמן יחידים באומנותן, מיד בועטים ואינם רוצים שיהיה שני להם, ומקנאים באחרים.

ומרע"ה היה מוכתר בזה מכל האדם, והוא בעצמו שאל שיהיה לו מסייע, והוא עצמו הלך לאסוף הזקנים בלי קנאה, וזהו ויאסוף שבעים איש. ואחר האספה העמיד אותם סביבות האוהל, בעניין שיהיו מוכנים לקבל הנבואה. ("צרור המור")

דרכיו של מנהיג

"זירץ הנער זיגד למשה זיאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה. זיען יהושע בן נון משרת משה מבחריו זיאמר אדני משה כלאם". (יא, כז - כת)

בפרקי אבות מובא, (א, ו) עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דין את כל האדם לכף זכות. ויש עוד משנה (א, טז) עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות. ויש להבין מה התכוין התנא עשה לך רב שהרי ודאי אם יש שאלה לאדם ישאל רב, ולא צריך לזה את דברי התנא.

ובפרט שצריך להיות קשר עם הדברים שאמר לאחמ"כ, ואל תרבה לעשר אומדות, וכיצד זה מתקשר אליהם.

ובאמת, עשה לך רב הכוונה, שאדם יעשה לעצמו מוכית, שיאמר לו את חסרונותיו.

וכל זמן שאדם לא רואה את חסרונותיו לא ידון לעולם לכף זכות, כי הוא מרגיש האדם השלם. אבל כשיודע שיש בו חסרונות אזי הוא לא מתרעם על חבריו.

וכך סיפרו על ר' ישראל מסאלנט ששמע מאדם אחד שאומר לחברו שהעולם הזה כמו חלום שדברים משתנים כ"כ שעד לא מומן לא היו כך, ונראה שהכל בזמן קצר קורח. וניגש אליו ואמר לו באמת אתה צודק, אולם זה רק למי שישן זה נראה כחלום אולם למי שער לכל הנעשה אזי אין זה חלום.

וזו תוכחה מאוד קשה לאדם שאם מרגיש כמו חלום אזי הוא רדום.

ובן היה פעם אחת, שאחד האברכים שעלה חזן בבית המוסר טעה בנוסח התפילה, וכשעירו לו על הטעות התחיל לטעות עוד יותר, במשך כל התפילה.

ניגש אליו אחד מגדולי המוסר, ואמר לו: כ"כ אתה בעל גאווה עד שאין אתה מרשה לעצמך לטעות, וכ"כ אתה נפגע עד שאין אתה מפסיק לטעות, וכל זה נובע מגאוותך.

וזו כונת התנא עשה לך רב שיגידו לך חסרונותיך.

וממשיך התנא ואל תרבה לעשר אומדות למרות שפירותיו מתוקנים, מ"מ אדם כזה בכל חייו הוא לא קבוע, אלא הכל בערך, ולא מדויק.

ובפרשה גם רואים הדרכה על מנהיג ורב כיצד עליהם להיות. שכשהתנבאו אלדד ומידד שמשה מת ויהושע מכנים, יהושע אמר אדוני משה כלאם, ומשה רבינו לא הסכים עימו. אלא אדרבה מי יתן כל עם ה' נביאים וכו'.

ולכא' יש לדעת האם משה שמע את הנבואה או שלא שמע מה שנבאו.

וביארנו המפרשים. שבאן אין הכוונה שמשה מת ואני יהושע יכנים, אלא יש כאן שתי סוגי הנהגה של משה ויהושע.

משה רבינו למרות כל כוחו הפיזי, כשהתנהג עם ישראל התנהג ברכות ובאורך רוח, וביארנו במפרשים שזה מה שטענו מרים ואהרון למשה, שהאיש משה עניו מאוד, וזה מתאים כלפי עצמו אולם לא כלפי הציבור שכלפיהם עליו להראות תקיפות ולא ענוה ושפלות, וכיצד התחנן עם אשה כושית בשביל לגרום קירוב.

ולכן הקב"ה העניש אותה שהיא תהיה מובדלת, כמו שרצתה שמשה יהיה מובדל ומופרש מהעם.

אולם ליהושע אמר משה חזק ואמץ (דברים לא, כג), שיקח מטה ויכה על קודקודם כמובא במדרש, ונראה שציונה לו להשתמש בכוחו הפיזי.

וזה מה שאמרו אלדד ומידד שהשיטה של משה מתה, וכשנכנסים לארץ צריך תקיפות וחוזק בשביל להנהיג את עם ישראל, וזה אמר משה המקנא אתה לי, אם הם חושבים שאפשר להנהיג כך את עם ישראל בכוח אדרבא, אולם אני לא יכול לעשות כך.

והראיה שבשראה שני עברים נצים ואמרו לו הלהרגני אתה אומר וכו' (שמות ב, יד) ברח משה, ולמרות שהיה גיבור לא השיב בכוח והיה חוסך לעצמו הרבה צרות, משום שלא היה מסוגל להנהגה בכוח.

נמצא שמטרת המנהיג להצביע על החסרונות ע"מ שיוכלו לתקן.

דבר נוסף אפשר לראות, במה שבכמה מקומות שבני ישראל הכעיסו את הקב"ה, מיד הקב"ה נפרע מהם כמו באספסוף שהתאוו תאוה.

למרות שברא את העולם במידת הרחמים ושיתף עימו למידת הדין, שיוכל האדם לחזור בתשובה. כאן נראה שיש דבר העומד בפני התשובה.

וביארנו בעלי המוסר שעצם זה שהתנהג הקב"ה במידת הדין זו מידת הרחמים. וזה בגלל שהיה עם ישראל מונהג ע"י הקב"ה בעצמו, ולא היה הקב"ה יכול להשחות במחיצתו את החוטא. וזה מידת הרחמים שמראה הקב"ה כמה הם קרובים אליו.

ומסופר במדרש שבאשל שנטע אברהם ניכנס זקן מבוגר וכמה שניסה לשכנעו להאמין בהקב"ה לא הצליח, אז גרשו מאצלו, מיד נגלה אליו הקב"ה ושאל אותו אני נתתי לו חיים שבעים שנה ואתה מנרשו. מיד החזירו אברהם ונהפך להאמין בהקב"ה.

נמצא, שכשהקב"ה לא מנהיג באופן ישיר, אזי נותן חיים לאדם שיוכל לחזור בתשובה, משא"כ כשהוא מנהיג באופן ישיר כדור המדבר, אין את האפשרות הזאת. משום שקרובים מאוד להקב"ה, ואין הקב"ה יכול לסבול במחיצתו את החוטא.

ולפי"ז אפשר לבאר מהו שאומרים ה' הוא האלוקים, הרי ה' זו מידת הרחמים והאלוקים זו מידת הדין.

אלא שבזמן שהאדם רוצה לידבק בהקב"ה אזי א"א להתנהג ברחמים, אלא רק במידת הדין. שהאדם יהא נקי מכל חטא.

וזה מה שמשח ביקש מהקב"ה אם אין פניך הולכים אל תעלינו מזה, שכ"כ רצה להיות דבוק בהקב"ה שלמרות שהקב"ה יתבע את עם ישראל מיד, מ"מ לא ויתר על דביקות בהקב"ה.

שורש הדברים הוא קביעות בדרך שאדם הולך, ובפרט בעניני רוחניות. לבקש תמיד את קירבת ה', כמו שאמר דהע"ה בתהילים (עג, כח) ואני קירבת אלוקים לי טוב.

והאיש משה ענו מאד

"ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח בני אשה כושית לקח, ויאמר הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר ה' וישמע ה', והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה". (יב, א-ג)

ויש להבין מה הסמיכות של "והאיש משה ענו מאד" לעניין "ותדבר מרים ואהרן".

ואפשר לפרש על פי מה שהביא בספר ישמח משה, בשם ספר עיר בנימין בשם ח"א, שפירש את הפסוק בדברי הימים א' (כג, יד), ומשה איש האלוקים בנו יקראו על שבט לוי, דלכך לא נתייחדו בנוי של משה אחריו, משום שהיה איש האלוקים ואין כבוד כלפי מעלה, להתייחס בנוי הגשמיים אחריו, וזה הפי': ומשה איש האלוקים – על כן – בנוי יקראו על שבט לוי. עכ"ד.

והנה במה שדברו על משה שפירש מן האשה, הרי איתא בש"ס (שבת פג, ע"א) וז"ל: "ופירש מן האשה" מאי דריש, נשא ק"ו בעצמו, אמר, ומה ישראל שלא דברה שכינה עימהן אלא שעה אחת וקבע להם זמן, אמרה תורה והיו נכונים וכו' אל תגשו אל אשה, אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עימי ואינו קובע לי זמן על אחת כמה וכמה, ומגלן דהסכים הקב"ה על ידיו, דכתיב: לך אמור להם שובו לכם לאהליכם וכתיב בתריה ואתה פה עמוד עמדי, ואית דאמרי פה אל פה אדבר בו.

א"כ כיוון שאדם יכול לעשות ק"ו מדעתו, בודאי גם אהרן ומרים ידעו מק"ו זה ואמאי דברו על משה.

וי"ל שהם סברו שהק"ו יש עליה פרכא, והיא, שלגבי ישראל נכון הדבר להפריש אותם בשעה שהשכינה מדברת עמם, אבל לגבי משה שה' מדבר אתו בלי הודעה מוקדמת, אם יפרוש נמצא שיתבטל מקום מצוות פו"ר כל ימיו, ובפרט לב"ה (ביבמות ס"ב) דהמצווה בבן ובת, ואינו יוצא בכ' בנים ומרע"ה עדין לא היו לו אלא שני בנים כדאיתא בספר שמות, שפיר יש לומר דאין מחויב לפרוש מן האישה ולבטל כל ימיו ממצווה רבה של פו"ר.

אך י"ל המשום דבמרע"ה, בניו לא התייחסו אחריו, י"ל כיוון דאף אם יוליד ילדים לא יקראו על שמו, לא שייך בו מצוות פו"ר כמו דאיתא בש"ס שם לענין אין לו חיים, ונדע פלוגתא הפוסקים בזה, עיין כל זה במנחת חינוך (מצווה א אות ג).

כן הדבר אצל מרע"ה, שאין לו חיים מחמת רוב השפעת אלוקותו עליו, ושפיר יש ק"ו.

אבל התינת, אם משה היה יודע בעצמו שהוא איש האלוקים שפיר היה יכול ללמוד ק"ו, אבל כיוון שהאיש משה עניו מאוד, היאך למד האי ק"ו, וע"כ לשימתו דיברו עליו, ושפיר יש שייכות להאי קרא הכא. וע"ז אמר להם הקב"ה: פה אל פה, שאמרתי לו בפירוש לפרוש, עיין רש"י. (דברי חפ"ן).

ויש להקשות עוד על הפסוקים הנ"ל: "וישמע ה'", "מה הודיענו בזה, פשיטא כי שמע ה' – הנוטע אוזן הלא ישמע.

וג"ל כי אמרו חז"ל (מו"ק יח, ע"ב): אמר רב משום ר' ראובן בן אצטרובלי: מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים אנו למדין שמה' אישה לאיש, מן התורה דכתיב: "מה' יצא הדבר".

מאמר זה מובא במדרש שוחר טוב בתהילים נט: בוא וראה כמה קשה בוח הזיווג, שבתורה ובנביאים ובכתובים ייחד הקב"ה שמו על הזיווג, שנא' (בראשית כד): ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר. בנביאים דכתיב (שופטים יד): ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא. בכתובים דכתיב (משלי יח): מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה'. (משלי יט): ומה' אישה משכלת, הרי שייחד שמו על הזיווג.

הביאור בזה ע"פ מ"ד בויקרא רבה פ' ח' ובתנחומא תשא ס"ו ה' שמאז ברא הקב"ה את העולם עוסק לזיווג זיוונים וכמש' אלוקים מושיב יחידים ביתה וכו'. והיינו מפני שענין קשה ונכבד הוא, והיינו שמייחד שמו על הזיווג, כלומר שאין עניני זיוונים באים במקרה, רק בהשגחה מן השמים. (תורה תמימה בראשית)

ועוד אמרו חז"ל: מותר לארס בחוה"מ, פן יקדימנו אחר בתפלה ורחמים. מוכח דעל ידי תפלות ותחנונים אפשר שיבטל הזיווג הגזור עליו מה'. עוד אחז"ל: אהרן נשא בת עמינדב אחות נחשון, זכה ויצא ממנו וכו' משה נשא בת יתרו וכו'.

ומעתה יובן כל העניין, שפרשה הקודמת מבואר שאלהדד ומידה מתנבאים משה מת ויהושע מכניס, וזה הביאם לאהרן ומרים לדבר במשה, כי משה עצמו גרם לו זאת שלא

יירשו בניו גדולתו אודות אישה כושית אשר לקח, כי אילו נשא בת טובים כאהרן היו בניו ממלאים מקומו, והגם שזיווג נגזר מן השמים, כמ"ש ותהי אשה וגו' כאשר דבר ה', מ"מ הרק במשה דבר ה' מי יהיה זיווג, הלא גם בנו דיבר ה' ונגזר הזיווג, ואעפ"כ ע"י תפילה ובקשה אפשר לשנות את הגזרה, וכתוב "וישמע ה' את קולנו" – לשנות הגזרה, וא"כ ק"ו שהיה בידו של משה לבטל את הגזרה, לכן העידה תורה: "והאיש משה ענו מאוד", שלא הרהיב בנפשו לבטל גזירת עליון, וענוותנותו גרמה לו זאת. (ילקוט הגרשוני)

ולא קם עוד נביא בישראל כמשה

"ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האישה הכושית אשר לקח כי אישה כושית לקח זכו, ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתוודע בתלום אדבר בו. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט, ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה". (יב, א-ח)

ויש להבין כאן כמה תפאו מרים ואהרן, ומדוע נחשב לחטא כ"כ גדול.

עוד יש לדקדק, מה הפי' "אם יהיה נביאכם". ועוד, שבתחילה אמר "במראה", שמשמעו דרנה פחותה, ואח"כ אמר במשה – "ומראה ולא בחידות", משמע שהמראה מעלתו גדולה.

ועוד, שהקב"ה מעיד "ותמונת ה' יביט", וזה כותר למ"ש "כי לא ראתם כל תמונה".

וליישב העניין, יש להקדים ההבדל בין מרע"ה לשאר הנביאים, ע"ד משל למלך שיש לו כמה ראשי צבאות, הא' מקורב אליו לרגל אישיותו וייחוסיו, השני איננו גדול מכוח עצמו, אלא ההכרח אילצו מפני שלא היה מנהיג אחר, והשלישי גרוע מכולם אבל איש מקצוע.

כך הוא ההבדל בין הנביאים: ישעיה הנביא ע"ה, מפאת הצורך נמשת לנביא. ה' שאל: "את מי אשלח ומי ילך לנו, ואומר הנני שלחני" (ישעיה ו, ח). וכן מנחם ונדעון מונו על העם רק מפני שלא היה אחר. ודבר ה' אליהם היה בהתאם לרמתם, במחזה בחלום נופל וגלוי עיניים.

ולפי"ז יובן גם מה שהבטיח הקב"ה (דברים יח, יח): "נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך". והרי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, ואיך בכלל מבטיח הקב"ה שיקום נביא, אם נאמר ששלמות הנבואה תלויה בנביא, והרי זה עניין של בחירה.

אלא שמרע"ה היה גדול מכוח עצמו, והקב"ה לקח אותו כמנהיג מפני שראה אותו מתאים לגאול את עם ישראל ולהכניע את האויב.

וזה מה שהתורה מסיימת: "ולא קם נביא עוד כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות", ב' מעלות היו במשה: ה' ידעו – אהבו (מלשון כי ידעתיו אשר יצוה), ולכן היה מוכן לדבר איתו פנים אל פנים גם אם לא היו עם ישראל בעולם, כמו שה' נגלה אל האבות. והשנייה, שידע להוציא את עם ישראל ממצרים.

וזה מתאים עם דברי חז"ל: מדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה, בעבדי אע"פ שאינו משה, במשה אע"פ שאינו עבדי (סנהדרין יא), דהיינו שמעלת משה היא מפני ב' סיבות: א, עבדי ב, משה.

עפ"י זה יש לפרש דברי הגמרא בסנהדרין (יא), יצאה בת קול ואמרה: א' מהם ראוי שתשרה עליו שכינה¹ כמשה רבנו, אלא שאין דורו ראוי לכך. ונתנו חכמים עיניהם בחלל הזקן ובשמואל הקטן.

ובאמת, יש להבין למה יפסידו הלל ושמואל בגלל הדור.

אבל הפירוש הוא, שבאמת הדור לא היה זקוק להם, ואם היה זקוק הם היו הראשונים לקבל את הנבואה אבל משה רע"ה, מכוח השנתו ה' היה מוכרח להתגלות עליו, ולפיכך ראוי לגרום "ראוי", ולא כגירסת הש"ס "זכאין".

¹ רש"ל מוחק את המילים "כמשה רבנו", מפני שכתוב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה.

ואם יקשה לך ממה שדרשו רז"ל במסכת ברכות (לב, ע"א): "וידבר ה' אל משה לך רד, מאי לך רד, אמר רבי אלעזר: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה, רד מגדולתך, כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ועכשיו ישראל חטאו אתה למה לי", מתורץ עפ"י מ"ש (שמות לב, י): "ועתה הניחה לי ואעשה אותך לגוי גדול ועצום", משמע שהיה ראוי מצד עצמו ולא בגלל ישראל, ורק משרע"ה מענוותנותו חשב שהוא זוכה בגלל ישראל.

ענו – אדם שמכיר במעלתו ותולה אותה בזכות אחרים, אבל מי שאינו מכיר את מעלותיו הוא טיפש ולא עניו.

זוה הטעם לשינוי הלשון – מרָאָה – לשון נקבה מצביע על חולשה, ואינה ראייה אמיתית, כי רואים רק מצד אחד, אבל מרָאָה לשון זכר, שהראייה מעבר אל עבר, ולנבואה זו זכה מרע"ה.

פרשת שלח

מרגלים ראו ולא לקחו מוסר

"שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען" וכו'. (יג, ב)

וכתב רש"י: "למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, לפי שלקחה על עסקי דיבה שדברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר."

ולכאורה השאלה עולה מאליה: מהו המוסר שיש ללמוד ממעשה מרים. הרי היא דברה באיש חי נעלב, והם דיברו על עצים ועל אבנים.

וגם אמרו "כולם אנשים", ואומר רש"י: "ואותה שעה כשרים היו", ובפסוק "וילכו ויבואו", אומר רש"י: "מהו וילכו, להקיש הליכתן לביאתן, מה ביאתן בעצה רעה, אף הליכתן בעצה רעה." כלומר: כל הפסוק "וילכו ויבואו" מיותר, שהרי כבר כתוב לפני כן "וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום", אלא משו"ה כתב – להקיש הליכתן לביאתן.

ולכן רש"י מדייק: "ואותה שעה כשרים היו", כלומר שכבר בתחילת הליכתם היו רשעים, א"כ כיצד ייקחו מוסר.

עוד י"ל גם אמרו "היש בה עץ אם אין", פירש"י: "אדם כשר שיגן עליה בזכותו". (דאל"כ מאי נ"מ לידע אם יש בה עץ נטוע, והלא אם הארץ שמנה, אפי' לא יהיה בה שום עץ, מה בכך, הם ייטעו כל מיני מגדים כשייכנסו בה. ועוד, דהול"ל "עצים", דעץ אחד אינו מעלה ואינו מוריד, לכך הוצרך לפרש ע"ד דרש אדם כשר), ולא מצאנו שאמרו המרגלים מענה על זה.

גם מה שאמרו ארץ אוכלת יושביה היא, זה סותר למה שאמרו – "וכל העם אשר ראינו בה אנשי מידות". וגם מה שנאמר "ויוציאו דיבת הארץ רעה אל בני"י", נראה כמיותר.

ובטרם נבוא אל הביאור, נבאר בקשר לענייננו את המשנה (אבות פ"ו מ"ג): הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דיבור אחד, אפילו אות אחת – צריך לנהוג בו כבוד, שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד (א). שלא ילמד תורה יחידי. ב. שילך לבית הכנסת ברגש, כלומר באימה ובהיבה, וקראו רבו אלופו ומיודעו.

והלא דברים ק"ו, ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא ב' דברים קראו רבו אלופו ומיודעו, הלומד מחברו פ"א או ה"א או פ"א או ד"א, אפי' אות אחת, עאכו"כ שצריך לנהוג בו כבוד.

כלומר: הדיוט שחברו העמידו על האמת, אפי' ע"י אות אחת, כל שכן שצריך עכ"פ לנהוג בו כבוד, כי לפעמים מאות אחת שבמקרא או במשנה אפשר ללמוד כמה עניינים נשגבים והלכות גדולות. (אמונת שמואל)¹

¹ הרב בינה לעיתים (ח"ב דרוש מג, ד"ה ור"מ), הסביר "ור"מ רמון מצא, תוכו אכל קליפתו זרק", כך:

לכאורה מה הגמ' מתרצת בכך על השאלה "כי שפתי כהן" וכו', וכי יעלה על הדעת שיאכל גם את הפסולה, וא"כ השאלה במקומה.

והסביר, שהפסוק "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו" וכו', ההקפדה היא אם אתה הולך לבקש שילמד אותך, עליך לדאוג שיהיה דומה למלאך ה', שאם לא יהיה דומה למלאך ה' ילמד אותך דווקא את דעותיו ואת מידותיו הפסולות.

אבל אם אתה לא מבקש, אלא הוא בעצמו בהיסח הדעת משמיע את דבריו, או תוכל לקלוש ממנו את החלק הטוב שבדעותיו ובמידותיו, וזו כוונת הגמ' שר"מ רמון מצא וכו', לא הלך לבקש מאחר שילמד אותו, שא"כ היה משתדל אחר ללמדו את הפסולה, אלא רק בהיסח הדעת היה לומד ממנו את הטוב שבדעותיו ובחכמתו הדומה לתמר הנגלה, שבחכמתו אכל, והנסתר שבחכמתו זרק, והטוב שבמידותיו המשול לפנימיות כמו הרמון אכל, והרע שבחיצוניות זרק.

באופן שהתלמיד חכם האמיתי צריך שיהיה מסולסל אם בדעות הפנימיות ואם במעשים החיצוניים.

ע"כ ארון העץ אשר הוא רמו לת"ח, שהוא כלי המתויק התורה הנתונה בו, צריך שיהיו לו ארון של זהב מפנים כשהרהר וזכות אמונותיו כזהב טהור, וגם ארון זהב מבחוץ, במעשים ובמידות טובות טהורות ומוקקות כזהב.

ונשאלת השאלה, איך יהיה ק"ו מדוד המלך על "אות אחת", הרי דוד למד שני דברים מאחיתופל, ולא רק אות אחת.

ונראה לפרש ע"פ הגמ' בחגיגה (טו, ע"ב): "ור"מ היכי נמר תורה מפומיה דאחר והאמר רבה בב"ת, אמר ר' יוחנן: מ"ד כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו', אמר ה"ל ר"מ קרא אשכח ודרש. הט אוגך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי." – לדעתם לא נאמר אלא לדעתי, אלמא ברשיעי עסקינן וקאמר הט אוגך. (רש"י)

כי אתא ר' דימי אמר: אמרי במערבא ר"מ אשכח תמרי, אבל תחלא ושדא שהלא לברא.¹

אח"כ הגמ' מספרת: אשכחיה רבה בר שילא לאליהו, א"ל מאי קעביד הקב"ה, א"ל קאמר מפומיהו דכולכו רבנן, ומפומיה דר"מ לא קאמר. א"ל: אמאי, משום דקאמר שמעתא מפומיה דאחר.

א"ל: אמאי, ר"מ רמון מצא², תוכו אבל קליפתו זרק, א"ל: השתא קאמר מאיר בני, כך הוא אומר בזמן שאדם מצטער. שכינה מה לשון אומרת, קלני מראשי קלני מזרועי וכו'.

הקשה המהרש"א בח"א, וז"ל: "הבא דימה מה שלמד ר"מ לפני שמחוץ והגרעין שבפנים, שדי – תמר. ולקמן דימה היפך זה דתוכו של רמון אבל והקליפה שמחוץ שדי.

וי"ל דאחר לא היה שלם לא במידות, כדאמרינן לעיל אשכח זונה, ולא בדעות, כדאמרינן לעיל שחשב שתי רשויות הן. וקאמר דר"מ הרחיק ממנו מידותיו הרעות וגם דעותיו הרעות, והשתא לגבי דעות קאמר דהפרי שמחוץ אבל, דהיינו התורה שלמד עימו

¹ האר"י הקדוש ז"ל פי' לזה, דשר העולם אותיות האמצעיות משמו הן ט"מ, בגימ' ח"י, והם חיות שלו, ושאר האותיות שבו הן אותיות רמון.

והנה ר"מ רמון מצא, תוכו אבל, היינו החיות שבקדושה שבתוכו דייקא, אבל. וקליפתו, הן האותיות "רמון", זרק.

² כתב בס' "מלא העומר", גימ' של רמון – רצ"ו, ור"מ אבל תוכו ממנו, היינו שהוציא ממנו כ"ו שהוא גימ' של שם הוי"ה המיוחד יתברך, ונשאר רע, זה קליפתו זרק. זה היה לימוד הזכות של רבה בר שילא. ("ענף יוסף" בס' עין יעקב, חגיגה טו)

בנגלה, אבל הטינא בדעות שהיה בליבו בפנים, כגון שתי רשויות הן, לא רצה לקבל ממנו ושדי.¹

ולגבי מידותיו ומעשים הרעים שעשה בנגלה, כגון הך דאשכח זונה וכו', ועקר פונלא בשבת, קאמר דר"מ הרחיק מהם, כדאמרינן לעיל גבי תחום שבת, והיינו קליפתו זרק, אבל המצוות שבתורה שלמד ממנו, שנמשלו לנרעין שבתוך הרמון, כמ"ש "מלאים מצוות כרימון", אותן אבל ר"מ, דהיינו שקיים מצוות התורה.

ובסמוך דימה הת"ח לאגוז והפרי הפנימי שבו לתורה, והקליפה שבאגוז שנמאסת – למעשים, היינו, ודאי דהתורה שהיא הכלל הדעות היא מקרי פנימיות לגבי המידות והמעשים שבאדם שהם נגלים מבחוץ, עכ"ל.

ע"כ ר"מ שלמד מאחר, היה נזהר להשליך חלק הפנימי, הן הדעות הנפסדות, וגם חלק החיצון שהם המידות המקולקלות, ובירר רק מעט הטוב שבאמצע.

ועניין זה קרה לדוד עם אחיתופל, כי מאותן הב' דברים שלמד ממנו, מוכרח היה להשליך גם התוך וגם הקליפה, ומי יודע אם נשאר לו אפי' אות אחת באמצע. נמצא שיש ק"ו אפי' על אות אחת.

ונחזור אל העניין. הנה דור המדבר נקרא דור דעה, הם ידעו את ה' והאמינו בו, אלא שהיו להוטים אל התאוה ומידות רעות שהכעיסו בתבערה ובמסה ובקברות התאוה.

ואולם המרגלים היו מאושרים במידות, כאומרו "כולם אנשים", פירש"י: חשובים. שעל הרוב בוחרים לראשים בעלי מידות טובות, אבל לעומת זאת היו מקולקלים בדעות, כאומרם "כי חזק הוא ממנו", כביכול מהקב"ה.

וכבר בשעת הליכתן היו בעצה, שחשבו את ישראל לבעלי מידות רעות, ומהנמנע להעמיד מהם קיבוץ ויישוב בארץ, וזה שאמר: "ויוציאו דבת הארץ רעה" – "אל בני ישראל" דייקא, "לאמר ארץ אוכלת יושביה היא", כבר נתאכלו בה אומות הרבה, זו יוצאת זו נכנסת, שעקב המידות הרעות הקיאה הארץ אותם, ובאו אחרים וישבו תחתם, כמבואר בספר דברים.

¹ איזהו חכם הרואה את הנולד, ולא קאמר הרואה את המוליד. אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בתוכו.

אבל וכל העם אשר ראינו, עבשנו אנשי מידות הם, שיש ביניהם שלום ואחדות, כביכול אין בעה"ב יכול להוציא כליו משם, כעניין הכתוב: "חבור עצבים אפרים הנח לו". ואמרו רז"ל: כל זמן ששלום ביניהם, אין הדין יכול לשלוט בהם. (רבה בראשית)

והנה הקב"ה אמר לאברהם: "ודור רביעי ישובו הנה, כי לא שלם עוון האמורי עד הנה". מבואר מזה שהוצרכו לדעת אם נשלם עוון האמורי.

ולפיכך שלחו מרגלים לראות היש בה עץ, אדם כשר שיגן עליהם, והם חשבו כי אותן המידות שראו אצל האמוריים, חשובים כל כך שיגנו עליהם נגד ישראל.

וזהו התשובה על השאלה "היש בה עץ", שאמרו: "וכל העם אשר ראינו בה אנשי מידות, כלומר: לא רק עץ אחד, אלא עצים הרבה יש שיגנו עליהם.

והם לא ידעו ולא יבינו, טח עיניהם מראות, כי האמוריים מקולקלים בדעות וגם במידות, כמו שהעיד עליהם הכתוב: "כי את כל התועבות עשו אנשי הארץ".

ולא עוד, אלא שהבטיח הקב"ה לאברהם כי בכלות דור הרביעי ישובו הנה, שאז יושלם כבר עוון האמורי, ולא התנה שום תנאי.

וזה שאמר בעניין "אשר אני נותן לבני" – נותן בהחלט בלי שום תנאי, וכה"א לא בצדקתך וכו' ולמען הקים את השבועה.

ובכן היה להם למרגלים לקחת מוסר ממרים, שלקתה בשביל שדברה באחיה, והם דברו על כלל ישראל ועל ה' ולא לקחו מוסר.¹ ("גלילי זהב")

¹ והרב בינה לעיתים בדרוש סו פירש: "ארץ אוכלת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות" – שכוונתם להרשיע בלשון הרע.

כי יש נוה יפה והאוויר טוב ליושביה, אך הדדים עליה אינם נוהרים במאכל ומשקה המזיק לגוף, ולא בעניין המשגל, שהוא בריבוי אצלם, וכיוצא. שהרגלם ברובו קשה בכל הדברים המזיקים לגוף, ומביאם לידי חולאים שמקרבים מיתתם.

לזה באו לומר, שהארץ אוכלת יושביה היא, היא דייקא, שמצד עצמה האוויר ועיפוש המדינה מויק להם, וראיה לזה שכל העם אשר ראינו בתוכה, כל העם מקמון ועד גדול, הם אנשי מידות, כל הנהגתם בכל דבר במידה ובמשקל, ונוהרים להישמר עצמם שלא לצאת מהמידה כדי שלא יהא היוק לגופם. ובכל זאת הארץ מצד עצמה אוכלת יושביה מרוב טבעה, מעיפוש הארץ היא. (זו"ד, מקרבן נתנאל).

דיבת המרגלים ומעלת כלב

"ויוציאו דיבת הארץ אשר תרו אותה אל בני לאמר" וכו'. (יג, לב)

מצאנו ד' פעמים בתורה הוצאת דיבת רעה ובכל פעם העונש היה יותר חמור וקשה: ביוסף – "ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם" (בראשית לו, ב). – והעונש היה שהושלך אל הבור, והנחשים והעקרבים לא פגעו בו. במרים – "ותדבר מרים ואהרן" (במדבר יב, א). – ועונשה היה יותר קשה, שנצטרעה למשך ז' ימים.

וכן במרגלים "ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה". ועונשם היה יותר קשה ממרים שגרמו לעצמן מיתה, אולם עכ"פ מיתה טבעית. וכן בעדת קורח – "ומדוע תתנשאו על קהל ה'" (במדבר טז, ג), כלומר שהם נטלו לעצמן גדולה ולא ע"פ ה'. ועונשם היה הקשה ביותר שימותו מיתה לא טבעית, וירדו חיים שאולה.

וכתב הרמב"ן (פ"ג, לב) וז"ל: וטעם ויוציאו דבת הארץ וגו' אל בני ישראל כי הלכו מלפני משה ואהרן והיו אומרים באוהליהם כי היא ארץ אוכלת יושביה, כי מתחילה, כשהיו אומרים להם לפני משה שהארץ זבת חלב ודבש זולתי שהעם חזק, וכלב היה אומר "כי יכול נוכל לה", היו העם פוסחים, ומהם בוטחים בכוחם ונבורתם ומהם בעזרת השם בניבורים, אז הוציאו להם דיבת בפני עצמם, דכתיב הארץ אשר עברנו בה וגו', עד שילינו כל העדה.

וזה טעם מה שאמר (יד, לו): וישובו וילינו עליו את כל העדה להוציא דיבת על הארץ. והיה זה, כי האנשים האלה בראותם העם אשר כנובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים, נפל פחדם עליהם והמסו לב אחיהם, וכאשר ראו כי עדיין היו ישראל נועצים לעלות ויהושע וכלב מחזקים את לבם, הוציאו דיבת בשקר כדי לבטל עלייתם על כל פנים.

ודע כי מוציא דיבת הוא כסיל אשר יאמר שקר, אבל המגיד אמת יקרא "מביא דיבת", כמו שנאמר (בראשית לו, ב): ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם, ועל זה נענשו למות במגפה, שנאמר (שם יד, לו): וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה'. עכ"ל.

מבואר מדבריו שההבדל בין יוסף למרגלים הוא, שאצל יוסף זו היתה דיבת אמת, משא"כ אצל המרגלים היתה זו הוצאת דיבת – שקר.

אולם הרב "מנחת עני" חולק ואומר, שאצל יוסף כוונתו היתה לכנוס את הדיבה, דהיינו לשרש אותה ולכלוא אותה שלא תתפשט יותר. לכן נאמר "ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם" (- ולא אל אביו), כדי שיוכיחם ובכך תסולק הדיבה.

לא בן המרגלים, אדרבה, הוציאו אותה החוצה ופרסמו אותה, דבר שלא היה ידוע לאיש, לכן נענשו קשה.

ומרים היתה בין יוסף לבין המרגלים: אמנם היא לא הוציאה את הדיבה החוצה, אבל מדוע סיפרה לאהרן ולא למשה. לכן היא היתה גרועה מיוסף, שהוא התכוון אך ורק לטובה, והיתה פחותה מהמרגלים שלא הוציאה את דבריה החוצה.

וקרח ועדתו קשים מכולם, שהם לא התכוונו לטובה ועוד שהוציאו דיבה לא רק על הארץ, שאין הרגשה וחיות, אלא אף על בנ"א והם משה ואהרן.

ואפשר לומר בס"ד עוד דרך בביאור ההבדל בעונשים על הוצאת הדיבות הנ"ל עפ"י דברי המדרש תנחומא (סימן ו), וז"ל: "שלח לך אנשים, וז"ה לא ידעו ולא יבינו (בחשכה יתהלכו) כי טח מראות עיניהם (ישעיה מד, יח), מה ראה לומר אחר מעשה מרים "שלח לך".

אלא שהיה צפוי לפני הקב"ה שהם באין ואומרים לשון הרע על הארץ, אמר הקב"ה: שלא יאמרו לא היינו יודעים עונשו של לשון הרע מהו, לפיכך סמך את הענין (זהו לזה), ולפי שדיברה מרים באחיה, לקתה בצרעת, כדי שיהו הכל יודעים עונשו של לשון הרע, שנאמר: ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן (במדבר יב טו), שאם באו לומר לשון הרע, יהיו מסתכלין במעשה מרים, ואעפ"כ לא רצו ללמוד, לכך נאמר לא ידעו ולא יבינו, לכך כתב הקב"ה שילוח מרגלים, אחר מעשה מרים.

ויש לשאול, מה הקשה בעל המדרש בסמיכות העניינים הנ"ל, הרי זה היה סדר המאורעות כפי שקרו בהיסטוריה של עם ישראל, בחצרות נצטרעה מרים, ובמדבר פארן ה' אמר למשה שלח לך אנשים.

ואם שזו באמת קושיה, מה מיישב במה שאמר שהרשעים האלה ראו ולא למדו מוסר, הרי גם אם היה מעשה מרים כתוב במקום אחר יש לנו לטעון בלפיהם על שראו ולא למדו מוסר.

התשובה לכך היא עפ"י הבנת לשון הפסוק שהביאו המדרש, שכתובים בו ארבע לשונות: ידיעה, בינה, ראייה והשכלה, והוא שעד שהאדם יכיר איזה דבר צריך לעבור ד' שלבים: ראייה, ידיעה, השכלה, בינה.

ראייה, שרואה את הדברים בעיניו, וזה מעביר את הדבר ומציירו במחשבתו כאילו הוא לפניו ומוזה בא אליו. ידיעה, הידיעה היא החכמה המצרפת את ג' ההשכלות של הרבה עניינים על בורין ובהצטרפותם מניעים, אל הבינה להבין דבר מתוך דבר.

דוגמא לדבר, מי שרואה שולחן שלא ראה אותו מלפנים, בשעה שהוא מונח לפניו הוא רואה אותו בעיניים, וכשרואה את תמונת השולחן במחשבתו גם שאינו לפניו יקרא שהשולחן בשכלו. וכשמסער תועלת השולחן מה היא יקרא חכם, וכשלומד מזה שכשם שהשולחן זה כלי לאכול ממנו מאכל להברות את הגוף, כך המקום אשר ממנו ניוונת הנשמה מזון רוחני שהיא התורה והמצוות הנקראים שולחן – "זה השולחן אשר לפני ה'", זה נקרא הבנת דבר מתוך דבר.

וזו תוכחת הנביא: לא ידעו ולא יבינו מדוע לא משיגים את שתי המעלות הללו שהן ידיעה ובינה, כי הם חסרו את שתי המדרגות התחתונות: הראייה וההשכלה – טח מראות עיניהם, מהשכיל לבותם.

ולפי זה מתבאר המדרש דלעיל, שהוקשה לו מדוע סמך פורענות לפורענות, פורענות מרים לפורענות המרגלים, הרי בפר' בהעלותך הבדיל בפסוק ויהי בנסוע הארון וכו' בין ויסעו מהר ד' לבין ויהי העם כמתאוננים.

ועל זה משיב מהפסוק: לא ידעו ולא יבינו, שהקב"ה צפה שעתידים לספר לשה"ר, ורצה להתרות בהם למען ידעו מהו העונש של לשה"ר. לכן סמך ככל האפשר את פרשת מרים לפרשת המרגלים, כדי שיראו וייקחו מוסר, כי הראייה וההשכלה מביאים לידי ידיעה והבנה.

ובכל זאת לא הועיל, שראו ולא לקחו מוסר, לכן עונשם קשה משל מרים, כי מרים לא היה לה ממי ללמוד שהרי יוסף לא נענש. ולכן גם עונש קורח ועדתו יותר משל המרגלים, מפני שהמרגלים ראו עונש קמץ יחסית עבור הלשה"ר שהיה רק שבוע אחד.

ומצינו עוד שחז"ל התריעו על שתיקתם של הזקנים וראשי הסנהדראות, שלא נתפסו ברשתם של המרגלים. בשתיקתם גרמו שהמרגלים והנוהרים אחריהם נשאו ראש ובצעו את זממם לרעת העולם כולו.

וז"ל התנחומא (שלח ב): שלח לך אנשים ויתורו וגו'. זש"ה אשתוללו אבירי לב נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם (תהלים עו, ו), אשתוללו אבירי לב, זה משה ואהרן אחרי ששלחו המרגלים ובאו ואמרו לשון הרע על הארץ, לא היו יודעין מה לעשות, אלא אף משה ואהרן נתרשלו בדבר.

מיד עמד כלב ושיתק כל אותן האוכלוסין, שנאמר ויהם כלב וגו' (יג, ל), עמד לו על הספסל והיה משתקן, ואומר להן, וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם, והן שותקין לשמוע הימנו, אמר להם טובה הארץ מאד מאד.

אמר לו הקב"ה למשה טובה גדולה אני מחזיק לכלב, שנאמר זולתי כלב בן יפונה (דברים א לו), מאי זולתי, זה לוח אתי יותר מששים רבוא מכם, אתם לא מצאתם ידיכם, לפיכך נתרשלם, לכך נאמר אשתוללו אבירי לב וגו', כל כך למה, שהיו שלוחים מפשים, ועליהם אמר שלמה מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל) (משלי כו, ו).

מדברי חז"ל נתן להבין שיש קטרוג על החרדים לדבר ה', שלא נקטו פעולה נגדית למעשה המרגלים. באותה תקופה היו גם יהודים כשרים וטובים בין העם, שכבר הראו נאמנותם לעם בשמחים שונים, כמו שומרי העם שמסרו נפשם לטובת ישראל, ועליהם נא': "אשר ידעת כי הם זקני העם ושומרי" (יא, טו), וכן השופטים אנשי חיל ששפטו את העם, ועליהם אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים (דברים א, טו), היכן היו. למה לא הגיבו בצורה מתאימה נגד התפרצותם של המרגלים ואוהדיהם.

הניסיון המעשי הוכיח, שהחרדים לדבר ה' הם יותר מדי צנועים יותר מדי ענוותנים ונחבאים אל הכלים, ואינם מוכנים להתמודד עם אנשים חצופים ועזי פנים. ומשום כך משתלמת החוצפה והעזות בכל שטחי החיים, ואלמלי היו יראי ה' יוצאים בעזות של קדושה מול העזות של הסט"א היה המצב הרבה יותר טוב מבחינה רוחנית.

ענווה יתרה במצבים כאלה עוזרת בעקיפין ובמישרין לחרבן וחרם, ועל ענווה כזאת כבר אמר ר' יוחנן: ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס (סבלנותו שסבל את זה ולא הרגו) החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגלינו מארצנו¹. (גיטין נו, ע"א)

עת צרה אינה זמן להסתגר ולהתחבא, אלא יש לצעוק ולהתריע, כדחזונו בגמ' (תענית טו ע"א): סדר תעניות כיצד, מוציאים את התיבה לרחובה של עיר, דחיינו שלא מסתפקים בכך שמשפיעים רק בביהמ"ד.

וכן מצינו הברדל זה בתקופת הנביאים, ששני נביאים שמשו בתקופה אחת: צפניה וירמיה. צפניה ניבא בבהמ"ס, משום כך שמו צפניה, שהצפין את עצמו בביהמ"ד, ואילו ירמיה התנבא בשווקים וברחובות.

וכך מובא בילקוט שמעוני (צפניה רמז תקסו): צפניה אחד משלשה נביאים שהתנבאו באותו הדור: ירמיה, צפניה, וחולדה הנביאה. ירמיה היה מתנבא בשווקים, צפניה היה מתנבא בבתי כנסיות ובתי מדרשות, וחולדה אצל הנשים, ואעפ"כ לא שמעו ולא היטו את אוזנם.

והקב"ה מעדיף את נבואתו של ירמיה ואומר לו: "ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחושת על כל הארץ למלכי יהודה לשריה ולכהניה ולעם הארץ, ונלחמו אליך ולא יכלו לך, כי אתך אני גאם ה' להצילך" (ירמיה א, יח-יט). דברי עידוד אלה כמעט ולא נאמרו לאף נביא אחר.

אשרי המנהיג היודע לכלכל מעשיו לפי צורך השעה והזמן.

לאור הסבר זה מסבירים המפרשים את תרגומו של יונתן בן עוזיאל המתרגם את הפסוק (יג, טז): "ויקרא משה להושע בן נון יהושע", וכדי חמא משה ענותנותיה (וכאשר ראה משה ענותנותו של יהושע) קרא משה להושע בן נון יהושע.

¹ ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו, מפני שהוא רצה לשאול את הסנהדרין אם כדאי להקריב או לא, ובינתיים המליץ החזיר את הקרבן לידי הרשעים ואמר להם שהיהודים אינם רוצים להקריב את הקרבן שלו, וכמה שנסו לשכנעו שהדבר הוא לא כך לא הועיל בידם. (בן יהודע)

וקשה מה עניין זה אצל ענווה, וביארו: מטבעו של ענו הוא שלא להיות תקיף בדעתו, ותמיד הוא מבטל את דעתו בפני דעת הזולת. המרגלים היו נשיאים של שבטים ואנשי שב, היה חושש אפוא משה שמא יבטל יהושע את דעתו בפני דעתם מחמת ענוותנותו, על כן התפלל עליו: י-ה יושיעך מעצת המרגלים.

מה שהתפלל על יהושע ולא על כלב, מפני שיהושע הוא מורעו של יוסף לכך זקוק הוא לברכה מיוחדת שלא יביא דיבה, ואילו כלב אינו זקוק לכך.

ובשם ר' אהרן דיבומון מסבירים סיבה אחרת: כי יהושע הוצרך לתפילה משום שהוא עצמו שמע על אלדד ומידד שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס, שמא מרוב אהבתו למשה יצטרף למרגלים כדי שמשה לא ימות ויכניס את ישראל לארץ.

וגם המרגלים אינם מעוניינים ליכנס לארץ, שלא יפסידו את משרותיהם, כמו שמוכח בזוהר פרי' זו, וישלח אותם וגו' וז"ל: כולם אנשים כולחו זכאין הוו רישיה דישראל הוו, אבל אינון דבריהו לגרמיהו עיטא בישא אמאי נטלו עטה דא, אלא אי יעלון ישראל לארעא, נתעבר אמן מלייהו רישין וימנה משה רישיה אחרנין דהא אינון זכינן במדבר למהווי רישין אבל בארעא לא נוכי, ועל דנטלי עיטא בישא לגרמיהו מיתו אינון וכל אינון דנטלן מלייהו.

לכן משרע"ה התפלל על יהושע שלא יתפתה לעצת המרגלים אם כי הסבה לכך הוא, הם מצד הגאווה למשרתם והוא מצד הענווה.

זהו אחד מתכסיסיו של היצה"ר, בזמן שהוא רואה שהאדם אינו נכנע לתכסיסיו משתדל לפתותו באמצעות המצוות שהוא מורו אותו לעשותם, כמו כאן במידת הענווה של יהושע משתדל היצה"ר לצרף אותו לעדת המרגלים.

ושמעתי בשם גדול א', שהסביר את דברי חז"ל האומרים שיצה"ר יושב על שני מפתחות הלב, וביאר כך: שלמעשה מקומו הקבוע של יצה"ר הוא בצידו השמאלי של הלב. עם כל זה יש לפעמים שקורה גם כן שהוא חורג מתחומיו בשעה שהוא נמצא במאבק, ופונה לימין למקומו של יצה"ט, ואינו מתבייש לגמרי בזה ששינה מקומו, העיקר להשיג את מטרותו. ולכן¹ כתוב: "יהשטן עומד על ימינו לשטנו" (זכריה ג, א)

¹ הסבר החפץ חיים על הפסוק "יהשטן עומד על ימינו לשטנו" ברוח הדברים הנ"ל.

א"ב, זהו מה שאמרו חז"ל במדרש "אשתוללו אבירי לב", הם באמת חזקים ואנשי חיל, אלא שלא ידעו איך לנצל את גבורתם, כי נמו שנתם ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, כי דווקא אלה המופקדים לשמור משמרת הקודש צריכים להיות ערים ודרוכים לכל מה שמתרחש בחיי עם ישראל בבחינת "הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל", מי שתפקידו להיות שומר ישראל אסור לו להיות ישן, כי כל נמנום כזה מתנקם אח"כ קשה מאוד בחיי עם ישראל.

וכך למדנו במס' מדות פ"א: איש הר הבית (- הממונה על כל השומרים) היה מחזר על כל משמר ואבוקות דולקין לפניו, וכל משמר שאינו עומד, אומר לו איש הר הבית: שלום עליך. ניכר שהוא ישן, חובטו במקלו, ורשות היה לו לשרוף את כסותו. והם (- שאר השומרים שהם שומעים בלילה צעקת הנלקה) אומרים: מה קול בעורה, קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפים שישן לו על משמרו.

כך זה בחיי הקדש והמקדש של עם ישראל, בן לוי שהוא ישן על משמרתו, אפי' אם עושה את זה מחמת ענווה או שלום עלי נפשי - מצטמצם בד' אמותיו ולא איכפת לו בצער הציבור ובלבטיו, וגורם לכסות האומה שנשרפת, והעם מתרחק מן התורה והמצוות, חכמת סופרים היא לבו יראי חטא ימאסו והאמת תהא נעדרת. הציבור מתערטל מכל אותם בגדי פאר שבהם התפארנו כל הימים, וריקנות גדולה של התפרקות מוסרית הולכת וממלאה את החלל הריק, בן לוי כזה ראוי למלקות ויתר השומרים מחויבים לנקוט בכל הצעדים הדרושים לתקון הדברים.

דבר זה לא לדור המרגלים בלבד נאמר, אלא לכל הדורות ולכל הזמנים שמעשה המרגלים מתרחשים בהם - שמנהיגיו של העם מתמרדים, מתכחשים ומתנכרים לאמונה בה' ובתורתו.

קדושת הדיבור והזהירות הנדרשת לזה.

"ויציאו דבת הארץ אשר תרו אתה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה לתור אתה ארץ אכלת יושביה הוא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות". (יג, לב)

ורש"י ביאר אנשי מידות – גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית (שמואל יז) גבהו שש אמות וורת וכן (שמואל כ"א) איש מדון (ד"ה יא) איש מדה.

ובתרגום יונתן בן עוזיאל תירגם: וכל עמא הגוה גבריא מרי מיכלן בישין, וביאר הפירוש יונתן מידות רעות התרגום מידה הוא מיכלא, ודייק הכי, דמאי מידות הלוא כל אנשים שבעולם יש להם מידות כל אחד לפי ערכו, וכו' א"כ ע"כ צ"ל שהם בטבע תכונתם ומידותם רעות מצד טבע הארץ המגדלת תכונות כאלו והבינהו. נמצא שאנשי מידות אלו הם בעלי מידות רעות.

והקשו המפרשים מנין שהמידות שלהם היו רעות שמא היו טובות, וביארו שטענת המרגלים היתה שעדיין לא שלם עון האמורי שרק אז הקב"ה אמר שיוכלו ליכנס לארץ, וזה משום שהם יש בהם גם מידות טובות וגם מידות רעות.

ולכן משה רבינו אומר כי ברשעת הגוים האלה אתה בא לרשת את ארצם, ולא כמו שחשבתם שהם עדיין לא רשעים ולכן לא תוכלו לרשת את ארצם.

ויש שביארו אנשי מידות שהם אנשים טובים ובעלי מידות טובות ולכן הארץ היא אוכלת יושביה כי מצד היושבים בה הם אנשים ישרים.

והרב משך חכמה בפירושו על הפרשה באר שהקב"ה מחבב את ארץ ישראל יותר מאשר מחללים את כבודו, שהנה על הטא העגל ויתר אולם על דיבור המרגלים לא ויתר וגור אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם וכל מנאצי לא יראוה. אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימותו.

וכתב על הפסוק ופגריכם אתם וכו' עד תום זנותיכם במדבר (יד, לג): ונשאו את זנותיכם – ענין זנות ה' ראוי לכתוב נבי הטא העגל, כמו שכתוב לזנות אחרי המולך (ויקרא כ, ה). אמנם המכוון בזה, דכמו אשת איש שזנתה, אף אם תעשה תשובה מעולה

וימחק העבירה לגמרי, מ"מ לבעלה אסורה ונטמאה לבעל, כן הם אף שעשו אח"י תשובה ואמרו הננו ועלינו כו', לא הועיל לבטל, שנגזר עליהם שימותו במדבר ולארץ לא יבואו.

עוד כתב בילקו"ש משלי (יו, תתקנו) על הפסוק טוב פת חרבה ושלוח בה מבית מלא זבחי ריב (יו, א): אמר ר' יוחנן טוב פת חרבה זו ארץ ישראל שאפילו אוכל אדם בה פת ומלח בכל יום ודר בתוכה זוכה לעולם הבא, מבית מלא זבחי ריב זה חוצה לארץ שהיא מלאה חמסים ונגלות.

וביארנו זו ע"פ משל שילדה כפרית פשוטה הלכה לעבוד אצל אשת השר בעיר, וכשחזרה לבית הוריה התחילה לקנטר איזה בית איזה חלונות שבורים וכן על זה הדרך. עד שאמרה לה אמה נכון שביתנו הוא עלוב מ"מ זה בית שלך אבל אצל אשת השר את משרתת ולכן ודאי שעדיף להיות בעל בית במקום עלוב מאשר משרתת בארמון.

וזהו טוב פת חרבה ושלוח בה. וזה משום שארץ ישראל שיכת לנו משא"כ בחו"ל זה שייך לאומות העולם וכל מה שעושה הוא בשביל אומות העולם.

והכזרי מביא במאמר שני אות א – ל (כב) וזה לשונו: אמר החבר: אחד הדברים האלה הוא מה שאמרו הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מורידין, ולפי זה פסקו כי האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל תצא בלא כתבה וכן להפך האיש שאינו רוצה לעלות עם אשתו לארץ ישראל יוציא ויתן כתבה.

ועוד אמרו לעולם ידור אדם בארץ ישראל בעיר שרבה גוים ואל ידור בחוצה לארץ ואפלו בעיר שרבה ישראל שכל הדר בארץ ישראל דומה למי שיש לו אלוה וכל הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה וכן הוא אומר בדוד כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבר אלהים אחרים לומר לך כל הדר בחוצה לארץ כעובד עבודה זרה (אמנם את מצרים ראו כעומדת במעלה מעל לשאר ארצות חוץ לארץ אך ממנה דנו קל וחמר עליהן באמרם ומה מצרים שנכרתה עליה ברית אסור שאר ארצות לא כל שכן).

ועוד אמרו כל הקבור בארץ ישראל כאלו קבור תחת המזבח והיו משבחים את מי שמת בה יותר ממי שהובא אליה לאחר מותו שכן אמרו אינה דומה קולפתו מחיים כקולפתו אחר מיתתו. גדולה מזאת מי שהיה ביכלתו לדור בה ולא עשה כן כי אם צוה כי ישאוהו אליה לאחר מותו עליו אמרו בחייהם ונחלתו שמתם לתועבה במיתתכם ותבאו ותטמאו את ארצי.

ובמה הפליג ר' חנינה להקפיד בזה כי בשנשאל אם מותר לפלוני לצאת לחוצה לארץ ליבם את אשת אחיו אמר אחיו נשא נזיה ברוך המקום שהרגו הוא ירד אחריו וכן אסרו חכמינו למכר קרקע בארץ ישראל לנכרי ואף אסרו למכר קורות בית ולהניח מקומו חרב.

ולזה יש להוסיף מה שאמרו אין דנין דיני קנסות אלא בארץ ישראל. וכן מה שאמרו שלא יצא העבד לחוצה לארץ. והרבה מאמרים כיוצא באלה וכן אמרו אוירא דארץ ישראל מחכים ומאהבתם לארץ אמרו כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מבטח לו שהוא בן העולם הבא.

ור' זירא אשר מתוך השתוקקותו לבא לארץ ישראל מיד התעקש לעבר ברגליו בנהר משלא מצא כלי שיט ענה למין שתמה על זה דוכתא דמשה ואהרן לא זכו ליה מי יימר דזכינא ליה.

מכל המאמרים האלו רואים את השיבותה של ארץ ישראל ואפי' בזמן רעב. וכשדיברו המרגלים רעה לא ויתר הקב"ה.

וכאן יש להתבונן מהו כוחו של הדיבור שבגלל זה נענשו כל כך.

והכלי יקר בתחילת הפרשה כותב בתוך פירושו על הפסוק שלח לך אנשים: ד"א שלח לך אנשים. דווקא אתה תחזה ברוח"ק אם האנשים בשרים לזה השליחות כי רוב העולם טועים באנשים חניפים המראים את עצמם כשרים ולובשין אדרת שער למען כחש, ע"כ אמר לך אנשים דווקא אותן שהם בעיניך אנשים חשובים ולא אותן שהם אנשים בעיני זולתך כי יכול להיות שאין תוכם כברים. ד"א לך אנשים לך גראה כי המה אנשים חשובים כי עיני בשר לך לראות בנגלה לבד באשר הוא שם כי באותה שעה כשרים היו, אבל בעיני אינן אנשים בשרים כי אני רואה שתי ראיות כהוה ובעתיד כי עתידין להיות בעצה רעה:.

והקשו על פירוש זה הרי בישמעאל שמע ה' תפילתו כי באשר הוא שם ולא הסתכל על שם סופו, וכאן לכא' ההיפך שהקב"ה אומר לו שאני רואה את העתיד והם לא כשרים.

ובסוף הפירוש כתב הכלי יקר: ד"א לכך פרט אנשים, לפי שארז"ל (ילקו"ש פנחס תשעג כז) האנשים היו שונאים את הארץ ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד ד) והנשים היו מחבבות הארץ ואמרו נתנה לנו אחזה (שם כז ד) וע"כ אמר הקב"ה לפי

דעתי שאני רואה בעתיד היה יותר טוב לשלוח נשים המחבבות את הארץ כי לא יספרו בגנותה, אבל לך לדעתך שאתה סבור שכשרים המה ואתה סבור שהארץ חביבה עליהם. תשלח אנשים וזהו שלח לך לדעתך אנשים, אבל לדעתי היה יותר טוב לשלוח נשים כאמור.

עוד הקשו שהרי התביעה על המרגלים היתה שראו שלקתה מרים על לה"ר ולא לקחו מוסר ולכא' מדוע אהרון לא נענש הרי יש איסור גם בקבלת לה"ר.

והנה כדי לבאר הענין יש להקדים בסוגי כח הדיבור והם א. דיבור שהוא כמעשה, ב. דיבור חשוב יותר מהמעשה, ג. דיבור חמור יותר מהמעשה.

ובגמ' במסכת שבת (ק"ט ע"ב) שנינו אמר רבי אלעזר מנין שהדיבור כמעשה שנאמר בדבר ה' שמים נעשו והזו דיבור כמעשה.

ובתוספתא מובא אמר ליתן ונתן נותנים לו שכר אמירה ושכר מעשה וגם בזה רואים שהדיבור חשוב שיקבל שכר כמעשה הנתינה עצמה.

ובמסכת ב"ב (ט ע"ב) שנינו כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפיוס מתברך באחת עשרה ברכות ושם בתום כתבו שהאחד עשרה זה לא השש של הנתינה בתוספת חמש של הפיוס אלא האחת עשרה הם בשביל הפיוס בלבד. נמצא שהדיבור חשוב יותר מהמעשה שעל המעשה מקבל שש ועל הדיבור אחת עשרה.

ובמסכת כתובות (ק"א ע"א) ולבן שינים מחלב – גדול המלבין שינים לחבירו יותר ממשקו חלב, וכן במנחות (ק"י ע"א) אמר ריש לקיש מאי דכתיב זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם, כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה מנחה חטאת ואשם. שע"י הדיבור נחשב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם.

ובפתיחה לחפץ חיים שהביא שהמדבר לה"ר עובר בשבע עשרה לאוין ובארבע עשרה עשין ובשלושה ארורין, זהו דיבור שחמור יותר מהמעשה עצמו.

והנה ידוע הסיפור במסכת גימין (נה ע"ב) על קמצא ובר קמצא שבגללם הרבה ירושלים, והקשו המפרשים מדוע זה נקרא קמצא ובר קמצא הרי מי שעשה את הצרות זה היה בר קמצא שהוזמן בטעות, וקמצא ניסה לגרשו ונפגע והלך והלשין על עם ישראל. וממילא היה צריך לאמר אבר קמצא חרוב ירושלים.

ובספר מרגלית האם על הגמ' הזו, כתב מדוע קמצא התעקש לגרשו הרי הסכים לשלם לו אפי' דמי כל הסעודה, ועוד מדוע החכמים שם לא ניסו להשלים ביניהם.

וביאר שהנה ידוע שנקיי הדעת שבירושלים לא היו יושבין בסעודה עד שהיו יודעים מי ישיב אתם, ומילא חשב קמצא שאם ישאיר אותו בסעודה יקומו החכמים וילכו כי הם לא ישבו בסעודה עם אחד כזה ולכן מטעם זה גם חכמים לא מיחו.

במעשה זה הדיבור חמור מן המעשה, אף הדיבור של קמצא חמור לא פחות מהדיבור של בר קמצא להלשין על ע"י, והטעם שחמור יותר הדיבור מהמעשה כיון שהמעשה מקלקל רק מכאן ולהבא משא"כ הדיבור מקלקל גם למפרע.

ולפי"ז אפשר להבין ולישב פירוש הכלי יקר מדוע לא הן הקב"ה את המרגלים באשר הוא שם. משום שישמעאל לא חטא בדיבור אלא במעשים והמעשה מקלקל רק להבא משא"כ המרגלים חטאו בדיבור וזה קלקול אף למפרע א"כ כבר עכשיו נמצא הקילקול ולכן החשיבם הקב"ה כאנשים לא כשרים.

וכן אהרון לא נענש כי לא הוא דיבר אלא ותדבר מרים ומרים קילקלה בדיבור, והדיבור מקלקל למפרע משא"כ אהרון עצם שמיעת הדברים היא מקלקלת מכאן ולהבא.

והדבר מוכח בדברי המרגלים שהרי טוענים הם שהארץ לא טובה ומגדלת אנשים רעים. ולכן עדיף לחזור למצרים ולבא' וכי במצרים היה יותר טוב, וכי אנשים שם לא היו רעים וחטאים. אלא זהו כוחו של הדיבור.

ולכן מובן מדוע הקב"ה כ"כ הקפיד על זה ולא היקל כחטא העגל כי בחטא העגל זה היה פגם במעשה מכאן ולהבא, אולם כאן זהו פגם בדיבור שמקלקל גם למפרע.

ופוק חזי מאי עמא דבר שאדם נפגע ממכה באיזו שלב גרפא ממנה ושוכח ממנה אולם אם נפגע מאיזה משפט פוגע או מעליב לא ישכח זאת לעולם.

חובה מוטלת על האדם לחיזרה בדיבורו ויעמיד לנגד עיניו ענין המרגלים שלא נמחל להם כי פגם בדיבור פוגם למפרע ולהבא.

שבט לגו כסילים

"ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". (טו, לט)

איתא במד"ר (פכ"ח): א"ר בנימין בן לוי: ביקשו לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שהן נוטין לצד מינות, אמרו: כך היה ראוי שלמה לומר (קהלת יא): שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך וכו', כיוון שאמר "ודע כי על כל אלה יביאך אלוקים במשפט", אמרו: יפה אמר שלמה.

ויש לתמוה טובא, וכי יעלה על הדעת ששלמה המלך לא יתייחס למה שאמר משה "ולא תתורו". ועוד, מדוע לא הביאו ראיה מהפסוק "הבל הבלים אמר קהלת" וכו' המובא בתחילת הספר על אמינותו של הספר, והביאו רק מהסוף "ודע כי כל אלה".

אלא ודאי ללמדנו בא, שאדם המתאוות תאוות והולך אחר מראה עיניו, לא יועילו לו שום שכל ודברי חכמה, כי הגוף שהוא החומר הנס, כל עיקר שפתו אשר הוא מבין בה הרי זה "השוט והמקל" אשר לנגד עיניו. "שוט לסוס מתג לחמור ושבט לגו כסילים" (משלי כו, ג).

לכן לא היה די בדברי החכמה שבתחילת ספר קהלת (הבל הבלים וכו'), כדי לאשר את תוכנו של הספר שאין בו מינות. אבל בסופו המצביע על מידת הדין, שזה מדבר בשפתו של הגוף ואישרו אותו. ויפה אמר שלמה.

חזינן הכא בכוחו של היצה"ר הטמון בגוף המכריע את כל החכמה שבשכל האדם, כמ"ש: צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ורק ה' לא יעזבנו בידו. (קידושין ל).

ולכן ריחם הקב"ה על שאר עמו שומרי מצוותיו בחירי העם בארץ הנבחרת וייתן להם את הגנעים, (ראה רמב"ן פ' תזריע), וכתוב: "ופקדתי בשבט פשעם ובגנעים עונם" (תהילים פט).

כשהאדם רדום הוא אינו רואה מה שמתרחש מסביבו, אך אם דוקרים אותו בסיכה, מיד הוא מתעורר ורואה ומבחין בעולם ומלואו.

וכן הוא האדם השוכח חובתו בעולמו – שוכח את הכל, גם את עצמו גם את חייו, גם את בוראו ומה גם אחריתו.

והתורה מזהירה (דברים ד) "השמר לך פן תשכח". "וזכור את בוראך" (קהלת יב). השכחה היא התרדמה הנופלת על האדם על הרגשי לבבו, "ואף אם אחריהם בפיהם ירצו בלב", ליבם בריא להם כאולם. (ראה קידושין ל)

ולתכלית זו בא העונש, שיתעורר משנתו העמוקה, והדקירה היותר קלה בכוחה לעורר את האדם שיפתח את עיניו – מי ברא אלה. (ישעיה יא)

ומכיוון שאין ביטחון שאכן הייסורי יביאו לידי התעוררות¹, ע"ד מה שהסבירו את מאמר חז"ל: אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או ככולו חייב.

ויש לחבין בשלמא בדור שכולו זכאי נחא, אבל בדור שכולו חייב למה. כותב הרב לב אליהו (ח"א דף רצז), ששמע מהחפץ חיים פי', שכשאין תקווה שנשוב ע"י יהודים,

¹ והאלישיך פירש בתחילת פרק כ"ו במשלי, שכוונת שלמה במילה "כסיל" היא לא על אדם שחסר דעה בטבעו, אלא על אדם "המשולל מהחכמה" באחת משתי הסיבות: או מכיוון שלא למד חכמה ועל כן מושרש במידות רעות, או משום שקרא ושנה, אך נסרחה חכמתו כי חסא לה, ואין אדם חושא אא"כ נכנסה בו רוח שטות.

הכסיל מהסוג השני מרגיש את עצמו לאדם בעיניו, ואפי' שלמה המלך מתלבט איך לפל בו, את אחת מהתלבטויותיו תיאר בפסוק "שוט לסוס מתג לחמור, ושבת לגו כסילים".

והנה יש לדרקק בפסוק זה, שמהראוי היה שהשוט יהיה לחמור והמתג לסוס, כמו שכתוב: אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום. ועוד, למה אמר "כסילים" בלשון רבים, הול"ל "כסיל" על משקל סוס וחמור לשון יחיד.

אלא הכוונה: רק אם תחשוב לתקן את הכסיל ע"י הכאה בשוט, התוצאה יכולה להיות שהוא ירוץ יותר בדרך כסילותו בדרך הכאה בשוט לסוס וזה ירוץ אותו עד שלא יוכל לעצרו.

ואם תשתמש ב"מתג" להטות אותו לכיוון שלך והוא לא מוכן מליבו ללכת, אדרבא הוא יתעקש, ולא יזוז בלי הכאה בשבט.

נמצא שההכאה על הכסיל יש לה ב' תוצאות:

א. שירוצן יותר בסכלותו. ב. ירבץ ולא יזוז מסכלותו. ולכן השתמש – "ושבת לגו כסילים", ע"כ לא תועיל ההכאה להטותו לדרך הישרה.

א"כ אין עניין הייסורים עצה. כשם שהרופאים אינם מנתחים אדם חולה שאין לו סיכויים לעמוד חי מהניתוח, כיוון שלא יועילו לו, כן הדבר הזה, הקב"ה מייסר אותנו ומנתח את האומה הישראלית כל זמן שיש תקווה שנשוב בתשובה ע"י הייסורים. אבל בדור שכולו חייב, ואין תקווה שנשוב ע"י ייסורים. א"כ אין עניין הייסורים עצה, ובהכרח להשיבנו אליו יתברך בעצה אחרת, והוא ע"י ביאת משיח צדקנו, כן אמר החפץ חיים זצ"ל.

לכן העצה יעוצה לכל, כבר נילו לנו חז"ל בסוגיא הנזכרת (קידושין ל): אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין, כי הלא כה דברי כאש נאם ה'. (ירמיה כג)

ומהו החומר דלק המחזיק את האש דולקת ומאירה זהו השמ"ן, ר"ת שבת, מילה, גדה.

דהני תלתא עיקרי הדת כמו שמ"ן בנר ישראל, ואם יבטלום יכבה נר ישראל ח"ו. כמו שמובא (במעילה יז, ע"א) שפעם אחת נזרה המלכות נזרה המלכות נזרה שלא ישמרו את השבת ושלא ימולו בניהם ושיבעלו נידות. הלך ר' ראובן בן איסטרבולי וספר קומי והלך וישב עימם. אמר להם: מי שיש לו אויב יעני או יעשיר, אמרו לו: יעני. אמר להם: א"כ לא יעשו מלאכה בשבת כדי שיענו. אמרו לו: נכון הדבר וטוב לבטל את הנזרה, וביטלה. חזר ואמר להם: מי שיש לו אויב, יכחיש או יבריא, אמרו לו: יכחיש. א"ל: א"כ, ימולו בניהם לח' ימים ויכחישו, אמרו: נכון הדבר, וביטלה. חזר ואמר להם: מי שיש לו אויב, ירבה או ימעט. אמרו לו: יתמעט. א"ל: א"כ לא יבעלו נידות. אמרו: נכון, וביטלה. (וכשהכירו בו שהוא יהודי החזירום)

והגם שהם לא ידעו עיקרן ושורשן, והראיה שבטענות ר' ראובן בטלום, מכל מקום השר שלהם מכניס בלבם למונעם מהם, ע"ד שאמרו בזה"ק על הפסוק ויאמר אל עמו, דשר מצרים היה נותן בליבם את כל הרעה. והשר ידע הני תלתא מה עצמו ראשיהם שהם עיקר התורה, ואם ח"ו יעברו עליהם יישארו בגלות. (מראית העין להחיד"א על מסכת מגילה)

אך גם על חכמת התורה בלבד, אם יסתמך האדם שמא יבוא לידי גאווה ויתהלל בחכמתו, והנביא אומר אל יתהלל חכם בחכמתו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וכו' כי באלה חפצתי.

ומהי הידיעה – ידיעה הינה חיבור ודביקות, וזוהי תפלה. וכמאמר הכתוב (תהילים קמב): "משכיל לדוד בהיותו במערה תפלה" ואחז"ל במדרש שוחר טוב: מהו משכיל

לדוד, כשהיה שאול ודוד במערה ידע דוד וראה שאין אדם עומד לא בחכמתו ולא בגבורתו ולא בממונו, ומה עומד לו, תפילתו. השביל דוד וידע ואמר שאין טוב אלא תפילה, לכן נאמר משביל לדוד.

וממילא מוטל עלינו להתפלל ולבקש מהקב"ה שיעזור לנו להתגבר על היצה"ר. (ע"פ "אור יהל")

פרשת קורה

טעותו של קורה

"ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן". (טו, א)

מובא במדרש תנחומא פ"ה: וקרח שפקח היה מה ראה לשמות הווי, אלא עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה עומדת הימנו, שמואל ששקול כנגד משה ואהרן שנא' (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, ועשרים וארבעים משמרות עומדות מבני בניו שכולן מתנבאין ברוח הקדש, שנאמר (ד"ה א, כה) כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדברי האלוקים להרים קרן, אמר: אפשר הגדולה הווי עתידה לעמוד ממני ואני אובד אותה. ולא ראה יפה לפי שבניו היו עושין תשובה ועומדין מהן, ומשה היה רואה יפה, לכך נשתתף לבא לאותה חזקה, ששמע מפי משה שכולן אובדין ואחד פלט שנאמר והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש.

וביאר המפרשים שטעותו היתה, שאע"פ ששמואל עתיד לצאת מזרעו, זהו רק לאחר שיחזרו בתשובה.

וחקשו המפרשים, סוף סוף מאי נפק"מ, הרי יצא מזרעו, ומדוע לא עזרה לו זכותו להינצל.

והרב "גלילי זהב" מביא ביאור נחמד ממה שראה בספר "אור המאיר", שמיישב את הקושיא ע"פ מ"ש בפרקי אבות (פ"ד מ"ח): "אל תחי דן יחידי, שאין דן יחידי אלא אחד.

הפירוש הפשוט הוא, שאדם לא ידון בפני עצמו לבדו, כיוון שלפעמים שיקול העתו אינו נכון, ויצא דין שקר ח"ו, ורק ע"י שיש שלושה או סנהדרין יכול הדין לצאת לאשורו.

ושם ביאר ש"אל תהי דין יחידיו", זהו שאסור לדון את האדם לבד, אלא יש לדון אותו גם לפי זרעו שיצא ממנו, שכשאתה חורץ את גורלו, אתה חורץ גם את גורל הצאצאים שלו, שזוהי החמשכויות שלו.

והיחיד שיודע את העתיד זהו רק הקב"ה, אחד יחיד ומיוחד.

וראיה לזה מהגמ' בכתובות (נג ע"א), ששמואל אמר לר' יהודה שינא: אל תהא מבין אלה שמעבירים ירושה מבן רע לבן טוב, מפני שאין אתה יודע מהעתיד לצאת מזרעו של הבן הלא טוב, ומה ייצא מהבן הטוב.

וראיה נוספת לזה ממשנה רבנו שבשהרג את המצרי נאמר: (שמות ב, יב) "ויפן כה וכה וירא כי אין איש", ואמרו במדר"ר שמות (פ"א פ"ב): ורבנן אמרי ראה שאין תוחלת של צדיקים עומדות הימנו ולא מזרעו עד סוף כל הדורות. כיון שראה משה כך נמלך במלאכים ואמר להם חייב זה הריגתו, אמרו לו הן. הה"ד וירא כי אין איש שילמד עליו זכות ושבדק אם יש בזרעו מי שיתגייר, שאז לא יהרגנו, ומכיוון שלא מצא, הרגו.

אולם על הפסוק "איש מצרי הצילנו מיד הרועים" כתוב במדרש רבה שמות (פ"א פ"ב): כך אמרו בנות יתרו למשה יישר כחך שהצלתנו מיד הרועים, אמר להם משה אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכם, ולכך אמרו לאביהן איש מצרי כלומר מי גרם לזה שיבא אצלנו, איש מצרי.

היינו, משום שבאמת היה עתיד לצאת מהמצרי הזה מי שיתגייר, ומשה רבנו לא בדק עד הסוף, וכיפר על זה בהיותו גולה למדין.

ורמזו על הפסוק (שמות כא, יג): "ושמתי לך מקום אשר ינום שמה" – אותיות משה, שמה נתחייב גלות על שהרג את אותה נשמה שהיתה עתידה לצאת ממנו.

חזינן כמה ההתחשבות צריכה להיות מדוקדקת.¹

¹ יש מדרש שאברהם גירש את משה על שלא הסכים להאמין בבורא, ואמר לו הקב"ה שמחכה לו כבר שבעים שנה שיתחזר בתשובה, ומדוע גירשו, וציווהו להתחזרו והחזירו, ובאמת לאחר זמן שב בתשובה והאמין בבורא. "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרככם דרכי".

וידוע מה שאמרו על הפסוק (בראשית לב, ז): "ויירא יעקב מאוד ויצר לו" – וירא, שמא ייהרג, וייצר, שמא יהרוג אחרים. ומי זה, זהו ר"מ שעתיד לצאת מנירון קיסר, בן בנו של עשיו הרשע. (מדר"ר פ"עו פ"ב)

אפילו שיש את כל הסיבות להרוג את עשיו, מ"מ פחד יעקב שמא יפסיד את ר"מ, וזהו "אל תהי דן יחידי", אלא עליך להסתכל על כל ההשלכות לעתיד.

על פי דברים אלה אפשר להבין הויכוח בין שמואל לשאול, לגבי המלחמה בעמלק, שהנה נאמר בשמואל א' (טו): ויבא שמואל אל שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה לה' הקימותי את דבר ה'. ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע. ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר המל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבח לה' אלוקיך ואת היותר החרמנו. ויאמר שמואל אל שאול הרף ואנידה לך את אשר דבר ה' אלי הלילה ויאמר לו דבר. ולמה לא שמעת בקול ה' ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני ה'.

ויאמר שאול אל שמואל אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני ה' ואביא את אנג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי. ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח לה' אלוקיך בגלגל. ויאמר שמואל אל שאול לא אשוב עמך כי מאסתה את דבר ה' וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל. ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע.

ולבאורה מה הויכוח כאן, שאול טוען קיימתי רצון ה' ושמואל טוען לו שלא.

אלא הביאור הוא, ששמואל טוען כלפי שאול: מדוע לא הרגת אותו, ושאול טוען לו, שהרי באותו זמן בא על שפחה ונולד ממנה המן, והרי מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. (גיטין נו ע"ב).

ואם היה הורגו, לא היו לומדים תורה, וטוען שאול: שמעתי בקול ה', ואדרבה, זהו רצון ה'.

ואמר לו שמואל, שמאותו מקום שממנו הבאת ראייה שמשום שעתיד לצאת דבר טוב, לא הרגת, אם כן הגיע גם הזמן שלך להיגמר בתור מלך, והודיע לו – "קרע ה' מלכותך מעליך".

וה"ה קורה. עינו הטעתו, חשב שעדיין שמואל צריך לצאת ממנו, ועדיין אין את הכוחות שיכולים להוליד את שמואל, וממילא הקב"ה מוכרח להשאירו.

זו היתה מעותו, שבאמת הכוחות האלה כבר קיימים, ולא צריכים לו, ולכן לא יגנו עליו.

ולעצם העניין יש להבין, דהנה בנימין (שם) נאמר: תנא נעמן גר תושב היה נבזוראדן גר צדק היה מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק מבני בניו של סיסרא למדו תינוקות בירושלים מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים מאן אינון שמעיה ואבטליון.

ולכאורה, כיצד צאצאים של רשעים כאלה, שהחריבו עולם, זכו לצאצאים כאלה, מה שקדושי עולם לא זכו לכך.

ומצאתי בספר קדמון שביאר שהיות שנתקדש שם שמים על ידי האנשים האלה, הקב"ה שילם להם שכר שיהיו להם בנים גדולים ות"ח. ואין זה גורע מהעונש המגיע להם.

(ולכן מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. על אף שיש שהקשו מתוספתא כיצד קיבלום לגרות, והרי אין מקבלים גרים מעמלק. ולכן כתב הרב ניצוצי אור, שהגירסא אינה מבני בניו של המן, אלא של נעמן. ועיין עוד ברב היד"א עין זוכר בערך גרים).

והעניין הזה שהקב"ה מעכב העונש המגיע לאדם עד שזרעו שצריך לצאת ממנו יהיה בעולם, יש לזה ראיה מגמ' ב"ק (לח ע"א): ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה. וכי מה עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות, אלא נשא משה ק"ו בעצמו אמר: ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם מואבים עצמן לא כל שכנ, אמר לו הקדוש ברוך הוא לא בשעלתה על דעתך עלתה על דעתי, שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן רות המואבית ונעמה העמונית.

הקב"ה מעכב את הפורענות על האומות האלה, אף על פי שמבחינת מעשיהם היו ראויים לקבל עונש יותר מהמדינים, אבל כיוון שצריכות לצאת מהם שתי פרדות טובות – רות המואבית ונעמה העמונית, עיכב את משה מלגרות בהם מלחמה.

וכך ביארו את מ"ש באבות (א, ו): הוי דן את כל האדם לכף זכות, וכי אפשר לדון חצי אדם, מהו כל האדם.

וביארו כדלעיל, שהאדם צריך לדון את כל האדם, את כל מה שכלול בו, כולל את זרעו הבא אחריו שכלולים בו.

ובך היה גם עם סיסרא (שופטים ד, יז), שבויכות בין יעל לבין סיסרא, לפני שהרגתו אמר לה שתסתכל לבדוק אם יש מישהו במקום. וביארו המפרשים, שיעל פחדה להורגו, שהרי מבני סיסרא מלמדי תינוקות.

ורק בזמן שאמר לה שאין איש, הבינה שהמזל שלו הסכים שלא ראוי לצאת ממנו כלום, ולכן הרגה אותו.

עוד ביארו, מהו "עינו הטעות", שביקש דבר שאינו מגיע לו, וזו היתה טעותו.

ידוע שהמפרשים אומרים, שאדם צריך לברך את חברו – "ה' ימלא כל משאלות ליבך לטובה", עד כדי כך שכתב הגר"ח פלאג'י, שאם אדם יברך את חברו בלשון הפסוק (תהילים כ, ו) "ה' ימלא כל משאלותיך", נמצא מקללו.

מכיוון שלפעמים יש לאדם משאלות שהן אינן טובות לו אלא לרעתו, כעושר השמור לבעליו לרעתו. ולכן צריך להוסיף לטובה, שמה שלטובה מאת הקב"ה בשבילך יתמלא.

ועפ"ז יכולים להבין את הפסוק (שם קמה, יט) "רצון יראיו יעשה ואת שוועתם ישמע ויושיעם, שלכאורה הסדר צריך להיות הפוך, שקודם שוועתם ישמע ויושיעם, ואחר כך רצון יראיו יעשה.

וביארנו, שגם מה לרצות – גם בזה צריכים עזרה של הקב"ה, לרצות את הדבר הנכון. וזהו "רצון יראיו יעשה", שעושה ומכשיר ליראיו את הרצון, שאותו ישוועו לקב"ה, ואז ישמע ויושיעם.

וזהו מידת ההסתפקות שיש ללמוד מפרשת קורה. ולא הכוונה לחיות בדלות, אלא יבקש את מה שראוי לו ומתאים לו למידותיו שלו, ולא יבקש "בגדים" שהם גדולים יותר ממידתו.

אל תאמן בעצמך עד יום מותך

"ויקח קורח בן יצהר בן קהת בן לוי" וכו'. (פז, א)

כתב רש"י פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא.

לכאורה קשה שיש אסור בלשון זה, שהרי ארז"ל שאסור לומר הלכה זו נאה הלכה זו אינה נאה וכמ"ש בערובין (ס"ד ע"א) האמר רב אחא בר חנינא מאי דכתיב ורועה זונות יאבד הון (משלי כט, ג) כל האומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה מאבד הונתו של תורה – כבודה של תורה וסופה להשתכח ממנו.

ואין לומר דדוקא תרווייהו יש אסור לומר, ו"א דהא "הלכה זו אינה נאה" לחוד יש אסור, אלא ע"כ דה"ק כשם שאסור לומר הלכה זו אינה נאה כך אסור לומר הלכה זו נאה, דמתוך זה משמע שהלכות אחרות אינם נאים ה"ו וא"כ למה אמר רש"י "פרשה זו" וכו'.

וי"ל דגם כאן יש מעוט, דבשאר מקומות יש ב' דרכים: האחד לפי פשוטו והשני לפי המדרש אבל כאן אין כאן אלא דרך אחד דהמדרש הוא פשוטו שאין כאן פשוטו רק המדרש הוא יפה נדרש אפי' לפי פשוטו, דאין שום פירוש על "ויקח" מה לקח לפי פשוטו (דברי דוד ט"ז).

ובך מפורש בפ"י המשניות סנהדרין פ"י יסוד שמיני וז"ל: "אין הפרש בין ובני חם בוש ומצרים ושם אשתו מהטבאל, ותמנע היתה פלגש, ובין אנכי ה"א ושמע ישראל כי הכל מפי הגבורה והכל תורת ה' תמימה טהורה וקדושת אמת". וכמו שהפרוץ בעריות הוא בוגד באשתו הנאמנה והמסורה, כן הוא מי שאומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה הוא בוגד בתורה כולה.

והמהרש"א כתב: ואיכא למידק וכי לא ראה רש"י שום דרש יפה כי אם זה. ובשפתי דעת תירץ דרך פירושו לפי שכל דרש צריך שיהיה לו שום רמז בפסוק בפ"י המלות, חוץ ממדרש זה לפי שסתם הפסוק לקיחתו כי אמר ויקח קרח ולא פ"י מה לקח א"כ מסתמא דעת הפסוק לומר לך שכל הדברים השייכים אל המחלוקת לקח לו לסעד, וא"כ מעתה הרשות נתונה לכל דורש לומר את זה לקח או את זה אעפ"י שאין הדבר מפורש בקרא מ"מ נקרא יפה נדרש כי בזה רצה הכתוב, ומטעם זה רבו הפירושים בלקיחה זו כי י"א

לקח את עצמו לצד אחד, וי"א לקח ראשי סנהדראות וי"א לקח מליתות כמבואר כל זה במדרשות וק"ל.

וכך רואים בדברי המדרש תנחומא בפרשתינו ובמדרש שוחר טוב על תהלים פרק א' על הפסוק "ובמושב לצים" זה קרח, שהיה מתלוצץ על משה ועל אהרן, מה עשה כנס כל הקהל שנא' ויקהל עליהם קרח את כל העדה, התחיל לומר ליצנות ואומר להן אלמנה אחת היתה בשכונתי ועמה שתי נערות יתומות, והיתה לה שדה אחת באה לחרוש אמר לה משה לא תחרוש בשור וחמור יחדיו.

באה לזרוע אמר לה משה שדרך לא תזרע בלאים, באה לקצור ולעשות ערימה אמר לה הניחי לקט שכחה ופאה, באה לעשות גורן אמר לה תני תרומה ותרומת מעשר ומעשר ראשון ומעשר שני, הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו. מה עשתה מכרה את השדה ולקחה שתי כבשות ללבוש מגזותיהן וליהנות מפירותיהן.

כיון שילדו בא אהרן ואמר לה תני לי את הבכורות, שכך אמר לי הקב"ה כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר, הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו. הגיע זמן גיוה וגוזה אותן אמר לה תני לי ראשית הגז שכך אמר לי הקב"ה וראשית גז צאנך נתן לו, אמרה אין לי כח לעמוד באיש הזה הרי אני שוחטת אותן ואוכלת, כיון ששחטה אותם אמר לה תני לי הזרוע והלחיים והקיבה, אמרה לו אפי' ששחטתי אותן לא נצלתי מידו, הן עלי חרם, א"ל תני לי שכך אמרה התורה כל חרם בישראל לך יהיה נטלה והלך לו. הניחה בוכה היא ושתי בנותיה, וכי כשר לעשות כן לעשוק העלובים, כ"כ הם עושין ותולין בהקב"ה מכאן שהיה ליצן.

נשאלת השאלה לאיזו תועלת מספרים לנו חז"ל את כל דברי הליצנות שנאמרו ע"י קרח למאי נפקא מינה.

התשובה לכך היא: א. להראות לנו שהאדם לא יאמין בעצמו עד יום מותו. ב. הליצנות יש בכחה להרוס ולדחות מאה תוכחות.

קרח חכם גדול היה ופקח מטועני הארון, מבני קהת המעולים שבבני לוי דקדקן במצוות, נמנע להכנס לביתו של און בן פלת בגלל שאשתו פרעה את ראשה, ובכל זאת לא עמדו זכויותיו ונכשל.

מדברי חז"ל על הפסוק בתהלים: מכתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בך אמרת לה' ה' אתה טובתי בל עליך לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל הפצי במ (תהלים טז).

כתב המדרש שוחר טוב וז"ל: ד"א אמרת לה', אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אעפ"י שהייתי מלך המלכות עלי. אמר לו הקב"ה איני מחזיק לך טובת, טובתי בל עליך, ולמי אני מחזיק לקדושים אשר בארץ, שאין הקב"ה קורא לצדיקים קדושים עד שינתנו בארץ עד יום מיתה, למה שיצה"ר מיצר את האדם בעוה"ז ואינו מאמין בהן עד יום מיתה.

ובן שלמה אומר (קהלת ז) כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. לפיכך אינו נקרא קדוש עד שינתן בארץ.

ואפילו אבות לא נקראו קדושים עד שנתנו בארץ, שנאמר (איוב טו) הן בקדושו לא יאמין. ואימתי האמין בהם בשעה שאמר למושה (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל מכאן סמך משה ואמר (שם לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך.

אמר ר' פינחס אילו בקשו אבות העולם שתהא דירתן למעלה יכולים היו, ואעפ"כ לא נקראו קדושים עד שנתנו לארץ ונסתם הגולל בפניהם.

א"ר חמא מאי קרא (איוב כד) "ומשך אבירים בכחו יקוב ולא יאמין בחייו" ומשך אבירים בכחו זה יצר הרע, אבירים בכחו כגון דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה, וסדומים כמו שכתוב (בראשית ג) בעצבון תאכלנה. (ועיין בילקוט איוב רמז תתצ"ח).

התורה נתנה לכל ישראל ולכל אחד ואחד, והקב"ה פנה לכל אותם רמי המעלה שזכו לקבלת התורה ואמר להם אנכי ה'א ולא תרצה ולא תנאף וכו'. ללמדך שאל תאמין בעצמך עד יום מותך.

וכך א"ר יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנאמר רק רע כל היום, ואמר רשב"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו שנא' צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו.

גם לצדיק כזה שהתורה מכנה אותו בשם צדיק, מבקש להמיתו ממש בעוון חמור.

והסיבה שהביאת את קורח למעות, אפ"ל עפ"י משאתז' אלה תולדות השמים בהבראם בה"א בראם ומפני מה נברא העולם בה"א, מפני שדומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא, מ"ט תליא בכרעיה, דאי הדר בתשובה מעייל ליה, וליעייל בהך, לא

מסתייעא מילתא כדריש לקיש, דאמר ר"ל מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן, בא לטהר מסייעין לו בא להטמא פותחין לו (מנחות סט, ב) (הילכך עבדי ליה סיוע ופתח יתירה, רש"י).

חז"ל גלו לנו שיציאת האדם מן העולם יכולה להיות בשני אופנים: א. ע"י היום אומר לך כך ומחר אומר לך כך עד שהולך ועובד ע"ז, כלומר קמעא קמעא. ב. באופן פתאומי ע"י תאווה והקנאה והכבוד ואז אין אפשרות להשתלט על הירידה התהומית.

זו היתה הסבה לירידת קרח למרות כל פקחותו כיון שהוא יצא מגדר העולם בגלל קנאתו באליצפן בן עוזיאל.

ומה שהצליח לשכנע את אחרים – ראשי סנהדראות מפני שהשתמש בליצנות על משה ואהרן.

וכן אנו מוצאים אדם שיצא מעולמו ע"י הליצנות כתיב "ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי, ויקוב בן האשה הישראלית את השם ויקלל".

איך מגיעים למדרגה שפלה כזו.

ע"ז משיב רש"י "ויצא בן אשה ישראלית, מהיכן יצא, ר' לוי אמר מעולמו יצא", ומעתה אין כל קושיא שכיון שיצא מעולמו ולא היה גדור כלל וכלל, אין כל פלא אם הגיע למה שהגיע, כי מה יעצור בעדו.

ומה גרם לו לצאת מעולמו, הביא רש"י אמר ר' ברכיה מפרשה של מעלה יצא, אמר כתיב "ולקחת סולת ואפית אותה" דרכו של מלך להיות אוכל פת חמה, שמא פת צוננת של ט' ימים. הליצנות הזאת מלחם הפנים הוציאה אותו מעולמו ואז לא היה מעצור בעדו. כי ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות.

וכיון שהליצנות דוחה את התוכחות הקב"ה מביא יסורים על האדם כדי להחזירו למוטב ע"ד משאחז"ל קשה הליצנות שתחלתה יסורין וסופה כליה. וכתיב נכוננו ללצים שפטים (ע"ז יח, ב).

למימינים בה סם חיי.

"ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואין בן פלת בני ראובן". (טו, א)

דרשה הגמ' במסכת סנהדרין ק"ט ע"ב: ויקח קורח, אמר ריש לקיש שלקח מקח רע לעצמו, קרח שנעשה קרחה בישראל, בן יצהר בן שהרתיח עליו את כל העולם כצהרים, בן קהת בן שהקחה שיני מולידיו, בן לוי בן שנעשה לזיה בניהגם. וליחשוב נמו בן יעקב, בן שעקב עצמו לניהגם. אמר רב שמואל בר רב יצחק יעקב ביקש רחמים על עצמו שנאמר בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי, בסודם אל תבא נפשי אלו מרגלים, ובקהלם אל תחד כבודי זה עדת קרח.

רואים שהגמ' דרשה את השמות של האנשים, בן יצהר בן קהת וכו' לגנאי, שהם מרמוזים על מעשיו של קורח. ויעקב אבינו רק בגלל שהתפלל שלא יזכר שמו, ולכן לא הזכיר כאן.

והמפרשים מנסים לבאר, מהו שדורשים שמות של יצהר וקהת לגנאי, הרי השמות זה התוכן של האדם, כמו שכתוב אצל אדם הראשון (בראשית ב, כ) ויקרא האדם שמות וכו', שהיה צריך לזה חכמה מיוחדת, למצות את כל התוכן והמהות של החיות בשם, וכן מצינו ביומא (פג ע"ב): רבי מאיר הוה דייק בשמא. א"כ אין יתכן שדרשום לגנאי, וכי באמת זה התוכן שלהם.

והשאלה יותר קשה על יעקב אבינו, שמשמע שאילו לא היה מתפלל, היה נזכר שמו. והרי ודאי התוכן של שם יעקב, אינו מסמל ולו במעט את כל מה שנעשה בעדת קורח.

והנה בדברי הימים א' (ו, כב), בן נתיחם אחר יעקב בשם ישראל וז"ל הפסוקים: בן תחת בן אסיר בן אביסף בן קרח. בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל, שזהו השם היותר חשוב משמותיו של יעקב.

וראיתי שביארו בזה, שהנה משה רבינו כשהתפלל על המרגלים, אמר (במדבר יד, יז) ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר. ה' ה' וכו'. סלח נא וכו'. ממצרים ועד הנה, ויאמר ה' סלחתי כדברך.

והרמב"ן שם כתב: והזכיר במדות "ארך אפים ורב חסד" ולא הזכיר "אמת", כי במדת אמת יהיו חייבים ולא הזכיר "נוצר חסד לאלפים", כי לא בזכות אבות נתפלל משה עכשיו, ולא הזכיר בתפילה הזאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל, והטעם בעבור שהארץ ניתנה לאבות ומהם ירשנה, והם מורדים באבותם ולא היו הפצים במתנה שלהם אשר האבות היו בוחרים בה מאד, והיאך יאמר "אשר נשבעת להם בך וגו' וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם" (שמות לב יג) והם אומרים אי אפשרנו במתנה זו.

היינו, כשאין חיבור בין האב לבן, א"א לבן לזכות בזכויות של האב. כיון שאומר אי אפשר במתנה זו.

נמצא שכל זמן שיש קשר בין הבנים לאבות – זכות אבות קימת, וגורמת לשפע וכשמתנתקים הזכות אינה יכולה להשפיע.

כמו שמצינו בערובין (יט ע"א): הא דכתיב עברי בעמק הבכא, ההוא דמחייבי ההיא שעתא בניהנבם, ואתי אברהם אבינו ומסיק להו ומקבל להו, בר מישראל שבא על בת עובד כוכבים דמשכה ערלתו ולא מבשקר ליה. שברגע שאינו נימול אינו בקשר עם אברהם – ממילא אינו מצילו. והקשר עם האבות זה רק הדברים הרוחניים. וכשמנצלים כוחות אלה למוב. מועילים למוב.

וזה מה שקרה לקורה שהיה בן יצחק בן קהת בן לוי, וירש כוחות גדולים מאד, אולם ניצל אותם לרע, ולכן דרשו שמות אלו לגנאי, ואין זה פסול במי שנקרא כך.

ובגמ' שבת (פח ע"ב) אמרו: אמר רב חננאל בר פפא מאי דכתיב שמעו כי נגידים אדבר, למה נמשלו דברי תורה כנגיד, לומר לך מה נגיד זה יש בו להמית ולהחיות, אף דברי תורה יש בהם להמית ולהחיות, היינו דאמר רבא למיימינין בה סמא דחיי, למשמאילים בה סמא דמותא. ולכן יעקב אבינו התפלל שלא ישתמשו בכוחות שלו לרעה. שכוחות אלו לא ינוצלו לרעה.

ולכל אחד יש כוחות רוחניים רק תלוי איך האדם משתמש בהם.

והדברים מדויקים עד למאד, והראיה ממששה כשהתפלל על עדת קורה, אמר: (טז, כח) ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי. אם כמות כל האדם ימתון אלה ופקדת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני. ואם בריאה

יברא ה' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה'.

הקשו רבותינו, הרי משה ידוע באהבתו לעם ישראל, שמוסר עצמו לעם ישראל, א"כ איך פתאום עכשיו מבקש בשבילם שימותו חיים. שזוהי מיתה קשה מאוד.

וביארנו שכאן משה רבנו גילה את אהבתו הגדולה לעם ישראל, שאמר לקב"ה תתן להם הזדמנות לחזור בתשובה, שעד הרגע האחרון שיחיו, אולי יחזרו בתשובה וח"ו לחשוב שהיה לו רצון נקמת, או אכזריות כלפי קורח.

ולכן גם כשהתפלל על המרגלים לא הזכיר זכות אבות, אלא כינויים אחרים שמעוררים רחמים אצל הקב"ה משום שהם התנתקו מהאבות.

וכן מצינו שאמרו על אשתו של און בן פלת שניצל ע"י אשתו כמובא בהמשך הגמ' הלעיל עיי"ש.

ודרשו חז"ל חכמות נשים בנתה ביתה, ואיולת בידה תהרסנו. ויש לדקדק שבנתה בלשון עבר, תהרסנו בלשון הווה. לומר, שאשה חכמה גם מהריסות יכולה לעשות ארמון, אולם איולת גם ארמון תהרסנו. וזהו ע"י השכל דהיינו שהכת נמצא באשה להיות עזר כנגדו. אבל יכולה להיות לעזר, ויכולה להיות כנגדו.

ולפ"ו יובן גם מה הוא חכמות נשים, וכי איזה חכמה יש במה שמענה לו שלעולם ישאר תלמיד. אלא העמידה אותו על האמת.

כמו"כ יש לשים לב, שיעקב אבינו גלחם מלחמת הרמה על הבכורה, בתחילה להוציאה מעשיו. ואח"כ להוציאה מראובן. ונתנה ליוסף ואחמ"כ לקחה ממנשה ונתנה לאפרים.

ולכא' מדוע כ"כ היה איכפת לו מהבכורה.

אלא יעקב אבינו מידתו אמת. וידע שבעולם מקובל שהבכור הוא שולט, ולכן ברק כל פעם, אם מי שמחזיק בתיק הזה של הבכורה ראוי לכך.

ובזמן שבא קורח תפס את דתן ואבירם בני ראובן. ואמר להם אנחנו בכורים. וכן לקח מאתים וחמישים ראשי סנהדראות מקופחים, שהיו בכורים כמובא באבן עזרא (טז, א). והלך לעשות מחלוקת.

ובאה אשתו של און בן פלת ואמרה לו, מה יתן לך כל המחלוקת הזו, הכל בשביל הבחירות, אולם אח"כ אתה תשאר תלמיד, ולא יצא לך מהבכורה כלום.

ולכן התורה פירסמה דוקא דתן ואבירם, ולא פירסמה את המאטים והמישים ראשי סנהדראות, משום שהם לא היו בכלל משבט לוי, וממילא לא היה להם שום טובת הנאה מהמח' שבגללה יתערבו, וממילא כל התערבותם היתה לשם מח' נגד משה רבינו. ולכן פירסמה אותם לנגאי, משא"כ במאתיים והמישים ראשי סנהדראות.

נמצינו למדים כמו"ש חובות הלבבות שעיקר העבודה של האדם זהו להפעיל את השכל וכן קיום המצוות ניתן, בשביל שיפעיל את השכל. וכשלא מפעילים את השכל, אין גבול לבח הבחמי שמתפרץ בו. וכתב שהמידות הלא טובות זהו שכל משובש של האדם. והמידות הטובות זהו השכל הישר של האדם.

וקורה לא הפעיל את השכל, אלא ראה ברוח הקודש והשתמש בה לרעה. וידוע שזו הדרגה הכי גבוהה, כמובא במסכת ע"ז (כ ע"ב) בבריתא של רבי פנחס בן יאיר, ועם אותה רוח הקודש ניצל אותה לרעה, והביא אותו לכל זה משום שהשכל לא עובד.

וכמו שאמרו חז"ל באבות (פ"ד מכ"א) רבי אלעזר הקפר אומר, הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם. וביארו בזה שמוציאים את האדם – את האדם שבאדם, וגשאר בהמה ואינו בנדר אדם. בגלל שכבר לא עובד לפי שכלו כבהמה.

וזהו כונת חובת הלבבות כל המצוות אפי' לא לנגוב ולא לרצות, זה נפעל ע"י השכל.

ומאשתו של און בן פלת לומדים דרך בעבודת ה' שביצד מתמודדים נגד היצה"ר שהאדם בראשית יאמר לו תמתין. כמו שאמרו בעלי המוסר לשבור את הניסיון חתיכות חתיכות, ולהתגבר על כל חלק בפ"ע, משא"כ אם כולו גוש אחד א"א להלחם נגדו.

אולם בתורה ודאי שאל תאמר לכשאפנה אשנה, אלא ליצה"ר אמור לכשאפנה אשנה.

ביבמות (עז ע"א) אומרת הגמ': עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים דרכו של איש לקדם וכו'.

ולכא' וכי כל מי שחסר לו במצות הכנסת אורחים לא יבוא בקהל ה'.

וביארנו בעלי המוסר שהיה עליהם להפעיל את השכל שהאנשים האלו זכו להנהיגה על טבעית. מיציאת מצרים ועד הנה. א"כ ודאי אנשים מורמים מעם הם והיה להם לכבדם. ומכיוון שאינם מבינים זאת ולא העריכו מספיק, לא יבואו בקהל ה'. ולא מצד שחסרים הם במצות הכנסת אורחים.

ג"כ רואים את התביעה של הקב"ה שעל האדם להשתמש בשכלו.

רש"י כותב על הפסוק (טו, ו) קחו לכם מחתות, קורח וכל עדתו – מה ראה לומר להם כך, אמר להם בדרכי העכו"ם יש נימוסים הרבה, וכומרים הרבה וכולם (ס"א ואין כולם) מתקבצים בבית אחד, אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומוצת אחד וכהן גדול אחד. ואתם ר"ן איש מבקשים כהונה גדולה. אף אני רוצה בכך, הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות, וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו גדב ואביהוא.

לפיכך התרה בהם והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש, כבר הוא בקדושתו. וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש, אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו, מי שיבחר בו יצא חי וכולכם אובדים (במדבר רבה).

ואומרים חז"ל עינו הטעת, שהרי רק אחד יהיה ולא יותר, מ"מ נמשך שוראי הוא יזכה, וזהו שהשכל לא פעל ומשה רבינו מען לו דברים שכליים.

ואיך מגיעים למצב כזה שמאבדים את השכל וההיגיון עד כדי כך.

הנה משה רבינו לאחר כל המקרה הניח מקלות וחיכה שיגמול שקדים וכו'.

וצריך להבין מדוע חיכה רק אחרי שיבלעו באדמה, וישרפו כל הנשאים בעדת קורח. היה עושה את זה איך שהתחיל קורח לדבר. והיה חוסך את כל ההרונים האלה.

ולא רק זה, כתוב שאמר קחו לכם ולא שהוא יקח בשבילם שמא יאמרו שהביא להם עצים יבשים, ולאחיו הביא לח. ואפילו שראו את מה שקרה לעדת קורח, עדיין יכולים להניד שקורח מכיוון שנלחם בתורה לכן נענש, אבל אין זה עדיין ראיה שהמינויים של משה רבינו נכונים. א"כ מדוע המתין לעדת קורח שימותו לעשות זאת.

וביארנו בזה, שלא היה עוזר אם היה עושה לפני כן, שכשהשכל לא עובד, אזי גם אם קרשים יוציאו שקדים זה לא ישכנע, שליצנות דוחה מאה תוכחות.

כמו שכתוב בחז"ל שעשה חוגי בית וסיפר להם כך וכך עשה משה רבינו, ובלעג שעשה משה רבינו, עשה נפשות לעדתו.

וממילא לא היה מקום להאמין גם אם הקרש הצמיח. וזהו ודאי אות ומופת אבל כשהשכל לא עובר והלעג קיים לא היה מביא תועלת.

ויותר מכך שמשה רבינו גם לאחר עדת קורח שמתו עם כל הרעש והנפלאות שמשביב לזה עדיין, היה מקום לטעות מחמת ארס הלעג והליצנות שנכנס ולזה היה צריך גם גדול שמקל שיוציא שקדים.

אתיגן למה האמריגן לעיל, שבמקום שהשכל לא עובר האדם מתנתק, ונשאר הנוף הבהמי, והוא מוליך ומנווט את החיים.

וזה מה שביאר רש"י למיימינים – עסוקים בכל כחם, וטרודים לדעת סודה, כאדם המשתמש ביד ימינו שהיא עיקר.

שעד כדי כך על האדם לדעת, שהתורה היא יד ימינו וחלק ממנו. ורק במצב כזה זהו סם חיים. וזה יתכן רק כשאדם מפעיל את שכלו.

ובשלא מפעיל את שכלו, לוקח כוחות רוחניים. ומשתמש בהם לרע עד כדי כך לחלוק על משה רבינו.

תפילה למשה איש האלוקים

"כי כל העדה כולם קדושים ומדוע תתנשאו על קהל ה'" (טו, ג)

"אמר רבה¹ בר בר חנה, זימנא חדא הווה קאזלינא באורחא, אמר לי ההוא טייעא, תא ואחוווי לך בלועי דקרח. אזיל חזא תרי בועי דהווה קא נפק קיטרא מינייהו, שקל נבבא דעמרא אמשייה מיא ואותביה בריש רומחיה ואחלפיה התם. איחריך. א"ל אצית מה שמעת, ושמעית דהוו קאמרי הכי משה ותורתו אמת והן בדאים. א"ל כל תלתין יומין מהדרא להו גיהינום כבשר בתוך קלחת, ואמרי הכי משה ותורתו אמת והן בדאים." (סנהדרין קי, ע"א. ב"ב ע"ד, ע"א)

הנה מלבד המחלוקת על משה שלא היו מאמינים שכל מה שציווה ועשה היה ע"פ ה', ושהוא רק שלוחו של הקב"ה דוגמת השמש והירח ושאר ענייני הטבע שעושים פעולתם לא מרצונם ללא הוספה וללא גרעון, כך משה רבנו, למרות שהוא בעל בחירה והיה אפשר לו להוסיף ולגרוע, בכל זאת עשה ככל אשר נצטווה.

ובזה נתעלה על כל ברואי עולם מהשמש ומהירח שעושים את המוטל עליהם מתוך הברת, חוק נתן ולא יעבור.

הם חלקו עליו גם על מוחר מעשיו, כלומר, שגם את מה שהוא מקיים ע"פ ה' אינו מבצע את זאת בכוונה הרצויה, אלא לכבוד עצמו הוא דורש.

כלומר: מעשיו של משה לא שלמים מצד עצמם, ואם הם שלמים, משה רבנו העושה אותם אינו שלם מצד שכוונתו אינה אלא לכבוד עצמו.

הן אמת שקשה למצוא ישלמות המעשה והעושה יהיו קיימים ביחד, כי בכל אחד יש מעלה וחסרון.

¹ עיין ברש"י על הפסוק "ויקח קרח", שאמר: "פרשה זו יפה נדרשת במדרש תנחומא". אומרים הלצה, שפרשה זו יפה נדרשת, כיוון שבדרך כלל דבר בעיתו מה טוב, ושלא בעונתו – לא נאה לדרוש בפסח דיני סוכות או יוהכ"פ וכדומה. ופרשה זו (– מחלוקת) יפה נדרשת תמיד, כי אין שעה שאין מחלוקת והווה בכל זמן דבר בעיתו. (מס' תיבת גומא לפמ"ג ז"ל) מובא בילקוט הגרשוני.

למשל: מעשה הטבע הנעשים כפי שנגזר עליהם, בודאי שזו מעלה, כי הם מעשי ה', והם רק כגרון ביד החוצב בו, מצד שני יש בהם חיסרון, כיוון שאינם פועלים על דעת עצמם.

לעומת זאת, האדם הפועל, העושה, יש בו מעלה, שהוא בחירי ועושה ע"פ שכלו. אמנם יש בו חיסרון, שהפעולה לא תהיה מושלמת, כיוון שנעשית ע"פ שכלו.

וכמו שמובא בתהילים קמח: "הללו-ה הללו את ה' מן השמים, הללוהו במרומים", ובאמצע הפרק – "הללו את ה' מן הארץ, תנינים וכל תהומות", ולבסוף: יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו, הודו על ארץ ושמים".

כלומר: כיוון שנשגב שמו לבדו, היינו שקשה לנו להשיג בעצמנו את גבורת ה', וע"י שאנחנו מתבוננים במעשי השמים והארץ אנו משיגים את ההכרה בה, וזוהו אומרו – "הודו על ארץ ושמים".

אבל לנו, לעם ישראל, לא רק שצריכים להללו על השבח שיש בבריאה, אלא גם על הקרן, כאומרו: "וירם קרן לעמו", כפי אומרם: בשביל ישראל שנקראו ראשית, לכן הוא תהילה לכל חסידיו.

נמצאנו למדים, שממעשי הטבע המוכרחים ע"פ הקב"ה, וממעשי בני האדם בעלי הבחירה, משיגים למדים על גבורתו של הקב"ה, אבל לא מאחד בלבד, כי בכל אחד יש מעלה ויש חיסרון.

יוצאת מן הכלל אישיותו של משה, שהיה מושלם בב' סוגי השלמות. וכך תארוהו חז"ל במדרש תהילים (צ): "תפלה למשה איש האלוקים, אמר ר' יהודה בר סימון בשם ריש לקיש: למה נקרא שמו איש הא', מה האיש אם מבקש להפר נדרי אשתו מפר, ואם מבקש מקיים, שנא' (במדבר ל): אישה יפירנו, כך כביכול אמר משה להקב"ה: קומה ה', שובת ה'".

והמליצו חז"ל עליו באומרם: מחציו ולמטה איש, מחציו ולמעלה – אלוקים. שהיה שלם בב' הדברים: הוא בעל בחירה מחציו ולמטה, שהיה איש בזה שהוא המטה ללכת באחת מהקצוות אשר יבחר, ומאידך היה אלוקים בשלמות הפעולה שחשכנה מדברת מתוך גרונו.

אדם המושלם כנ"ל כוחו יפה לבטל את מה שה' גוזר, כמו שנא' במדרש תהילים הנ"ל. ולכאורה לא היה צריך לעמוד בתפילה המסמלת הכנעה מפני מי שהוא, ובכל זאת הוא השתמש בכוחו לבטל מעשי בראשית.

כגון (ילקוט שמעוני חבקוק ג, יא): "שמש ירח עמד זבולה, לאור חציך יהלכון, לגנה ברק חניתך". כתיב: והיה כאשר ירים משה ידו (שמות יז), ר' יהושע אומר: כשפן גדול היה עמלק, ומה היה עושה, היה מעמיד בני אדם ביום גינוסיא שלו (יום שנולד בו), לומר: לא במהרה אדם נופל ביום גינוסיא שלו. מה עשה משה, ערבב את המזלות. הה"ד שמש ירח עמד זבולה, וכתיב רום ידהו נשא. עכ"ל הילקוט.

וא"ת הא אמרינן בצדיקים, ביום שנולד מת, וי"ל דהיינו לטובה, שממלא שנותיהן, אבל אין נהרג בלא זמנו ביום שנולד. (זית רענן על הילקוט)

אבל עמד בתפילה שלא יגבר יצרו עליו ולא על חבריו, וז"ש בתהילים צ' "תפלה למשה איש הא' ה' מעון אתה היית לנו", אתה מעונו של עולם, מחזיקו ומקיימו נגד היצר, ולזאת "תשב אנוש עד דכא" וגו'.

דעותיו הנ"ל של קורח על משה באות לידי ביטוי בפסוק: "כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה', ומדוע תתנשאו על קהל ה'".

קורח אמר למשה: בני"ם הם עדה, הכוונה היא, כי להם יש יעד אחד משותף לכולם, והוא ה', כמ"ש "ובתוכם ה'", אם כי כל אחד יש לו נטייה לעשות מעשה אחר מחברו, אבל תכליתם היא ה', וממילא אינם צריכים לכם, ואתם רק לתוספת זהירות, ולא נצרכה אלא להעדפה.

וא"כ, מדוע אתם מתנשאים על קהל ה' (קהל משמעו ציבור של אנשים, שכל אחד יש לו דרך משלו ותכלית משלו לטובת עצמו). אתם מתייחסים אל בני"ם כאל קהל, ולא כאל עדה, וממילא אתם מראים שררה והתנשאות עליו כדי לשלוט בו.

ואם אתם חושדים בבני"ם שהם עובדים לטובת עצמם, כל הפוסל במומו פוסל, סימן שאין מעשיכם מיוחדים לה'.

משה רבנו ע"ה משיב ואומר להם: "המעט מכם כי הבדיל א' ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבוד את עבודת משכן ה' ולעמוד לפני העדה לשרתם, ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהונה".

הרי הקב"ה בחר בישראל, כמו שאומר הפסוק: "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם, כי אתם המעט מכל העמים". ודרשו חז"ל: כי אתם ממעטים עצמכם, לא כאוה"ע שכשנתן להם גדולה הם מתנאים, אבל אתם ממעטים עצמכם, וע"י הגדולה תבירו כי גדולים חסדי ה'.

וא"כ היה ראוי שהכבוד והמעלה שה' נתן לכם יגרום לכם להמעיט את עצמכם ולהיות ענווים, ואתם מבקשים עכשיו עוד כהונה, ואז יגבה לבכם עוד יותר.

לכן השתמש בלשון "המעט", בכוונה להשמיע להם: האם מידת "המעט" נראית בכם במה שה' הבדיל אתכם, עד שאתם מבקשים גם כהונה.

משרע"ה גילה להם את מצפונו לבכם, שאין כוונתם מהורה לטובת ישראל כפי שהם מדברים, כי אם לכבוד עצמם הם דורשים.

ובכל זאת, משה ביקש מה' שלא יפן אל מנחתם, כי ה' היה נשמע אליהם מאחר והם לימדו זכות על ישראל, במה שאמרו "כי כל העדה כולם קדושים", וכידוע שהקב"ה חשוב בעיניו מי שמלמד זכות על בניו, וכמו שאמרו בפסחים (פו) גבי יהושע.

עכ"פ רואים שהטילו דופי במשה בב' דברים: א. לא כל מעשיו ע"פ ה'. ב. גם מה שעושה ע"פ ה' – אינו אלא לכבוד עצמו.

ורגליים לדבר שבאה תקלה על ידו במרגלים ובמעפילים. ואם היתה כוונתו לשם שמים, ובודאי שתורה לשמה פועלת על השומעים, ודברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב.

תגובתו של משה במחלוקת זו והטיפול בה, מראים שכל כוונתו לשם שמים, ושאין בחשדות הנ"ל ולא כלום.

חז"ל מתארים איך שמשח הלך ודיבר על ליבם כדי לעשות שלום, ולבסוף ה' הסכים על ידו, וסופו הוכיח על תחילתו. ואפ"ה עשה הכל בענווה גדולה ובסבלנות יתרה. וזה דיו להראות שכל מעשיו לשם שמים.

וכיוון שחשדו בכשרים בב' דברים, לכן נענשו בב' עונשים: א. לקו בגופם – כדון המהרהר אחר רבו חייב מיתה, הכוונה שאין פעולתו שלמה.

ב. שירדו חיים שאולה, מפני שהטילו דופי במשה, שהדברים שהוא אומר הם מעצמו ולא מה' – דברי אלוקים חיים, כלומר שהם משפילים בדברי אלוקים חיים, שהם לא מה' אלא מהארץ, ולכן נענשו שירדו חיים שאולה, מידה כנגד מידה.

והיינו מה שאמרה הנמ', שהראה המייעא שני בקיעים. ב' דברים שפקקו עליו, שעי"ז הרומח – היינו העונשים, וצמר – היינו מלבושי המצוות, הכל ישרפו ויעלו עשן.

אמנם ע"י הבליעה נתחזק ועמד מופת על שלמות משה רבנו ועל התורה הקדושה, כמו שכתב העקדה.

והיינו שמהקול של הבליעה קורא בכל העולם שמשה רבנו אמת ולא לכבוד עצמו עשה, ותורה הקדושה אמת, שהכל מה' (מהר"ם שי"ק)

ובספר "שערי זוהר" להרב ראובן מרגליות זצ"ל על מס' סנהדרין (קמ, ע"ב), עדת קורח אין להם חלק לעוה"ב, כתב וז"ל: ומפי הנה"צ ר' יששכר דב מבעלו שמעתי בש"ק פ' קורח תרע"ג, שפתח ואמר: כתיב בפרשת השבוע "ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה, כי לא מלבי, אם כמות כל האדם ימותון אלה, ופקודת כל האדם יפקד עליהם, לא ה' שלחני. ואם בריאה יברא ה', ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאולה, וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה'."

והנה עם אמנם הוכרח משרע"ה לאחוז במשפט, כדי להוכיח כי לא מליבו, שזהו יסוד כל התורה, ולכן היו צריכים למופת חותך, שימותו בדרך בלתי טבעי כלל וכלל, שלא ליתן מקום לספק עוד.

אבל מדוע זה ביקש שירדו חיים שאולה, וכי חפץ משרע"ה ח"ו לנקום בהם, שיסבלו עוד ייסורים טרם שתצא נפשם. ואמר אבא זצ"ל, כי זהו לאשר הרעיא מהימנא ע"ה חס על כל נפש מישראל, ולכן בראותו שהוא מוכרח לענוש אותם, ביקש עליהם רחמים שיחיו עוד בחיים, כי אדם מישראל כל עוד בו נשמתו, אפי' ברגע האחרונה עוד יוכל לשוב בתשובה.

וסיים שזהו אשר מסרו לנו חז"ל בב"ב עד, ע"א, דהו חלפי אבלועי דקורח, ושמע דהו אמרין משה אמת ותורתו אמת, זהו מאלו שנתבצר להם מקום אחרי שהועילה להם תפילת משה רבנו ע"ה, וטרם ירדו שאולה חזרו באמת בתשובה. עכ"ל.

קפידתו של מנהיג

"וידבר אל קורה וכו' רב לכם בני לוי". (טו, ה-ז)

וז"ל הנמ' בסוטה (יג ע"ב) מי לנו גדול ממשנה וכו'. ויאמר ה' אלי רב לך, א"ר לוי: ברב בישר, ברב בישרוהו, ברב בישר – רב לכם, ברב בישרוהו – רב לך

ולחבין הענין יש להקדים ולבאר תפלת ר' נחוניא בן הקנא שהיה מתפלל בכניסתו שלא יקפיד על אחרים ואחרים לא יקפידו עליו ושלא יאמר על טמא טהור ועל טהור טמא וכו'.

ולכאן, נשאלת השאלה הרי חכמים אמרו דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד וחכמים דרשו על זה בילקו"ש קהלת (רמז תתקפ"ט) בעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שיושבים אסופות אסופות ועוסקים בתורה הללו מטמאים והללו מטהרים הללו אוסרים והללו מתירים, הללו פוסלים והללו מכשירים, שמא יאמר אדם הואיל והללו מטמאים והללו מטהרין היאך אני לומד תורה, תלמוד לומר כלם נתנו מרועה אחד כלם אל אחד נתנם וכלם פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא, שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה אף אתה עשה אונך כאפרכסת, מפורש שכך דרכה של תורה א"כ אם לא זכה שתהיה הלכה כמותו מה יש לו לפחד.

אלא הביאור הוא, שאם באמת הת"ח למד תורה ביר"ש טהורה אין לבוא עליו בטענות אם לא הגיע למסקנא הנכונה שתהיה הלכה כמותו כי אנוס רחמנא פטריה. אבל אם הוא היה סיבת הדבר שהסיק מסקנא לא נכונה בגלל הקפידא שהיתה לו לפני הלמוד וזה גרם שמעינות החכמה שלו נסתמו והסיק מסקנא לא נכונה, נמצא שהוא אישם בגלל חוסר היר"ש שלו לפני הלמוד או המדות הלא טובות שהיו לו נאווה תאוה וכו'.

רואים כאן איזו אחריות נדרשת מהת"ח לפני שאומר איזה דין לבדוק בעצמו שלא יהיה מעורב בזה שום פניה או גורם כלשהוא.

ובענין המחלוקת מצינו כמה גדול ענשה של מחלוקת שגם יונקי שדיים לא מתים, וביאר הרב "משכיל לדוד" הטעם לכך, שהיות והקטטה דומה לבדקא דמיא כיון שרווח רוחה ודרכו של ילד להיות נסרך אחר הוריו בקטטה, אמר הקב"ה מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב.

ובספר "קול יהודה" ביאר בדרך אחרת, שמכיון שדרכם של בעלי המחלוקת להלביש את טענותיהם במסווה של צדק ושומן ודאגה לזולת. והקב"ה מראה להם שאם כוונתם לא לשם שמים גם את זה שכביכול דואגים בשבילו הוא נספה.

והגורם לכך ביאר המשגיח הרב י. לוינשטיין זצ"ל. שהיצה"ר הוא נמסך בבוחותיו של האדם ואין רגע שהאדם משוחרר ממנו כמ"ש רבנו בחיי בחובות הלכות שער יחוד המעשה פ"ה וו"ל: בן אדם, ראוי לך לדעת, כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך הנמסך בכוחות נפשך והמעורב במזג רוחך, והמשתתף עמך בהנהגת חושיך הנופניים והרוחניים, המושל בסודות נפשך וצפון חובך, בעל עצתך בכל תנועותיך הנראות והנסתרות, שתהיינה ברצונך, האורב לעתות פשיעתך, ואתה ישן לו והוא ער לך, ואתה מתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך, לבש לך בגדי הידידות ועדה עדי האהבה לך, ונכנס בכלל נאמניך ואנשי עצתך וסגולת אוהביך, רץ אל רצונך בנראה מרמיוותיו וקריצותיו, והוא מורה אותך בחציו הממיתים לשרשך מארץ חיים, כמ"ש הכתוב במי שענינו כך: כמתלהלה היורה זקים חצים ומות בן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני.

ומן החזק שבשלחיו, אשר יורה אותך וילחם אותך בהם במצפון ענינך, שישתדל לספק עליך אמתתך ולשבש מה שנתברר לך ולערבב את נפשך במחשבות טובים וטענות שקרים, יטריד אותך בהם מתועלותיך ויספק עליך מה שנתברר לך מאמונתך ודתך. ואם תהיה גזר ממנו ותזמין לו שלחי שכלך להלחם אותו בהם ותסלק חציו מעליך תנצל ותמלט ממנו בעוה"י. ואם תשליך עניניך אליו ותמשך אחר רצונו, לא ירף ממך עד שיאבדך בשני העולמים וישרשך משני המעונים, כמו שכתוב בסעיף מסעיפיו ואיש אחד מחייליו: כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה דרכי שאול ביתה וגו'.

ולכן הקב"ה שתק את הבריאה בשעה שמסר את התורה והוריד את משה לארץ קודם שנתן את התורה כדי שלא יהיה ליצה"ר שום נקודת אחיזה שכאלו כת נוסף על הקב"ה, נתן התורה וכמו שהיה עם אליהו בהר הכרמל. כי מספיק רשרוש קמן לקעקע את האמונה מלב האדם.

ועתה נבוא לבאר דברי הגמ' דלעיל שמשעה אמר רב לכם וא"ל ה' ברב בשר וברב בשרוהו – רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. אע"פ שעברו מאז שאמר רב לכם, שלושים ושמונה מאז הענין לא נסלח וכביכול אומר לו הקב"ה כשם שאתה אמרת לקורח

ועדתו כי די להם מה שיש להם עד עתה ולא יבקשו גדולה יתירה כך גם אתה אל תבקש יותר ליכנס לארץ ודי לך להישאר במדבר.

וכן מצינו אצל חזקיהו המלך: מלכים ב' (כ, יג) "וישמע עליהם חזקיהו, ויראם את כל בית נכתה, את הכסף ואת הזהב וגו' לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו בביתו ובכל ממשלתו". וברש"י: "דלא היה דבר, את הארון והלווחות וספר התורה." ובפשיטות צ"ל כי חזקיהו המלך התפעל מבלאדן ואנשיו שהכירו כי ד' האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, ולכן הראה להם חיבה גדולה לקרבם, להלהיבם ולהכניסם תחת כנפי השכינה.

אבל מה נורא הדבר שאנו רואים כאן, כי מיד בא אליו ישעיה הנביא – "ויאמר אליו מה אמרו לך האנשים האלה ומאין יבואו אליך, ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו מבבל. ויאמר חזקיהו, את כל אשר בביתי ראו, לא היה דבר אשר לא הראתים באוצרותי". הרי לפנינו עד כמה חזקיה המלך היה בדעתו כי טוב עשה בעיני השי"ת שהראם הכל מה שהראם, לכבדם ולעודדם על הכירם את מעשי ד', תוקפו ומופתיו בארץ, עד שמתאר ופורט לישעיה הנביא כי כל אשר בביתו הראה להם. ולבסוף מה כתוב אחריו, "ויאמר ישעיה אל חזקיה שמע דבר ד', הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו אבותיך וגו', ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד ייקח והיו סריסים בהיכל מלך בבל".

הנה נענש חזקיה המלך בעונשים גדולים ונוראים כל כך על שגנתו אשר חשב כי מקדש הוא את השם בזה, והנביא גילה לו כי נהפוך הוא, ורע בעיני ד' את אשר עשה. וגם הוא קיבל מיד את התוכחה והנבואה בתום ובאמת, ככתוב אחרי זה: "ויאמר חזקיה אל ישעיה, טוב דבר ד' אשר דיברת, ויאמר הלא אם שלום ואמת יהיה בימי". וניהם את עצמו שלכל הפחות בימיו לא יהיה כן. על כל פנים יש לדעת איזה חטא היה כאן, ואף שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, אבל יש להתבונן איזה חוט השערה היה כאן.

אכן בדברי הימים (ב לב, כד), כתוב: "בימים ההם חלה חזקיהו עד למות, ויתפלל אלא ד' ויאמר לו ומופת נתן לו, ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו, כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים." ופירש"י: "ולא כגמול וכו' כי גבה לבו, שהראה את כל בית נכתה את הכסף ואת הזהב וגו' עד ובכל ממשלתו".

ומי לא יבין כי "גבה לבו" זה של חזקיהו המלך שהיה ראוי להיות משיח בן דוד אינו מתפרש בפשטות, שנתנאה ח"ו בעצמו בעושרו וכבודו, אלא ודאי שהתמלא שמחה

גדולה שעל ידו נתקדש שם שמים במה שחזרה השמש עשר מעלות אחורנית, ומכיוון שהאנשים האלה הכירו גם הם באלוקותו ית', ובאו מארץ רחוקה לדרוש בשלומנו וכו', קירבם והראה להם את אוצרות ביתו והמקדש וכו' כאמור למעלה.

אבל בשמים מצאו איזה נטייה דקה מן הדקה בליבו של חזקיהו, שהיה בא מן השביעות רצון בעצמו, מעין "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", כלומר: אני הוא שנרמתי לקידוש השם הגדול הזה. ומכיוון שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה, נענש חזקיהו בעונשים גדולים ונוראים בעוה"ה, ככתוב במלכים ב הנ"ל: "הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו' ומבניך וגו' יקח והיו סריסים בהיכל מלך בבל". הא קמן "משפטיך תהום רבה". (לב אליהו)

וכתב האור החיים וז"ל: ולהאיר אור תורה אסדר ב' ג' נרגירים מסתרי תורה: הא'. כי ענפי הקדושה אשר הכין וסדר המאציל ברוך הוא הם שבילי ומשפטי התורה, אשר חקק ה' ביד משה עבדו, וכל המחליף סדר מסדרו, הנה הוא עוקר הענף ההוא, בסוד בחינת נשמתו, ועושה הענף ההוא ענף רע, כי יסתלק ממנו כח המקדש, וזה לך האות, סוד הקרבן אשר יתפגל ויחשב טמא במחשבת חוץ לזמנו, וחוץ למקומו, ובנותר, וירד מכבוד קדושתו להיות טמא, ומחייב אוכליו כרת. הנה דע כי בחינת הנשמות אשר נטע ה' בעמו הם אותיות התורה כידוע לידועי חן. נמצא שכל כוחם של ישראל מכוח התורה ובלי תורה אין טומאה וטהרה.

ומדרגינת מרע"ה גדולה עד מאוד, שאפי' שלמה המלך ע"ה לא הצליח להגיע אליה ולא רק למעלת נבואתו אלא אפי' לחכמתו לא זכה להגיע.

וכמ"ש במסכת ראש השנה (כא ע"ב) דרשו ע"ה בקהלת (יב, י) בקש קהלת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת בקש קהלת להיות כמשה, יצתה בת קול ואמרה לו: וכתוב ישר דברי אמת, ולא קם נביא עוד בישראל כמשה.

וביאר בספר "נצוצי אור", הנה תורת משה כוללת הרבה ספורים מימים קדומים שנתנו לקריאה לכל אדם, אבל יחד עם ההבנה השטחית רומזו כל ספור לרזי עולם אשר צריכים להעמיק בכדי לדעת ולהבין ענינם, ובקש קהלת גם הוא לכתוב ספר אשר לפי ההבנה השטחית נראה ספור מחיי רועה ורעיה. בעוד שתוכנו הוא באמת קדש קדשים – שיר השירים – חפץ היה להיות כמשה לחבר ספר שיפורש בשבעים פנים, אבל בת קול אומרת לא קם כמשה.

כי הנה תורת משה מלבד כל רמזי חכמה שצפונים בכל ספור הנה גם פשטותו הוא אמת היסטורית, כל אשר יסופר הוא כתוב יושר דברי אמת, בעוד אשר בספרו של שלמה שאמנם הצפון בו הוא קדש קדשים אבל ההבנה השטחית היא מחנה מחיי רועה ורעה (וכמו שאמרו על איוב בב"ב מ"ו סע"א שלא היה ולא נברא אלא למשל) ולא קם כמשה להיות כל הכתוב דברי אמת. עכ"ל.

ובספר "קול יהודה" הביא עוד ב' פירושים לדרשת חול לעיל ע"פ מה שהובא בספר פתח עינים להחיד"א לטמא מעפר שריפת החטאת ר"ת למשה ושלמה המלך חשב שגם לו יש זכות להבין שהאותיות הנ"ל ג"ב אותיות שמו, אמרה הבת קול אבל זה לא כתוב בצורה ישרה כמו למשה.

ועוד ביאר, ששלמה המלך רצה להיות חכם שהרי כתוב ולא קם נביא כמשה אבל חכם קם, לכן רצה להיות חכם כמשה יצתה ב"ק ואמרה וכתוב יושר דברי אמת עפ"י המובא בחז"ל שמונה פסוקים הכתובים בסוף ס"ת מי כתב אותם י"א משה וי"א יהושע והנפקא מנה היא אם משה כתבן צריכים שרטוט ואם יהושע כתבן אינם צריכים שרטוט.

שלמה המלך סבר שיהושע כתבן וא"כ מדוע לא כתב ולא קם נביא כמשה ולא חכם כמשה סמן שחכם בן קם ולכן בקש להיות חכם (שהרי אומרים כל שבחו של אדם שלא בפניו) יצתה ב"ק ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת, שמונה פסוקים צריכים שרטוט ממלא משה כתבם, ולכן לא יכול לכתוב על עצמו ולא חכם שתדייק ממה שלא כתב שכן קם חכם.

על פי האמור לעיל יש להסביר את מה שדרשו חז"ל ע"ה: קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אותם הר ההר והפשט את אהרן את בגדיו והלבשת אותם את אלעזר בנו, ואהרן יאסף ומת שם. (כ, כה).

ודרשו חז"ל בילקו"ש (פרשת צו רמז תקטו) וכי היאך משה היה יכול להפשיט את אהרן בסדרן והלא העליונים הן עליונים לעולם והתחתונים הן תחתונים לעולם אלא מעשה נסים עשה לו הקב"ה במיתתו יותר מבחיו.

והוא פלאי, והלא ידוע דלא עביד קב"ה ניסא בכדי, ולאיוה צורך בא כאן אותו הנס הגדול המהפך עליון לתחתון ותחתון לעליון.

בד' מקומות מצאנו שמשרע"ה "הקפיד" א. אצל המותירים במן (שמות י"ז, ויקצוף עליהם משה). ב. אצל שעיר דר"ח (ואת שעיר החטאת דרש דרש וגו' ויקצוף משה על אלעזר ואיתמר). ג. במלחמת מדין (ויקצוף משה על פקודי החיל). ד. במי מריבה (שמעו נא המורים).

והנה המותירים במן, לא במקרה עשו, לא בשגגה ואף לא בתאבון עברו עברה, אלא מחסרון אמונה ומרפיון בטחונם בה.

גדולה מזו היתה המכשלה במלחמת מדין, שם טהרת המשפחה בישראל הועמדה בסכנה, שם התייצב השטן להניף הרמש על הסגולה הכי יקרה, שהיא פינת יקרת האומה מיום היותה – הן הנה היו לבני ישראל וגו' למסור מעל וגו' על דבר פעור (לא, טז).

לכן בשני המקרים הנ"ל לא רק שמשרע"ה לא נענש על הקצף שקצף אלא אף ה' זכרם לו לטובה, כי הם פגיעה בעקרי האמונה.

אבל על שעיר דר"ח שזה פגיעה באחת מן המצוות הפרטיות לא היה צריך לבעוס אפי' שמששה היה צודק לכן נענש בא לכלל כעס בא לכלל טעות.

ובמי מריבה – הקב"ה לכד אותם בערמה כמובא במדרש תנחומא. (חקת סי' ט) והקב"ה לוכד חכמים בערמה (משלי י) לפי שהיה משה משמר עצמו כל אותן מ' שנה שלא להקפיד כנגדם שהוא מתירא מן השבועה שנשבע הקב"ה אם יראה איש באנשים האלה וגו' (דברים א).

זו היתה מדתו של משה שהיה רועה ושופט של ישראל ובתור שכזה א"א היה שלא ינהג נשיאותו ברמה ושלא יעמוד בפרץ.

לא כן אהרן קדוש ה', מדה אחרת היתה לו, היה בידיו מקל נועם, ושתי השטות הללו השלימו זו את זו ושתיהן יחד הוו את היסוד לתפארת בית ישראל.

ואולי לפי"ז יש לבאר את המעשה נסים דלעיל שמרמו על דרכו של אהרון שהיה מוכיח בדרכי נועם ומהפך את המקל להיות מקל נועם.

ערכו של רגע בחיים

"ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אתם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאלה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את ה'". (טז, ל)

משה רבנו מבקש שירדו חיים שאולה, ולכאורה זוהי מיתה קשה, ואיך משה רבנו ע"ה מבקש מיתה כזו.

והרב ראובן מרגליות ביאר בשם האדמו"ר מבעלזא זיע"א, שהיתה כאן מידת טובו של משה שידע שחוטאים הם, ורצה לתת להם הזדמנות, שגם ברגע הירידה לאדמה יבקשו מחילה ויחזרו בתשובה, עד רגע המוות ממש.

וכך סיפר הרב זייצ'יק בשם אחד מראשי הישיבה בראדין, שלקח במחלה קשה והיה צעיר לימים. ועשו מגבית בשבילו להציל את חייו, והגו רעיון שכל אחד יתרום חלק מחייו למען ראש הישיבה.

וכשהגיעו ל"חפץ חיים", הסכים לתרום להם רגע אחד בלבד.

התלמידים פרצו בבכי ונודעזעו, וכי רק רגע אחד מוכן הרב לתרום לראש ישיבה, והרי יודע את מעלתו יותר מאחרים.

והסביר להם ה"חפץ חיים", וכי הנכם יודעים ערכו של רגע בחיים. הלא ברגע אדם יכול לחזור בתשובה, או לקבל עליו עול מלכות שמים.

ואחר כך באמת כשנכנסו התלמידים להיכל הישיבה, הספיקו התלמידים יותר ממה שהספיקו ללמוד בחודשים, והזכות הזאת הצילתו.

וכך משה רבנו רצה לתת להם סיפק לחזור בתשובה. ומכאן עלינו ללמוד יקרת הזמן, כי אין אבידה כאבידת הזמן. וזה נלמד מקורה, שנאמר עליו במדרש: "צדיק כתמר יפרח" – זהו קורה שיצא ממנו שמואל.

מתנות כהונה הם הראשית של האדם

"כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' נתתי לך ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם ברית מלח עולם היא לפני ה' לך ולזרעך איתך". (ית, יט)

וכתב הספרי: יש פרשיות שכולל בתחילה ופורט בסוף, פורט בתחילה וכולל בסוף, וזהו כוללה בתחילה וכוללה בסוף ופורט באמצעו.

וביאר המשכיל לדוד וז"ל: לפי שכאן נתן לו הקב"ה המתנות בברית מלח אך כאן לא נכתבו כל הכ"ד מתנות, כי יש מהם שלא נזכרו בפרשה זו. והלכך כדי שיהיו כולם בברית מלח, גם אותם שלא נזכרו כתב רחמנא כלל ופרט וכלל, והרי אתה מרבה כעין הפרט כל שארי מתנות כהונה גם אותם שלא נכתבו כאן שיהיו כולם בברית מלח.

רש"י כותב על פסוק זה: כל תרומת הקדשים מחיבתה של פרשה זו כללה בתחילה וכללה בסוף ופרט באמצע.

ויש לראות במה נתחבבה פרשה זו יותר משאר פרשיות.

אכן כאשר תבדוק היטב אחר המצוות המוזכרות בפרשה זו תמצא שעקרון אחד בולט בהן, והוא הויתור על ה"ראשית". כגון: שיפדה הישראל את בן הבכור שנולד לו מהישראלית מן הכהן שזיכהו ה' יתברך בו, שנא': אך פדה תפדה בכור אדם וכו'. כמו"כ לתת ללוויים חלק א' מעשרה ממה שהוציאת הארץ, והוא הנקרא מעשר ראשון, שנא': כי את מעשר בני' אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללוויים.

מצווה נוספת, שהלוויים יפרישו מעשר מן המעשר הניתן להם ויתנו לכהנים, וזהו הנקרא תרומת מעשר, שנא': ואל הלוויים תדבר ואמרת אליהם: כי תקחו מאת בני' את המעשר אשר נתתי להם מאיתם בנחלתכם והרימותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר וכו'.

אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם. וכן כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו לה' לך נתונים. וכן בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה.

האדם נעשה חביב להקב"ה בזה שהוא מפריש את "הראשית" שלו מכל דבר שהזכרנו, שהם מבחינה הניגונית החביבים עליו ביותר, שהתייגע עליהם וטרח עליהם עד שזוכה להם, כי זה מעיד על התלות המוחלטת בהקב"ה.

כמו שכתב החינוך במצות קידוש בכורות מצווה י"ח, וז"ל: "משורשי המצווה שרצה השי"ת לזכותנו לעשות מצווה בראשית פריו, למען דעת כי הכל שלו ואין לו דבר בעולם, רק מה שיחלק לו השי"ת בחסדיו. ויבין זה בראותו כי אחר שיגע האדם כמה יגיעות וטרח כמה טרחות בעולמו והגיע הזמן שעשה פרי, וחביב עליו ראשית פריו כבבת עינו, מיד נותנו להקב"ה ומתרוקן רשותו ממנו ומכניסו לרשות בוראו."

וכן ביארו בגמ' בתענית (ה, ע"ב): נחמתי כי המלכתי את שאול, אמר לפניו רבנו של עולם, שקלתני כמשה ואהרן, דכתיב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו, מה משה ואהרן לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם אף אני לא יתבטל מעשה ידי בחיי. (רש"י מפרש הכוונה על יהושע, והבן יהוידע אומר שזה דוחק, שהרי נדב ואביהוא תלמידי משה ואהרן היו ומתו בחייהם, ומקשה עוד כמה קושיות, ולבסוף הוא מעמיד שהכוונה על המן וענני הכבוד שלא בטלו בחייהם).

הסברנו פעם שהאדם מצטער על אובדן דבר שהתעייף עליו וטרח בו עד שהשיגו, והרב אור חדש מסביר עוד נקודה בזה, ששמואל הצטער הרבה על כך שהמלך הראשון שנמשח על ידו, שהיה ראשית פעולתו החביבה עליו, יתבטל ח"ו בחייו.

והנה דבר נאה ומתקבל, הקב"ה אומר על עם ישראל "מעשה ידי להתפאר", ופי' לזה בספר הניגוני אבות על מסכת אבות ריש פ"א עפ"י מ"ש "ויצר ה' אלוקים" וכו', ופירש רש"י: שתי יצירות, יצירה לעוה"ז ויצירה לתחיית המתים, ע"כ. ופירש הש"ח שבך הוא הפירוש שהקב"ה נותן מעבשיו (מעת יצירתו לעוה"ז) כוח חיוני לאדם לאחר שימות ויכל לחיות ולחזור ברצון השי"ת.

ולפי מ"ש בגמ' ששמואל ביקש מהקב"ה שלא יתבטלו מעשה ידיו בחייו, הלא הקב"ה בעצמו הוא יצר את האדם (לא כמו שאר בע"ח דכתיב תוצא הארץ), והוא חי וקיים וא"כ ראוי שלא יתבטלו מעשה ידיו. ולפי זה קשה איך כל הדורות מתים.

ואתי שפיר עפ"י מ"ש (תהילים קב, כה-כו) "אומר אלי אל תעלני בחצי ימי בדור דורים שנותיך לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד וכולם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלופו ואתה הוא ושנותיך לא יתמו".

וי"ל שהכוונה בזה, שאל תעלני בחצי ימי, שהרי קיים לעולם, ואיך יתכן שהמה יאבדו ואתה תעמוד, הרי לא יכול להיות שיתבטלו מעשה ידיך בחיידך, אלא ודאי שאינם מתים רק כאילו יחליפו לבוש, שפושטים לבוש הנוף ולובשים לבוש אחר והם בעצמם הינם הנפש – חיים וקיימים, וזו הכוונה שתי יצירות.

וזה"ש "מעשה ידי להתפאר", כי תפארת היא לאדם בזה שהוא מעשה ידיו של הקב"ה, כי עי"ז לעולם אינו כלה ונפסד. ע"כ, ודפח"ה. (משנת משה תענית).

ועוד אמרו בנימין: (ד ע"ב) דאמר ר' אלעזר כל המגרש אשתו ראשונה אפי' מזבח מוריד עליו דמעות. ופי' הרב בן יהוידע ע"ד הרמז, שהתורה נקראת אישה, דכתיב תורה צווה לנו משה מורשה קהילת יעקב ורו"ל אמרו אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, ונמצא שיש לאדם שתי נשים, שהם התורה והאישה הגשמית. והראשונה היא התורה שבאה לו לאדם לפני שהוא נושא את האישה הגשמית. ויש אחר שנושא אישה שנייה גרש אשתו הראשונה שלא יעסוק בתורה עוד. הנה זה אפי' מזבח שהוא מכפר ומרצה את האדם לפני המקום, מוריד עליו דמעות רמז לכוחות הדינים כי דמעות רומזים לכוחות הדינים.

הקב"ה מנסה את האדם להיות שולט על אבריו וכלי גופו וחשקו נפשו בנכונותו. לקדש את חשקו הראשון את הראשית והמובחר שלא לקחת לעצמו את החלק היפה אלא כל חלה לה.

הסבא מנובהרדוק וצ"ל נשאל פעם על ידי אחד מתלמידיו איך יבטל הנאת הנאוה והכבוד מלבישת בנד חדש. והשיב לו כי ישאיל לו את הבגד החדש לחברו ביום הראשון עוד לפני שהוא ילבש אותו, ואז יסור ממנו כל הטעם והנאת היופי של בגדו החדש.

ולכן חביבה פרשה זו שלמעלה, הבאה להדגיש את מעלתם של בני"ה שהם מפרישים את חלקם להשי"ת בראשונה.

ואחז"ל במד"ר (בראשית א, ו): רב הונא בשם רב מתנא אמר: בזכות ג' דברים נברא העולם, בזכות חלה ובזכות מעשרות ובזכות ביכורים, שנא': בראשית ברא אלוקים. ואין ראשית אלא חלה, כד"א: ראשית עריסותכם חלה ואין ראשית אלא מעשר, כד"א: ראשית דגנך, ואין ראשית אלא ביכורים, כד"א: ראשית בכורי אדמתך.

ובמלכים א (יו, ח), כשהשי"ת מצווה לאליהו ללכת לצרפתה, ושם ציווה לאשה אלמנה שתכלכל אותו. ובשבקש ממנה פת לחם ואמרה לו שאין לה מספיק, אמר לה אל

תיראי בואי עשי כדברך אך עשי לי משם עונה קטנה בראשונה והוצאת לי, ולך ולבנך תעשי באחרונה.

וביאר הרד"ק (פ"ג) עשי כדברך – שתעשה אותו מלא כף ועשי לי ממנו עונה קטנה כי יספיק הקמת לי ולך ונבנך ומה שאמר בראשונה כי רעב היה כי לא אכל באותו הדרך ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיסה תלה¹ תחילה.

אבל הרלב"ג מסביר: הנה ציווה לה אליהו זה, כי מפני כלכלה אותו יביא השי"ת הברכה בקמת ההוא ובשמן. ואם תעשה לה ולבנה תחילה – יכלה הקמת והשמן בו.

מתגלה לפנינו עד כמה גדולה הזכות הטמונה במידת הראשית – בעבורה נברא העולם. וכמו שאמר המהר"ל: "כל דבר ראשית שקול כנגד הכל".

הראשית, כשנעשית לשם שמים מבטיחה אחרית טובה. והראיה ממה שהנמ' במס' ב"מ (פח) "גדולים מעשי היא".

כוחה של ראשית הוא גדול הן לטוב והן להיפך, כמ"ש בסנהדרין (קב) א"ר יוחנן: קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם, ומפני מה תלה הכתוב בירבעם (מלכים א טו, לא): "ויחי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט", מפני שהוא היה תחילה לקלקלה שהיה מלך ראשון שהקדיח את תבשילו.

בתקופת הגר"א ז"ל היה גלגול, וכאשר נפטר הגר"א הכריז: עכשיו ברנע זה נפטר הגר"א. ואחר שחקרו נמצא שאכן כיוון בדיוק לאותו הרנע שבו נפטר. שאלו את הגלגול מי הוא, והשיב שהוא היה הראשון שהתקיף את זכריה הנביא והגיב על תוכחתו.

הוא פתח להקל בכבוד הנביא, עד שגרם למרד ולרציחת הנביא ולכן אין לו תקומה שנים מרובות כ"כ עד לאלפים. חרון האף עליו על שהוא היה הראשון והמתחיל ברעה.

כל המזלזל בנט"י נעקר מן העולם (סוטה ז). מסביר המהר"ל שידיים מורמות הם תחילת גופו של האדם ואם הוא מזלזל בהתחלה – בנקודת ההתחלה, נעקר מן העולם.

¹ וק"ק הרי לא היה לה הרבה קמת שיעור חלה, וצ"ע.

יעטה

קורח

מורה

צט

סרח בת אשר זכתה לס' רבוא מלאכים להיטפל בה וללוותה לגן עדן בחייה בגלל שבישרה ראשונה ליעקב שעוד יוסף חי, וכן אמר רשב"י: מי שקידש את שמו בים הוא יקריב תחילה וזה נחשון. (מד"ר נשא יג).

על האדם להקדיש תמיד את הראשית להקב"ה ובוזה מוכיח את נאמנותו ועבודתו להקב"ה, שאין עוד מלבדו.

פרשת חוקת

אמירת תורת הקרבן כמעשה הקרבן

"זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר". (יט, ב)

יש להקשות, מהו לאמר, וחלא כבר נאמר בפסוק ראשון לאמר. גם מדוע תלה הפרה בחוקת התורה.

ונראה לבאר בדרך דרוש, בהקדם לבאר מאה"כ (יהושע א), "ויהי בהיות יהושע ביריחו, וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו, ויאמר הלנו אתה אם לצרינו. ויאמר לו, כי שר צבא ה' אנכי, עתה באתי". פירש"י: שר צבא זה מיכאל.

ויש להתבונן, מגין לו שהוא מיכאל, ושמה נבריא אל שנקרא איש, שנא' (בראשית לו, טו) "וימצאהו איש", פירש"י: זה נבריא אל, שנא' (דניאל ט, כא) "והאיש נבריא אל".

ורז"ל אמרו שביטל קרבן תמיד ותלמוד תורה, אמר לו: על איזה מהם באת, אמר לו: על של עתה באתי, על של תורה. מיד וילן יהושע בעמק, בעומקה של הלכה. (מגילה ג).

וראו לתשומת לב, מה ראה יהושע לבטל התמיד ותלמוד תורה, ועוד: מאי אולמא התורה יותר מקרבן תמיד.

ויתבאר ע"פ מה שכתבו המפרשים טעם שציווה ה' להביא קרבן בהמת, מפני שהחוטא פגם בגוף ונפש, וצריך להתכפר בבע"ח שיש בהם גוף ונפש, ולפיכך שעה ה' אל מנחת הבל, ואל קין ואל מנחתו לא שעה (בראשית ד, ה). ואמנם העני שאין ידו משנת, מביא מנחת סולת, שהקב"ה מוותר על חלקו שהוא הנפש.

וכן בתפילה, כשהאדם בצער, אע"פ שאינו יכול לכוון בה, לא ימנע עצמו מלהתפלל אפילו בלא כוונת הלב, שהמחשבת היא חלקו שנא': "ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו", ואפ"ה "והוא רחום יכפר". (תענית ח)

ויש לבאר בזה מאמר דהע"ה (תהילים לד, ב): "בשנותו את טעמו" וגו', שלא היתה דעתו צלולה אמר, "אברכה את ה' בכל עת, תמיד תחלתו בפיו".

ע"פ מה שכתבו הראשונים, דהאידנא התן חייב בק"ש משום דתמיד אין אנו מכוונים, וכן דהמע"ה בענוותנותו הרבה נדמה היה לו שלעולם אינו מכוון כראוי. אמר: אברכה את ה' בכל עת, אפילו בשעה שאין דעתו צלולה, כי תמיד תחלתו רק בפיו, שלעולם אינו מכוון כראוי, ועל כוונה זאת אמר גם כן, זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי, שאע"פ דשמעתא בעי צלותא, מ"מ אף כשהיה גר נטרד מביתו לא ביטל מד"ת, ע"ד אומרם "גמרא גמור זמורתא תהא".

ואמנם נראה דדבר זה במחלוקת שנוי, בפלוגתא דר"ג וראב"ע (ברכות כח), אותו היום שנתמנה בו ראב"ע סלקוהו לשומר הפתח, שהיה ר"ג מכריז: כל תלמיד שאין תוכו כברו לא ייכנס לביהמ"ד, וראוי לעורר, מה יועיל שומר הפתח, התחת אלוקים הוא, בוחן לב אדם אם תוכו כברו.

ועוד תמה אני אם נכנס תלמיד אחד לשם, כי מי יאמר זיכיתי לבבי. ועוד תימא, מה דפליגי התם רבנן ואבא יוסף בן דוסתאי כמה ספסלי ניתוספו, למר ד' מאות, ולמר ז' מאות. מאי נ"מ בספסלים ליפלגו בתלמידים.

ונראה דלא איירי כלל בתלמיד שאינו הגון, דכו"ע מודים בזה, כדאמרינן: השונה לתלמיד שאינו הגון כזורק אבן למרקולים (חולין קלג), אלא בתלמיד שאינו מבין ההלכה, וס"ל לר"ג דכל שאין לו לב להבין הלימוד על בוריו לא ייכנס לביהמ"ד, שאין התורה נקנית אלא בבית הלב, ומוטב ילמוד אומנות, ואל יבלה זמנו לריק. וזה תלמיד שאין תוכו כברו, שאינו מבין תוכן העניינים ואך בשפתיים ילבט וליבו בל עימו. וזהו שיטת רבן גמליאל.

אבל שיטת ראב"ע שייכנסו כולן, שאף שאינו מבין עכשיו, סוף שיקלוט ריח טוב. משל לנכנס לבושם וכו', וכמאמרם: אל תאמר שא"א לשמוע שסופו להישמע. וכן אמר רבא לגרום אינש, ואע"ג דמשבח, ואע"ג דלא ידע מאי קאמר. (ע"ז יט)

ולכך אמרו שניתוספו ספסלי, דבאמת תלמידים לא ניתוספו, רק ספסלי איתוספו. וזה שהראו לו לר"ג בחלמא חצבי חוררי מלי קיטמא, כלומר: אין בהם תועלת. ואמר, ולא היא לפכוחי דעתיה דר"ג הוא דאחוי ליה, דבאמת קי"ל כראב"ע שמכניסין את כולן,

כדשנינן "והעמידו תלמידים הרבה", ופ"ש הרע"ב, דלא כר"ג שהכריז "כל תלמיד שאין תוכו כברו לא ייכנס לביהמ"ד".

ונקדים עוד מאמרם – "גדול הנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בנבריאל, דאילו בנבריאל כתיב: והאיש גבריאל מועף ביעף, ואילו במיכאל כתיב: ויעף אלי אחד מן השרפים". והנה מהרש"א פי' דנבריאל שהוא שר של גבורה, אין לו רשות לעשות שליחותו אלא בשתי פריחות, אבל מיכאל – מלאך של רחמים, יש לו רשות לעשות שליחותו בפריחה אחת.

ולדרכנו נאמר ע"פ שכתב בזה"ק: כל מצווה דלאו איחי בדחילו ורחימו, לא פרחת לעילא והן הן תרין גרפין דיליה. ומלאך גבריאל שהוא שר גבורה סובר דבעינן דווקא שתי פריחות, שכל שלא נעשית במעשה ובכוונה רצויה אינה מקובלת, ומיכאל, מלאך של חסד, סובר דאפילו בפריחה אחת, דהיינו בעובדה לחד בלי כוונה, ג"כ פורחת לעילא.

ועולה פלוגתן כפלוגתת ר"ג וראב"ע, דר"ג כנבריאל, וראב"ע כמיכאל, וע"כ סילק לשומרי הפתח שייכנסו כולן, אף דגמר ולא סבר, כאמור.

ועל יד תפוחי זהב במשכיות כסף אלה, יערב לנו לבאר מאמרם: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה' צבקות הוא", אם הרב דומה למלאך ה' צב-אות, תורה יבקשו מפיהו, ואם לאו – אל יבקשו. (חגיגה טו) ולכאן זה סותר מאמרם – "איזהו חכם הלומד מכל אדם", ועוד: מי זה ראה מלאך, שידע להבחין אם הרב דומה אליו.

ולדרכנו יבוא כמין חומר, כי הורו לנו רז"ל לבלתי השתדל ללמוד תורה מרב שהוא מסטרא דגבורה, שהוא מדקדק עם תלמידיו הרבה כרבן גמליאל, אלא "שפתי כהן" – זה ראב"ע שהיא כהן עשירי לעזרא, ממידת החסד. "ישמרו דעת כי מלאך ה' צב-אות הוא", שהולך בשיטת המלאך מיכאל, דדי בפריחה אחת, ואינו מדקדק כ"כ עם התלמידים, ואפילו אין יכולים לכוון ולהבין החלכה על בוריה. וזה אם הרב דומה למלאך ה' צב-אות, זה מיכאל, אז תורה יבקשו מפיהו וכו'.

ומזה נבוא אל המכוון, לבאר טעמו של יהושע שביטל התמיד ות"ת הרבים. הוא חשב כי במצב המוטרד הזה, שישראל עומדים במצור, שאין דעתן מיושבת עליהם כלל, מוטב לבטל מלהקריב התמיד ומלעסוק בתורה, משיעשו בלי כוונה כלל. והוא אויל בשיטתו

של ר"ג ומלאך גבריאל, שצריך תרין גדפי'ן דווקא, ומוטב שלא יעשו כלל משיעשו בלי כוונת הלב.

וע"כ בא אליו שר צבא ה' ואמר לו "עתה באתי", על של תורה. כלומר: תינת עבודה, דהכל מודים דקדשים בעי כוונה, אבל תורה לא היה לך לבטל, שגם הלומד בלא כוונה רצוי לפני המקום. וצדקו דברי רש"י ז"ל, ששר צבא זה מלאך מיכאל, דלשימתו אויל דדי בפריחה אחת, במעשה אפילו בלא כוונה, כאמור.

וכבר נקטו חכמים ואזלו בשיטה הזאת בביאור הכתוב: "קחו עמכם דברים", אין דברים אלא ד"ת. אמרו לו: אין אנו יודעין. אמר להם הקב"ה: מה אני מבקש מכם, דברים אני מבקש מכם. (שמות רבה פ' לח). ואמרו: אלמלא מעמדות לא נתקיימו שו"א. אמר אברהם: רבש"ע, בזמן שאין ביהמ"ק קיים, מה תהא עליהם. א"ל: כבר תיקנתי להם סדר קרבנות, בזמן שקורין בם מעלה אני עליהם כאילו הקריבו לפני. (תענית כז)

והנה אותה השאלה עצמה יש לשאול גם בפרה אדומה, בזמן שאין ביהמ"ק קיים במה תהא טהרתנו. והתשובה היא אותה תשוב שבאה מאת ה' בשאר הקרבנות, שבשעה שיעסקו בתורת הפרה מעלה עליהם כאילו עשו אותה, וכאילו נזרק עליהם מי הטאת.

וזה שרמו הכתוב ואמר: "זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר", שאפילו באמירה לחוד ייחשב להם כמעשה. וכמאמרם "זאת תורת העולה, כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה. וזה שתלה הפרה בחוקת התורה, לומר לך שבשם שבשאר הקרבנות כשהן קורין אותם בתורה, ואפילו אין יודעין ואין מבינים אותם, מ"מ באמירה בעלמא סגי להו, כך בפרה אדומה בזמן שהן קורין אותה נחשב להם כאילו עשו אותה בפועל ממש. (גלילי זחב)

וכן מצינו עניין זה במצוות הצדקה, שאע"פ שלא כיוון מתחילה לקיים בזה מצוות צדקה, אלא בשביל שלא יהיה "בל תשחית" נתן לעניים, נחשב לצדקה גדולה ושכרו לאין ערוך. דאיתא בגמ': אמר ר' אבהו: שאלו את שלמה בן דוד: עד היכן כוחה של צדקה, אמר להן: צאו וראו מה פירש דוד אבא (תהילים קיב): "פור נתן לאביונים, צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד". (בבא בתרא י, ע"ב)

ופי' רבינו האר"י ז"ל, דהפ' פור נתן לאביונים קשה, דמאי פור, נתן לשעבר. אמנם ירמוז למעשה המוכס שאמרו בירושלמי, שעשה סעודה לשר אחד והכין הכל, ולבסוף לא בא. והיה הולך לאיבוד הכל, ואמר שיתנוהו לעניים. זכות זו עמדה לו שקברוהו בכבוד,

ו"ש "פור", אם כבר פיזר לשעבר לדבר הרשות, כגון הסעודה לשר, ואח"כ כדי שלא תלך לאיבוד נתן לאביונים, עכ"ז צדקתו עומדת לעד, וז"ש: שאלו עד היכן כוחה וכו', וא"ל קרא פור נתן וכו', המכאן ניכר תוקף גדולת הצדקה, דאפילו שבזבו לצורך שר נויים, עכ"ז יש לו זכות במה שנתנו לאביונים. זה תורף אמרי קודש ז"ל.

ולי ההדיוט אפשר לפרש במ"ש גורי האר"י זצ"ל, דהגם דאמרו פרק היה נוטל, דעבירה מכבה מצווה, ברם מצוות הצדקה היא העולה דעבירה אינה מכבה אותה, והוא כמו התורה דאין עבירה מכבה תורה, עכ"ד.

ואני בעוניי זה שנים רבות דקיימתי זה מסברא ומראיות ככתוב אצלי בס' הקמן "ראש דוד", איכו השתא זכיתי שכיוונתי אל האמת והדבר יצא מפה קדוש רבינו האר"י זצ"ל.

ואפשר שזה רמז הכתוב "פור נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד". הכוונה אם לא הלך בדרך טובים, וניצוצי מצוותיו פיזר בגבול הרשעה סמ"א דעבירה מכבה מצווה, שמענה ואתה דעלך, אם נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד, ואין עבירה מכבה אותה. וממילא רווחא מאמירין כי שואלי"ם הלכו בו מבקשים פני שלמה, עד היכן כוחה של צדקה, כלומר: הראני נא כבודך, מה יתרון יש למעשה הצדקה יתר על שאר מצוות, כי עין רואה ואוזן שומעת מפליגים במעלות הצדקה.

ושלמה הע"ה חכים ונח"ר, משיב דבר: צאו וראו מה שאמר דוד אבא – פור נתן וכו', כלו': עיניכם תשיתו נועם שית אמרי קדוש, ומה שיש לדקדק, ואחר זה עין בעין יראו דאתא לאשמועינן דצדקה נתעלית על כל שאר מצוות, דאינה נכבית בעבירה כמו שאר מצוות, ויצאת מהכלל דאין עבירה מכבה הצדקה, וזו כוחה. (פתח עיניים דף כח)

ודבר גדול נתחדש בה, דא"ר אלעזר: גדול המעשה יותר מן העושה, שנאמר (ישעיה לב): והיה מעשה הצדקה שלום, ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם. (בבא בתרא מ, ע"א)

ויש להבין: איך למד מפסוק זה שהמעשה גדול יותר מן העושה.

ומובא בדרשות חת"ם בפרשת תרומה פשט לדבר: דהרי יש מידות בנותני צדקה. יש נותן בעין יפה ובנדבת הלב ובשמחה, ויש נותן בעין רעה וברוע לב, אלא שא"א לו להעיו פניו נגד הנזבר או הגבאי המעשה והכופהו בדברים, וע"כ הוא נותן, ועכ"פ מערער

על המעשה שמכביד עליו ומוציא ממנו ממונו. וע"כ מבטיח הקב"ה להגבאי המעשה הזה, שסופו יהיה לו שלום מכל עבריו, והקב"ה יטה לב המערערים עליו לטובה ולא ימורו שנאה עליו.

ואמר "והיה מעשה הצדקה שלום ומעשה הצדקה השקט ובטח", ומזה שהבטיחו הכתוב ש"מ שראוי היה שהבנ"א ישנאוהו, ואפ"ה הוא מוסר נפשו, ובודאי לשם ה', ומקבץ ממון לפרנס עניים, וא"כ ממילא גדול המעשה יותר מהעושה, לא מבעיא שהוא גדול מהנותנים על כרחם, אלא אפילו מהמתנדבים בעם בממונם. ואלו הגבאים המחזירים בכל יום, ומתנדבים בנפשותם וסובלים מהמערערים, ע"כ גדול המעשה יותר מן העושה.

והטעם, שגדול המעשה יותר מן העושה, כתב בפירושי החפץ חיים על התפילה, שכידוע, שערכה של מצווה נמדד לפי מידת ההתאמצות שהושקעה בה, כדי להתגבר על היצר הרע, כי הלה מפעיל את כל תחבולותיו כדי למנוע את האדם מלעשות מצווה. וכשאדם אוסף מאה זהובים ממאה איש, משתדל היצה"ר בכל המאמצים למנוע זאת, אך תחת לפנות לכל אחד מן הנותנים ולשדלו שלא ייתן, הוא מתאמץ למנוע מן העוסק בצרכי ציבור שלא יעסוק, נמצא כולם אינם נותנים.

הרי לפנינו, שהמעשה – הוא לבדו נאליץ להתאמץ לנצח מידה של הסתה מצד היצר הרע, שהוא מנצלה למאה איש. לפיכך שכרו של עסקן זה מרובה מאוד. ודפח"ת.

גזירה היא מלפני

"זאת חקת זכו' ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול". (יט, ב)

איתא בילקו"ש, וזאת חקת התורה, כותי אחד שאל את רבן יוחנן בן זכאי אמר ליה אלין מלין דאתון עבדין, נראין כמין כשפים, מביאין פרה ושורפין אותה, וכותשין אותה ונוטלין את אפרה, ואחד מכם מטמא למת, ומזין עליו שתים ושליש טפין ואומר לו טהרת.

א"ל נכנס רוח תזוית – (רוע רעה) מימיו, א"ל לא, א"ל ולא ראית אדם אחד שנכנס בו רוח תזוית, א"ל הן, א"ל ומה עושים לו, א"ל מביאין עקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליו מים והיא בורחת. א"ל ישמעו אונך מה שפיך מדבר, כך הרוח הזו רוח טומאה היא דכתיב (בזכריה י"ח) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ.

וכיון שיצא אמרו לו תלמידיו רבי, לזה דחית בקנה לנו מה אתה משיב, א"ל חייכם לא המת מטמא, ולא המים מטהרים, אלא אמר הקב"ה חוקה חקקתי גזרה גזרתי ואי אתה רשאי לעבור על גזרתי. עכ"ל.

ולכאורה אדרבא, אם היה מסביר להם טעם המתקבל על הדעת היו מצוות התורה נקבעות יותר בנפשם וישמרו אותם יותר.

אבל הגמ' בסנהדרין (כא ע"ב) אמרה, ואמר ר' יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שחרי שתי מקראות נתעלמו טעמן, נכשל בהן גדול העולם, כתיב לא ירבה לו נשים אמר שלמה אני ארבה ולא אסור, וכתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו.

כתיב לא ירבה לו סוסים ואמר שלמה אני ארבה ולא אשיב וכתיב ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וכו'.

נמצאנו למדים שמצוה שטעמה נתגלה בתורה, יש בה ליצה"ר לפתות את האדם לעבור עליה, אחרי שהוא מצליח להראות לו ולהוכיח לו, שהטעם המוזכר בתורה לא שייך בזמננו, ולכן אין צורך לקיים את המצוה.

כן הגמ' מספרת על ר' ישמעאל בן אלישע, שפעם אחת קרא בליל שבת לאור הנר ובקש להטות, ואמר כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר" (שבת יב:).

כוונתו שלא אמרו לנו את הטעם שמא יטה, אלא אנחנו הסברנו את כונתם כך. ומשום כך היה מגיע לידי מכשול.

וזה הסברו של רש"י על הפסוק זאת חוקת התורה, לפי שהשמן ואומות העולם מונין – (מאנים מלשון אונאה) את ישראל לומר, מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה, גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה.

כך היא דרכו של היצה"ר בבואו להפיל את היהודי ברשתו, לא בא אליו מיד ומבקש ממנו שיעבור על דבר המפורש בתורה, כי הוא יודע שהיהודי יסרב להשמע אליו, אלא בהתחלה הוא מבקש מהאדם שיסביר לו למה צריכים לקיים את המצוה הזאת, ומה טעם יש בה.

וכשהאדם משיב על השאלה של היצה"ר, ונותן לו הסבר, או מוצא היצה"ר שטח פעולה טוב, ומוכיח לאדם שאם אמנם זהו הטעם, א"כ זה לא שייך אצלו ויכול לעשות מה שלבו חפץ ואין לו לחשוש מהטעם הזה.

לכן מזהירים אותנו חכמים, תענה לו גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחרית. ובוזה אתה נצול מרשתו.

כי האדם המקיים את התורה מפני ששכלו מחייב את קיומה והוא מבין את טעמם של המצוות ובשביל זה הוא מקיים, כתב רבינו בחיי בחובת הלבבות כי אדם כזה נקרא שהוא עובד את עצמו ולא עובד את ה', כי שורת הדין מחייבת שקיום המצוות מחייב כונה, – מצוות צריכות כונה כלומר, שכל מה שהאדם מקיים יהיה מפני שה' צוה מה שהוא לא נוזל מה שהוא לא רוצה וכו', לא מפני שזה לא מתאים לאדם מתורבת וכו' אלא מפני שה' צוה וכו'.

וזהו כונתנו בברכות שאנחנו מברכים אשר קדשנו במצוותיו, ולא אמר אשר קדשנו במצוות, להורות שעקר קדושת המצוה, אינו כאשר האדם עושה אותה לאיזו תועלת, וע"מ לקבל פרס או מצד חיוב השכל, אלא רק כאשר עושה מצד שהם מצוותיו ועי"ז ניכר שעושה הכל מאהבת ה', אבל אם יודע הטעם אינו ניכר, כי אפשר שהוא עושה מחמת שהוא יודע הטעם.

ועפ"ז יתפרש הפסוק פלאות עדותיך ע"כ נצרתם נפשי, אם אפי' העדות שיש להם טעם הם בבחינת פלאות, ואתה מקיים בלי טעם, אז תהיה בטוח שתנצור אותם, ולא תעבור עליהם.

וכ"כ הרמב"ם בחלכות מלכים (ח, יא) כל המקבל שבע מצוות ונוחר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו, שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם.

שריפת הפרה – הוכחה לאפסיות העוה"ז

"ואת חוקת התורה וכו' אשר לא עלה עליה עול". (יט, ב)

כידוע שהפרה היתה בין עמי קדם עובדי ע"ז כסמל הכוח והעושר ובגלל זה עשוה לאליל.

הפרה סיפקה חלב לשתייה וכוח עבודה לחרישת תלמים בשדה, עור לנעלים ובשר לאכילה, נתנה את רוב צרכי האדם והפכה להיות בגלל תועלתה המרובה לאליל.

ההמונים הנבערים הושפעו אך ורק מההתגלויות הקרובות ולא העמיקו לחשוב שכל כוחות הטבע הם רק כלי שרת של יוצר הכל ומסובב כל הסיבות.

פרה שהיא אדומה בתמימותה היא הפרה הבריאה ביותר, ושערותיה האדומות מעידים על איתנותה. ובדרך כלל החיצוניות מעידה גם על הפנימיות.

גם אצל האדם מלבינות שערותיו עם ההודקנות וחולשת כוח הגוף. מכאן שהמראה החיצוניוכן צבע השערות מעידות על הכוח הפנימי כידוע, וכן שמעתי ממומחה לעיבוד עורות שהעור החזק והטוב ביותר הוא של פרה אדומה.

פרה זו צריכה להיות גם תמימה ובלי שעלה עליה עול כל שהוא בריאה וחזקה בתכלית השלימות. פרה זו הוצאה מחוץ למחנה ולעיני הכל שחטוה והזו את דמה נוכח פני אוהל מועד שבע פעמים להראות את אפסות הכוח הגשמי מול נותן הכוח אשר ביום השביעי שבת וינפש.

כלומר, שגם עתה אחר גמר היצירה רק לה' לבדו הכוח והגבורה, וההשגחה הפרטית של הקב"ה היא לפני היצירה וגם לאחריה לעולמי עד.

את כל חלקי הפרה שרפו באשלאפר מבלי להשאיר שריד וזכר ממנה, לרמוז שלמעשה אין שום כוח עצמי לטבע, ואפי' משהו, כי הכל הופך לאפר על פי רצונו יתברך.

גם עץ הארז הגדול ומאריך לחיות הרבה שנים, דומה לאזוב אשר בקיר שתקופת חייו קצרה וקומתו נמוכה לעומת הקב"ה אשר אין תכלית לשנותיו. הגבוה ביותר והנמוך ביותר הם אין ואפס לעומת הדרת גדלותו.

גם שני התולעת המסמל את הטא האדם שאכל מעץ הדעת, ומשתמש בשכלו המזהיר כדי להמציא רעיונות ומכשירים אדירים אם יהיו הטאיכם כשנים, הכל נזרק אל תוך שריפת הפרה, והופך לאפר לעומת נצחיותו של הקב"ה.

גם כל אלו שטפלו בפרה נטמאים להראות לנו שאין המשל דומה לגמשל כי אם לשבר את האוון.

אפסיות הבלי העולם הזה (האפר יש בו ממשות) צריכים להראות שהשמחה והתנוה הם כענן בוקר החולף מהר, והעיקר הוא לנצל הזמן ע"מ לאור באור החיים.

בהמתן של צדיקים חביבה עליהן כגופן

"ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ואהרן, וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו נווענו כגוע אחינו לפני ה' ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו." (ב, ב)

אנחנו ובעירנו, אשריהם הצדיקים שחביבה עליהן בהמתן כגופם, וכן מצינו ביעקב שאמר: לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן, לקיים מה שנאמר "יודע צדיק נפש בהמתו" (משלי יב, י). ילקוט שמעוני.

פרשה זו היא אחת הפרשיות שקשה להבין את משמעות הקשר שלהן לפי חז"ל הנ"ל, מצד אחד העזות של אותו דור הניעה לממדים כאלה, שהתורה מתארת את הריב שלהם עם משה כאילו רבו עם ה', כמ"ש: "המה מי מריבה אשר רבו בניי את ה'", ומצד שני: "אשריהם הצדיקים שחביבה עליהם בהמתן כגופן".

והנה, אע"פ שא"א להבין, מ"מ יש לראות ולנסות לדלות מה אפשר ללמוד מזה, וכמו שאמר דהע"ה: "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" – גם לראות את הנפלאות שבתורה בלי להבינם, גם זו מעלה שדוד המלך מבקש להשיגה.

והנה, הגמ' (בגדרים ג, ע"א ובכתובות סג, ע"א) מספרת על רחל אשתו של ר' עקיבא, שכאשר בעלה חזר לאחר כ"ד שנים עם כ"ד אלף תלמידים, יצאו הכל לקראתו וגם היא עמדה לקראתו, אמר לה איש רשע: למה את יוצאת, האם יקבל אותך. אמרה לו: יודע צדיק נפש בהמתו.

ויש להבין, למה התכוונה בהזכירה לרשע את הפסוק הנ"ל.

ב"דברי יעקב" על משלי הסביר ששלמה המלך התכוון לומר שכל מי שהנהיג את חייו על פי דרכי הצדק ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות, ובפרט את העני וקשה יום הבאים להביע השיחם וצערם לפניו, כפי' רש"י בקצרה "ידעה דצדיק לא מבזי אינשי". דהלא אפי' את כאב וצער בהמתו הוא מרניש, הוא זהיר לתת לה מזונותיה בזמן הראוי ושלא יכביד עליה במלאכה למעלה מיכולתה, ומכל שכן שהוא מרניש בצערו של האדם נכה הרוח, ובודאי לא ידחנה מפניו רק משום שנראית כאישה ענייה ומדוכאת.

והנה אחד הדברים שדורשים הסבר היא דעתו התמוהה של ר' עקיבא, במשנה בסוף גיטין, שאפי' מצא אחרת נאה הימנה היא סיבה מוצדקת שרשאי הבעל לגרש את אשתו, והלא למי היו ניסיונות יותר נעימים ויפים על מסירותה ונאמנותה של אישה לבעלה כמו לר"ע.

ואיך אפוא חורץ משפט כזה, שהאישה תהיה כמעט הפקר ביד בעלה, שבכל שעה שימצא אחרת נאה הימנה ישלחנה מביתו.

לכן חלילה לבאר דברי ר"ע כפשוטם, כי זה יעורר חילול כבודו של ענק התלמוד הזה בתורה ומוסר, אלא בודאי כוונתו על אישה שקלקלה את מעשיה והתנהגותה המוסרית ירדה, ומצא אישה אחרת נאה הימנה במעשים.

ומצאתי סמך לזה במלה אחת ברש"י גיטין (ד, ע"ב), בד"ה אם שנאת שלה, מוסיף רש"י: בר"ע, ר"ל אם נתעורר בלב הבעל שנאה לאשתו לא יוסיף לדור עימה, כמו בפסחים קיג' על הכתוב "כי תראה חמור שונאך" שואלת הגמ': וכי רשאים לשנוא את זולתו. אלא מקור השנאה מחמת שראו עובר עבירה והזהירו על זה ולא קיבל אזהרתו, ולזה רש"י מרמוז במילה בר"ע, שזוהי דעתו של ר"ע: אם נתעורר בלב הבעל הרגשה של שנאה כלפי אשתו משום שרואה בה מעשים מקולקלים. בהתהוות תנאים אלה, רשאי לגרשת, גם מצא אחרת נאה הימנה במעשים, ואת ניסיונותיו הנהדרים עם אשתו הביע ר"ע במאמרו (שבת כ"ה ע"ב) איזהו עשיר, כל שיש לו אישה נאה במעשים.

עוד יתכן למצוא בדברי ר"ע גורם מציאותי שעלול במשך הזמן להרוס את החיים המשפחתיים. לדעתו, ברית הנישואין צריכה להיות מבוססת על אהבה טהורה וכנה, שבעלת בריתו תהיה בעיניו האישה היפה ביותר מנשים אחרות. ברם, כאשר בא שינוי במהלך ההשקפה שלו עליה, וכבר רואה אישה נאה אחרת ממנה, העובדה הזו תשמש כהפרעה רצינית ביחסים המשפחתיים ולא יהיה לטובת שניהם להמשיך הלאה להיות ביחד.

רבנו יוסף חיים זיע"א הגדיל עוד יותר בהסברת יחסיו של ר"ע לאשתו רחל במה שכתוב בספרו בן יהודע על נדרים (ג, ע"א) בד"ה אי הואי לירמינא לך ירושלים דהבא, וז"ל: קשה חול"ל עבידנא לך ומאי רמינא לך, ונ"ל בס"ה, הנדר לה שהוא בעצמו ישיב לה, שהוא בעצמו ישים לה התכשיט בראשה, כי זה התכשיט הוא עטרה בראשה ובודאי שיש בו משבצות זהב לקשרו בראש, וצריך השמתו ע"י אחר להשימו היטב, ולקשור קשרו כדי שיעמוד ולא ייפול, והוא נדר לה שהשמת התכשיט הזה וקשרו הכל יעשה לה בידיו, כנגד הכבוד שהייתה מכבדת אותו בעיניו בידיה, שהייתה מלקטת לו בידיה את התבוא מן מזייה.

ובזה נחא מ"ש באבות דרבי נתן פרק ו, בסוף אות ב, אמרו לו תלמידיו (ר' אליעזר ור' יהושע): רבי ביישתנו ממה שעשית לה, אמר להם: הרבה צער נצטערה עמי בתורה, וכתב הגאון חיד"א ז"ל, שבספר בנין יהושע פירש: ביוש הוא לנו ולנשותינו, שאין להם תכשיטים חשובים כמותה, וכתב על דבריו ולא נהירא, חדא דאינו דרך ארץ לומר לרבן של ישראל בסדר נשים שלהם, ועוד מה דמות יערבו לרבי עקיבא שהיה עשיר גדול, ואפילו אשתו של רבן גמליאל לא היה לה ונתקנאה בה, כמ"ש בירושלמי פרק במה אישה, ומה בושה יגיע להם, עכ"ל, ע"ש.

וכפי האמור מובן שפיר דבריהם באומרם ביישתנו ממה שעשית לה, דלאו על עשיית תכשיט קאמרי, אלא על אשר הניח לה התכשיט הזה בידיו בראשה, והוא בידיו קשר קשריו ותקנו בראשה כאשר נדר לה רמינא לך, ולכן אמרו לו ביישתנו. דאדם גדול כמותך תעשה לך שירות זה, לתקן ולשים תכשיט בראשה, ואמר להם: ראויה היא לכבוד הזה מפני שנצטערה עימי בתורה, וא"כ בעבור כבוד התורה אני עושה לה הכבוד הזה.

גם במאמר חז"ל זה – "אשריהם הצדיקים שחביבה עליהם בהמתן כגופן" יש נפלאות מתורתך.

היינו לא עניין של צער בעלי חיים, דזה לאו דווקא בבהמה שלו, אלא בעניין דאמרו חז"ל (חולין צא) צדיקים חביבים עליהם ממונם יותר מגופם, וכ"כ למה מפני שאין פושטים ידיהם בגזל, ולכאורה לא נבין זאת ונתמה: אדרבה, היאך מדקדק אדם כ"כ בממונו. וכל זה נראה כתאוה וחמדה יתירה ח"ו.

אבל חז"ל ידעו הסוד וראו איפכא במידת הצדיקים. כי אמנם דווקא משום כך שהצדיקים חוששים שלא ייפלו בתאוות הממון, לכן חביב עליהם ממונם ומדקדקים שלא לאבד פרופטה יתרה בחינם. כדי שלא יצטרכו לחפש ממון, ותתפשט על ידי זה אצלם תאוות הממון ויבואו לידי גזל ח"ו.

ואל תתמה על זאת מה שאמרו: צדיקים חביב עליהם ממונם וכו', והלא גם אנו חביב עלינו ממוננו הרבה מאוד. אינו כן, ולמה הדבר דומה, לאחד שאומר לחברו: דע שאני מחבב אותך מאוד, והא ראייה שאני מחפש אחרי עוד כמה חברים שיתווספו לי כמות. ובודאי לזר בעיניו ייחשב, ואדרבא מזה ראייה איפכא, שאם רעו זה חביב עליו בהרבה, היה די לו להשתעשע אתו, ולהתהפך בו, ולא לחפש עוד אחרים עליו.

וכן הדבר הוה אצלנו, שחביב ממון חברים עלינו, לכן אנו מעוניינים להוסיף כל היום על כספנו אשר אתנו בכיס או בקופת, ואמנם נכשלים ח"ו בעוון גזל החמור אשר הוא עולה ומקטרג בראש כולם.

מה שאין כן הצדיקים חביב עליהם ממונם, ממונם, ולא ממון אחרים. לפיכך מסתפקים במועט שלהם ומדקדקים בו ביותר שלא לפזרו בחינם, וכ"כ למה מפני שאין פושטים ידיהם בגזל, כלומר: שאין פושטים ידיהם לחפש אחר ממון שאינו ברשותם שלא ייכשלו בגזל, כי יודעים הם מה חמור הוא עוון זה, וכאמור.

מעתה נבוא לנידון דידן, אשריהם הצדיקים שחביב עליהן בהמתן כגופן, אשר לכאורה למה דווקא בדבר זה אשריהם הרי בכל מעשיהם הטובים אשריהם, ומה יש בזה יותר מאשר מעשיהם הטובים האחרים. אלא הפי' הוא על פי מה שכתב המסילת ישרים בפ"א: "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו".

והנה המס"י כבר מדבר אחרי ההנחה הפשוטה אצל כל מי שעמד על דעתו, כי האדם בעל חוב הוא כאן בעולם, אלא שמכריו שעל האדם לדעת מה חובתו בעולמו, אבל אנו בענינתנו צריכים להתחיל עוד מלפני זה, כלומר להתייגע ולעמול בנפשנו לדעת, כי

האדם בעל חוב הוא בעולמו... והא חזינן רבבות בני"א מסתובבים בשווקים וברחובות בעוה"ז כל ימי חייהם, וחושבים אדרבא שכל העולם כולו חייב להם.

לכן אשריהם הצדיקים בכך שהם יודעים שהם בעלי חובות בעוה"ז, ועליהם לשלם ולהחזיר החוב לבעליו. וכל מה שיש בידם – הן גופן, הן בהמתן, הן ממונם, וכל אשר להם, לא חטפו אותם בשוק מעצמם, אלא הקב"ה מסר להם למשך זמן שהייתם בעוה"ז ולא יותר, לכן יודעים הם כי אם נודמן להם בהמה ברשותם, הרי הם חייבים לזונה ולכלכלה ולשמור עליה, כמו שיודעים הם כי גופם אינו שלהם, רק "עולם חסד יבנה".

ממילא יוצא שבשהאדם מתייחס לבהמתו כך שהוא חייב לה, ה"ה שיתייחס לגופו בדומה לזה לכלכל אותו ולשמור עליו ולא רק במידה הנשמית, כי אם גם ברוחניות יידע מה חובתו בעולמו, היינו שהוא בעל חוב גדול על גופו שנמסר לו מן השמים, ושלל שמים הוא והוא רק גובר של הקדש.

והנהגה שווה פרוטה, והמוציא שווה פרוטה בשל הקדש שלא ברשות הקדש מעל.
(ע"פ אור יהל)

חטא הכאת הסלע

"ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן". (ב, ב)

בשני מקומות עם ישראל מתלונן על המים, בפעם הראשונה בפרשת בשלח: (שמות יז, א-ז) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחגו ברפידים ואין מים לשתת העם. וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'. ויצמא שם העם למים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים לחמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא. ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני.

ויאמר ה' אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת. הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש בן משה לעיני זקני ישראל. ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין.

הפעם השניה – בפרשתנו: ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן. וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בנזע אחינו לפני ה'. וידבר ה' אל משה לאמר. קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם. ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא המרים המן הסלע הוזה נוציא לכם מים.

וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם.

בשני המקומות לא היו מים, והעם התלונן על משה. משה התפלל לקב"ה, והתשובה בשניהם הייתה שונה, הפעם הראשונה השיב לו הקב"ה שייקח את זקני העם ויכה במטה, אולם בפעם השנייה ציווה עליו שידבר אל הסלע.

ולכאורה, מדוע שינה הקב"ה בציוויו בין הפעם הראשונה לפעם השנייה.

ולחבין העניין, יש להקדים מה התביעה על עם ישראל, שהתלוננו שאין מים, שזהו דבר חיוני מאוד לנוף האדם. ומיתת הצמא קשה משל רעב ובוודאי אפי' יצקו כשאין מים.

ולגבי שאלה זו ביאר בעל החידושי הר"ם, שבפעם הראשונה התלונה לא הייתה על כך שכעת אין להם מים, אלא הדאגה היתה על העתיד אם יהיו להם מים, ומדויק בלשון הפסוק, שלא כתוב שהיו צמאים, אלא קודם ביקשו – תנו לנו מים, ורק אחר כך "ויצמא שם העם למים", דהיינו שהצמא נהיה רק אחר כך, וזהו משום שהתלוננו על המים.

וכך דייק הרב תוספת ברכה, שבפעם הא' כתוב "וירב העם עם משה", ובפעם הב' כתוב "וילן העם על משה", שבפעם הראשונה משה רבנו התקוטט עימם על כך שהם טוענים שאין להם מים, בגלל שהיה להם. אולם בפעם השנייה לא רב עימם כי צדקו בטענתם שאין להם מים.

והוכיח מכאן לאלה שמבטלים תורה בשביל הרבות פרנסה, אף על פי שעכשיו יש לו מספיק, שגורם לעצמו שלא יהיה לו בכלל ויצא לגמרי מהלימוד.

נמצא, שהטעות של עם ישראל היתה, שרצו לנסות את הקב"ה היש ה' בקרבנו אם אין, ויש להבין מה היה הניסוי ומה החיסרון בזה.

והנה הרמב"ן מבאר על הפסוק בדברים (ו, טז): "לא תנסו את ה' אלוקיכם כאשר נסיתם במסה", וז"ל: פירוש כאשר נסיתם במסה שלא תאמר, אם יש ה' בקרבנו לעשות לנו נסים, או שנצליח בהיותנו עובדים לפניו ונשבוע לחם ונחיה טובים, נשמור תורתו, כי הכוונה שם כך היתה, שאם יראו שהשם יתן להם מים בנס מאתו ילכו אחריו במדבר, ואם לא, יעזבוהו ונחשב להם לעון גדול, כי אחרי שנתאמת אצלם באותות ובמופתים כי משה נביא השם ודבר ה' בפיהו אמת, אין ראוי לעשות עוד שום דבר לניסיון, והעושה כן איננו מנסה הנביא רק השם יתברך הוא מנסה לדעת היד ה' תקצר.

ואמרו בשם ר' חיים מבריסק, שעבודת ה' של האדם נמדדת לפי גודל האמונה בקב"ה, שאם מאמין בכל מצב ומקרה, אזי כל מצווה ומצווה שעושה מדרגתה ושלמותה לאין ערוך, מה שאין כן אם יש בליבו פקפוק, ולו הקטן ביותר, דבר זה מחסר בכל מעשיו ומצוותיו.

וממילא, כשהאדם בודק אם הקב"ה מקבל תפילותיו לאחר שעושה מצוות, זהו חיסרון באמונה.

והנה, בפרשה השנייה כתוב "וירב העם". אמנם הכל התחיל בעדה כלשון הפסוקים – "ולא היה מים לעדה וכו'". אמנם "וירב" כתוב "העם", ולא הערב רב. כלומר, שהעדה אלו הכשרים, שראו שמרים נפטר, ונסתלקה הבאר, וביקשו שידאג להם למים, אמנם הערב רב נצלו זאת בשביל לעשות מחלוקת בעם.

והנה לבאר העניין מה התבדל בין ההכאה לדיבור ומה כ"כ חמא בזה שהכה אע"פ שבפעם הא' נצטווה להכות ולא לדבר, יש להביא דברי הכתב והקבלה (ב, ח) וז"ל: ודברתם לעיניהם. אין לפרש לעיניהם על אבר הראות (העין), כי אין הדבור פועל באבר הראות רק באוזן, לכן בכל מקום יחובר אוזן אל הדבור, כמו וידבר אל עפרון באזני עם הארץ, אשר אנכי דובר באזניכם, והיה ראוי לומר כאן לאזניהם, מהו לעיניהם.

ויתכן שהוראתו כאן עיני התבוננות, כמו פקח נא עיניך וראה, ותפקנה עיני שניהם, שענינם השגת ידיעה והתבוננות; והוא למ"ש רש"י במ"ש להקדישני לעיני בני ישראל, שאלו דברתם אל הסלע והוציא מימיו הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע מקיים דבורו של מקום ק"ו אנו, והיה אם כן המכון ממנו ית' בזה הענין לעורר במ דעת ותבונה על יוקר וחשיבות דבור האלקי בצווי אליהם, וזהו לעיניהם. (ובגלל זה נענש לא להיכנס לא"י)

והטעם לשוני בין הציווים כתב, ואמר הרנ"ו דע כי דברי התורה נמשלים למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים, ולב האדם נמשל לאבן שקשה לחקוק בו דברי התורה והמצוה, לכן עשה השם ב"ה פלא גדול במדבר להוציא מים מן הצור ומן הסלע.

והיה יכול להוריד גשמים רבים או לבקע מעיינות בארץ, ולמה הפליא לעשות להוציא מים מן הצור והסלע, אבל עשה כן ללמד לישראל דעת, אף על פי שיצר הלב רע, והוא נגד טבעו להכשירו אל התורה והמצוה, מכל מקום אפשר הדבר, כי ילוה לאדם עזר מן השמים וכמו שהצור הקשה מוציא מים נגד טבעו בכח השם, ככה לב האדם יהיה כמעין המתגבר במצות השם, אלא שבתחלה קשה על האדם להטותו אל התורה והמצוה, וצריך מוסר גדול, וכן רמז במי צור.

וצוה למשה ברפידים שיכה על הצור במטהו, כי בעת ההיא היה לבם עדיין לב אבן, ולכן בסוף ארבעים שנה כשנתן להם הבאר צוה ודברתם אל הסלע, לא שיכהו, להורות כי הדור ההוא לבם לב בשר ובטבעיהם עושים תורה ומצוה, כי על הדור ההוא כתיב, ואתם הדבקים בה' חיים כלכם היום, וזהו דור דעה שנחלו את הארץ, וכאמרו ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה.

כי הדור שלפניו לא זכו ללב מתנה, וכאמרו ואילו נבונים לא מצא, כי הנבון הוא בעל הסגלה הזאת. וכשרבו במי קדש חשב משה שהם חסרים ולבם לב אבן, לכן אמר להם שמעו נא המורים, וכפי מחשבתו בא לכלל טעות להכות את הסלע כמו שעשה ברפידים, ובאמת היה דור דעה והיה די לדבר אל הסלע.

וענין ההכאה שבכוחה להוציא מים מסלע, ביארו בספרים שזהו משום שיש בכל דבר בעולם ארבע יסודות: אש, מים, רוח ועפר. ובזמן שהקב"ה אמר לעולמו די, כוחות אלו מונבלים שלא יתפרצו, ובזמן שהקב"ה אמר למשה להכות את הסלע, ניתנה רשות

יעטה חוקת מורה קיו

לכות המים שבסלע להתפרץ וזהו ע"י הכאה, שלפני מתן תורה הקב"ה הנהיגם בהנהגה טבעית.

משא"כ עכשיו, לאחר ארבעים שנה ומתן תורה, הקב"ה אמר לו שמספיק שידבר, שעם ישראל מונהג בהנהגה שלמעלה מן הטבע, ולכן סגני בדיבור.

ובספרי המוסר הוכיחו מכאן, שאפילו משה רבנו עם כל אהבתו והערכתו לעם ישראל, לפעמים יכולה לקרות טעות, והקב"ה העניש על כך עונש קשה, שלא ייכנס לא"י, וכל זאת בשביל שלא העריך נכונה, וחשב שהם בדרגה שזקוקים הם להכאה.

ומכאן חובה מוסרית על האדם, כמה עליו להתבונן שיהיה שיקול דעתו בדרך היושר.

וידוע מה שאמר הרב מפוניבוי זצ"ל שראשי ישיבות שצריכים לצאת ולהתרים כספים בעמל, זהו לכפר עוון של רצח בשגנה על ידי גלות.

וזה משום שכשבא תלמיד להיבחן, מכריע ראש הישיבה בזמן קצר אם טוב הוא או שאינו טוב, ולכאורה, וכי יש לו אורים ותומים, אולי באמת הוא אוצר בלום של תורה¹.

וטעות כזאת יכולה לקרות לכל אחד בכל שטח מששטחי החיים, ואפילו לגדול ישראל כמשה רבנו, שבוזה שהכה את הסלע הוכיח, שחושבם לבעלי לב אבן, ונענש על כך, שלא ליכנס לא"י.

¹ וכיפר לי הרב שמעון הירארי שליט"א, שהיה אחראי לסדר לתלמידים ישיבות, ופעם אחת לא רצו לקבל איזה תלמיד, ואמר להם שהוא יותר טוב מכל אלה שהביא להם. וביודעו ומכירו, אלא שהתלמיד מתרגש ולכן לא ענה כל כך טוב. ומען איך אפשר לקבוע על פי רבע שעה גורל של שנים.

חטא מי מריבה – ישרותו של מנהיג.

"קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה זאת בעירם. וכו' ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם". (כ, ח-יב)

בפרשה זו של מי מריבה נאמרו הרבה הסברים וטעמים מדוע עשה כך משה רבינו שבשל כך נקנס שלא יכנס לארץ.

וההסבר הפשוט הוא שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

ובמהר"ם אלשיך הוסיף לבאר שהקב"ה בכונה אמר לו לכנס את האנשים שכולם יבואו ויראו שהקב"ה מוציא מים מהסלע.

וזה אחד מהמקומות שמועט החזיק את המרובה שכולם היו צריכים להיות תוך ד' אמות שהרי הקב"ה ציודו שיהא לעיניהם.

ולכא' לשם מה הקב"ה היה צריך לעשות את הנס הזה שמועט יחזיק את המרובה, ועוד לשם מה ציודו שיקח את המטה בפרט שהיה יכול לטעות בזה.

אלא שהמטה נלקח משום שבכוחו לכנס את כל עם ישראל שבמקום קטן יעמדו הרבה.

ונצטוו לדבר אל הסלע בשביל לבטל את הדיבור של בני ישראל שאמרו אל המדבר מקום אשר אין שם מים.

ובני ישראל אמרו, משה רבינו היה רועה ובקיא היכן יש מים, ואמרו לו שאם יש בכוחו להוציא מן הסלע מים הלך כל אחד ובהר לו סלע ואמר לו תוכיח לנו מכאן שיוצא מים.

וכשראה משה את הליצנות שישראל עושים אמר שצריך להשתמש בכוח רוחני יותר גדול של הכאת הסלע במטה להראות שרק בכוח עליון יכול להביא שפע מחמת שתש כוחו מחמת שראה שעושים ממנו ליצנות.

ומדויק הדבר בפסוק "שמעו נא המורים" – אתם המורים על איזה סלע אני אוציא לכם מים.

והטעם שנענש גם אהרון, בגלל שהיה צריך להעיר למשה רבינו ובפרט שנצטוו שניהם ודברתם אל הסלע. והיתה לו אפשרות להעיר למשה רבינו שהרי היכה פעמים והיה לו להעיר לפני הפעם השניה.

וזה טען לו הקב"ה שלאיזה מטרה עשה את הנס של מועט המחזיק את המרובה אם לא בשביל שידבר, אבל עכשיו שהכה לא היה צורך לנס הזה.

ולכן אמר הקב"ה יען לא האמנתם בי להקדישני, לעיני בני ישראל היינו לא רק לעיני שאר העם המתלוצצים, אלא גם בני ישראל הטובים היה קידוש שם שמים שדיבור מבטל דיבור.

והיותר מפליא בענין זה, שכתוב אמר משה להקב"ה אני הקפדתי, אהרון מה חטא לפיכך הכתוב מקלסו וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסדך.

וביארנו המפרשים שכאן רואים מהו מנהיג אמיתי שלוקח את כל האחריות עליו ולא מנסה להטיל את האשמה על אחר ע"מ שהוא ישאר נקי או בכ"ז לשתף עימו עוד כמה. שאם הוא יואשם, יואשמו איתו עוד כמה.

משה רבינו אומר להקב"ה אני לבר הטאתי אבל אהרון לא חטא בפועל שלא הכה ולכן מדוע תענישנו.

ומוסיף הילקוט (פ"ב תשסד) ואומר: יען לא האמנתם היה לו לומר ואמר לא האמנתם בי, אהרון מה חטא מכאן שהמטפל לעובר עבירה כעובר עבירה והיה אהרון יכול לומר אני לא חטאתי אלא שתק וכבש כחו ולא למד עלמו עצמו סניגוריא ומשה מקלסו שנאמר האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו לא עמד לומר עשה בשביל אבא, בשביל אמא שלא תכנס שכולה בני בניה. ואת אחיו לא הכיר שלא היה לו עסק עם אחיו בשמעו נא המורים. ואת בניו לא ידע כשנשרפו בניו ושתק. כי שמרו אמרתך שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן ברך ה' חילו וגו'.

דוגמא נוספת מצינו במרים שנאמר ותקח מרים אחות אהרון את התוף בידה לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה לכן נקראת אחות אהרון.

אפי' שמשח עמד בתפלה עליה מ"מ כיון שאהרון ביקש ממשח שיתפלל והרגיש בעצמו שהוא חייב גם בזה, למרות שמרים דברה נחשב שמסר נפשו עליה ונקראת אחות אהרון ולא אחות משה¹.

וכן מצינו אצל דוד המלך שכשמעה וספר את האנשים וקרה מגיפה עמד בתפלה להקב"ה ואמר שהוא חטא ומדוע יענשו הציבור.

וזה שאמרו חז"ל שלא כמידת בשר ודם מידת הקב"ה, שבזמן מלחמה הוא יוצא יחידי ובמצב של שלום משתף את כלל ישראל, שבמלחמה נאמר ה' איש מלחמה, אבל בשלום משתף את כולם. אבל בשר ודם מפחד מכישלון במלחמה ושיחא תלוי בו הסירחון לכן הוא לא יוצא יחיד, משא"כ בזמן שלום שרוצה שיתלו הכל בו.

והנה רש"י כתב שהקב"ה רצה שיעשו ק"ו שאם סלע ממושמע למה שאומרים לו כ"ש האדם שצריך לשמוע להקב"ה.

והקשו רבותינו וכי משה רבינו לא ידע את הק"ו. אלא זו מעלתו של משה שידע את הק"ו ובכ"ז לא רצה שיוכפש שמו של עם ישראל שיראו כולם שהסלע שומע ועם ישראל לא שומע שיותר גרועים הם מאבנים.

והסכים ליענש ולהפסיד את ארץ ישראל בשבילם.

ולכן כשמתפללין על הגשם כשמוכירין את האבות בקשר למים מזכירין גם את משה והקשו לבא' הרי זה חיסרון ופגם במשה רבינו וכיצד מבקשים בזכות זה מים.

אומנם יש שפירשו שהכונה למים שביקשו בפרשת בשלח. אולם הביאור הוא, שהזכות הוא שמשח רבינו מסר נפשו בשביל עם ישראל בעבור המים. ומבקשים שבזכות מסירות נפשו יתן לנו הקב"ה מים.

¹ ובגמ' מסכת שבת (צז ע"א) אמר רבי עקיבא ויתר אף ה' במ מלמד שגם אהרון נצטרע ואמר לו רבי יהודה בן בתירא ממ"נ אתה תתבע על דרישה זו שאם באמת היה אהרון מצורע והתורה כיסתה מדוע אתה מגלה זאת ואם לא נצטרע ודאי שתענש על כך שהדרשה לא נכונה.

סיפר בנו של הנרא"ז מלצר שכשנתמנה לרב בפרדס חנה הקהילה היתה קטנה אולם לאט לאט הקהילה גדלה עד שלא היה בכוחו לשאת את העול לבד, הלך והביא את הרב דיסקין זצ"ל שיעזור לו ויהיה גם הוא רב בפרדס חנה.

ובולם תמהו עליו, כיצד עושה דבר כזה, שמביא מי שיחתור מתחתיו.

וביאר להם: וכי רב לא צריך להיות בעל ביטחון, וכי בגלל שירבה תורה יקפח פרנסתו.

וסיפר שבאמת זה שהביא אותו גרם לשינושג ופריחה בעניני הדת במקום.

ועד כדי כך חזק היה במידת הביטחון שכשהיה צריך לעבור ניתוח הציעו לא אפשרות לעשות את הניתוח בחו"ל, ואמר שלא רוצה בשביל שהוא לא יוציא לעו על הרופאים שבא"י ובודאי שאם הקב"ה רוצה שיאריך ימים יעזור גם לרופאים בא"י שיצליחו.

עוד סיפר שכשהיה בחו"ל עם אחיו בתקופת ההשכלה פחדו עליו שלא יהיה ירא שמים אולם על אחיו לא פחדו שבטחו שהוא ירא שמים, ול"ע יצא פרופסור, אבל הוא לקחו אותו לראשי ישיבות שידברו ויתנו לו מוסר להשאר יר"ש וזכה להיות אב"ד שכמה פסקים נועזים מפורסמים בשמו בבח"ד.

גדלותו והנהגתו של מנהיג יש לראות וללמוד ממשח רבינו.

לימוד זכות

"ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא המורים
המן הסלע הוזה נוציא לכם מים". (ב, י)

אמרו חז"ל (בב"ר פ' צ"ט, ה') על הפסוק מסיר שפה לנאמנים ומעם זקנים יקח (איוב
י"ב). ומי הם נאמנים וזקנים, יצחק ויעקב אהרן ומשה, במשה כתיב בכל ביתי נאמן הוא
(במדבר י"ב), וכן אהרן (מלאכי ב') תורת אמת היתה בפיהו – אמת ונאמנות הינו הך.

ומפני שאמרו שמעו נא המורים נידונו בשפתותיהם, לכן לא תביאו את הקהל הזה.
כלומר אף שנאמנים הם מ"מ יסרם והוכיחם על שפתם שלא דברו נכונה. מסיר מלשון
מוסר ומוכיח משרש יסר (המדרש מביא בהמשכו ראיות לזקנים)

דבר זה נתן לו בטוי מפורש בתהלים: "ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי
המרו את רוחו ויבטא בשפתיו". ופירשו המפרשים: יען כי המרו את רוחו בתלונותיהם
עליו ביטא להם כנגד מעשיהם, ואמר שמעו נא המורים ובעבור זה וירע למשה בעבורם.

כך הקב"ה התנהג עם כל אלה שהתבטאו בבטויים קשים כלפי ישראל, ודורשי
רשומות נתנו בהם סימן: בני אמי נחרו בי אמי ר"ת אליהו משה ישעיה.

אליהו אמר: כי עברו בריתך בני, משה אמר: והן לא יאמינו לי שמעו נא המורים,
ישעיה אמר: ובתוך עם טמא שפתים אני יושב.

וכך אמרו בגמרא במס' פסחים, אמר ר' יוחנן משום ר' שבי" מ"ד אל תלשן עבד אל
אדונים פן יקללך ואשמת. דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך. משום דאביו יקלל ואת אמו
לא יברך אל תלשן, אלא אפי' דור שאביו יקלל ואת אמו לא יברך, אל תלשן עבד אל
אדוניו".

ופי' רש"י אל תלשין עבד: אל תמסור דין על אדם לצעוק עליו להקב"ה, ואפי' הוא
רשע אשר אביו יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו. וראיה לדבר מהושע בן בארי
כדאיתא בפסחים בפרק האשה, שהלשין את ישראל ואמר החליפם באומה אחרת אמר
לו הקב"ה קח לך אשת זנונים (הושע א)

כידוע המידה של למוד זכות על האדם, היא המדה היפה בתורת המוסר, והז"ל למדו אותה מהפסוק בצדק תשפוט עמיתך, הוה דן את חברך לבף זכות, וכך הורונו במס' אבות (א, ו), והוה דן את כל האדם לבף זכות, לפני שחורצין את משפטו של אדם מסויים חייב לעמוד לדין כולו כל האדם.

עלינו לדעת את אופיו ואת תכונותיו בשלמות ולא בצורה חלקית, כי הידיעה החלקית אפשר שתראה בו כמה מגרעות, לא כן אם תכירו על כל חלקיו אז לא תמצא את המגרעות.

בספר מלכים (ב' ו') מסופר שכאשר הדרד מלך ארם צר על העיר שומרון, ויהי רעב גדול בשומרון והנה צרים עליה, עד היות ראש חמור בשמונים כסף, ורבע הקב צביונים – צואת יונים בחמשה כסף.

הרעב היה כ"כ חזק עד שהתושבים הוכרחו לאכול מאכלים מאוסים, וגם אלה היו ביוקר.

ויאמר אלישע שמעו דבר ה', כה אמר ה' כעת מחר פאה סלת בשקל, וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון.

ויען השליש אשר למלך נשען ע"י את איש האלקים, ויאמר הנה ה' עושה ארובות בשמים, היחיה הדבר הוה, ויאמר הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל.

וכתב הרב בס' חרדים בשם המדרש וז"ל: ודאי ה' יכול לעשות גם גדול כזה, ועובדה היא שכל חיל ארם הוכה בסגורים כאשר צרו על דתן מקום שהיה אלישע.

אך כונתו של השליש היתה, שהדור שלהם שהיו רשעים כל כך כמו דור המבול, היעשה ה' ארובות בשמים (כמו שכתוב וארובות השמים נפתחו) לעשות להם גם.

וא"ל אלישע הנביא לפי שאתה מלמד קטגוריא על ישראל, לכן הנך רואה בעיניך אבל ומשמה לא תאכל. וכן היה, כמ"ש ויהי לו בן וירמסו אותו העם בשער וימות.

והרב פלא יועץ הסביר את הטעם ואמר, כי כל דבור ודבור שהאדם מדבר עושה רושם למעלה ומעורר פמליא של מעלה, אם מדבר קטגוריא מעורר ח"ו את המקטרגים, ואם מדבר סגוריא מעורר את הסגורים.

לכן אמרו בב"ק (ג) דביתו של נחוניא בן חופר שיחין, שנפלה לבור גדול, באו והוציאו את ר' חנינא בן דוסא שעה ראשונה אמר להם שלום, שניה א"ל שלום שלישית א"ל עלתה, אמרו לו נביא אתה, אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך אמרתי דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו, כלומר שלמד עליה זכות משום כך עלתה א"ר אחא אעפ"כ מת בנו בצמא. לפי שלא היה מי שילמד עליו זכות.

וכן מצינו כי ה' היה אומר הלכה מפומיהו דכולהו רבנן לבד מר"מ, לפי שלמד תורה מאלישע אחר, עד שבא ר' פנחס ולמד עליו זכות, ואמר ר"מ רמון מצא תוכו אבל וקליפתו זרק ותיבף ה' אמר הלכה משמו.

רואים מכאן עד כמה שדבורו של האדם, יכול לעורר כוחות עליונים הן לטוב והן למוטב.

כל זה נאמר כשהוא מחוה את דעתו הפרטית על נושא מסוים, אז הוא צריך להזהר שלא יהא בדבריו קטגוריא ע"י, אבל כשהוא מדבר בדבר ה' אדרבא זה יחשב למצוה.

ובזה פי' בוגת הפסוק קרא בגרון אל תחשוך, כשופר הרב קולך, והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם.

מלת בגרון הוא מיותר דהלא ידוע שהקול יוצא מהגרון, וגם מ"ש כשופר הרם קולך הרי כח הקול אינו בשופר אלא במי שתוקע אם כחו חזק או חלש.

והענין כי כמו שהשופר הוא רק מעשה כלי בעלמא, ומה שנופחים בו יוצא לחוץ דרך הנקב השני, כן הנביא נתנה לו נבואתו בקרבו, כמ"ש רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו, לכן כל מה שאומר הנביא דבר ה' לא נענש כלל, ואדרבא למצוה יחשב לו. אך הנביא המוסף מעצמו דברים הוא נענש עליהם.

הסתכלות גורמת התחברות

"וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל וגו' – וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו ויט ישראל מעליו". (כ, יד-כא)

יש להבין, ממה פחד אדום לתת לעם ישראל לעבור בארצו, הרי הבטיחוהו שלא יעברו דרך הערים רק במסילה – באותה דרך שאדום יטווח להם, ואפי' על הגבול של ארץ אדום לא רצה להרשות להם, מה גם שבדאי אדום היה מזוין וכוחו גדול לעמוד נגד עם ישראל.

וביאר הספורנו (בפסוק יח): "פן בחרב אצא לקראתך. כי המון עם אדום אנשי דמים, ובסיבה מועטת ממריבה או זולתה שתיפול בין אנשי הארץ והעם העובר, יתעוררו אנשי הארץ בחרב נגד העוברים", עכ"ל. אבל גם בגבול התנגד אדום ויצא לקראתו – על הגבול.

ואף הקב"ה העניש את ישראל שעברו על גבול ארץ אדום, שנא: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בהר החר על גבול ארץ אדום לאמר". (כ, כג)

וכתב רש"י: מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה, וכן הנביא או' ליהושפט בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך. (ד"ה ב, כ, לו)

ואור החיים שם כתב: שוב בא לידי מדרש אחד (במד"ר יט טז) וז"ל בהתחברך לרשע וגו' בשביל שנתחברו לאדום חסרו צדיק אחד עד כאן, והם הדברים עצמן שרמזנו במאמר על גבול וגו' ולדרך זה יתבאר אומרו לאמר, שיצו ה' למשה לומר לישראל פרט זה, שרמזו במאמר על גבול, שהתחברם לרשע סיבב פטירת הצדיק, והגם שכבר נגזרה גזירה זו עליו אפשר שהיה חי עוד ימים. עכ"ל.

והרב "קרן לדוד" ז"ל כתב: ותמוה מה חטאו ישראל בזה שרצו לילך דרך ארצם ולא נמצא כלל שלמדו ממעשיהם שיניע להם עונש זה, וגם באמת לא מת מכוח חטא זה רק משום שהגיע זמנו. ועוד יש לדבר מה שכתב לפי שנתחברו כאן להתקרב לעשו והול"ל לפי שנתקרב לעשו הרשע וגם צריך ביאור מה דמדייק הצדיק הזה לשלול אחר.

ויש לפרש על פי מאמר הפסוק (משלי י, ז): "זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב", ודרשו חז"ל: א"ר אלעזר, צדיק מעצמו ורשע מחברו, צדיק מעצמו דכתיב זכר צדיק לברכה, רשע מחברו דכתיב ושם רשעים ירקב.

חז"ל העדיפו אפי' צדיק כזה שלא עלה בידיו אלא להצדיק את עצמו בלבד, שיזכה להיזכר לטובה. ומי שהוא רשע רק מחברו, ר"ל הוא בעצמו אינו רשע אבל הוא מתחבר לרשע לעודדו ולחזקו, נזכר ג"כ לרעה מדכתיב ושם רשעים ירקב בלשון רבים וצדיק כתוב בלשון יחיד. (דברי יעקב על משלי)

וגם כשהצדיק ילך לעולמו עוד נשארה ברכתו אשר השפיע לעמו וזכרו קיים לדור דור מהשפע שנגרם על ידי צדקתו.

וכמו שאמר שע"ה בקהלת (יא, ג): "אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו, ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא" ופירש"י שם: אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמייהם על הארץ במקום שהטובה צומחת וניכרת שם סופה לנזח אף כן דע שאם יפול עץ וגומר אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות תרומיותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה.

ולמה לא הגנה זכותו של אהרן גם אחרי הסתלקותו.

אלא, ידוע שמידתו של אהרן היא, אוהב שלום ורודף שלום, וכפל הלשון בא להורות שאין להשלים עם הרשע, דכינוס לרשעים רע להם ורע לעולם (סנהדרין עא, ע"ב) ואין שלום אמר ה' לרשעים, ומח"ט ו' דשלום קמיעא, שלא בכל פעם טוב לאחוז שלום כי רק לצדיקים ולטובים הוא מעלה גדולה, וע"כ נזכר במעלתו שהיה אוהב שלום, אבל לא בכל פעם, כ"א גם רודף שלום מבלי להשתמש בו.

וכאן כאשר התקרבו לעשיו שהוא שונא שלום, לא היה מהגבון להשלים עמו, ע"כ כאשר התחברו דווקא לעשות שלום עימו ולא אחוז במידת אהרן, חסרו דווקא אותו צדיק, כלומר שאיבדו זכותו שהגין בעדם, וניטלו מהם ענני כבוד.

וכן מצינו בדהע"ה ששלח למלך עמון לנחמו (ש"ב י), ושלח שלוחיו בפחי נפש מגולחי זקן, ומבואר במד"ר (קהלת פ"ז), שאסור לרחם על האכזרים, וכן היה כאן כששלחו לאדום להתחבר אליו.

ויש לפרש עוד דבתחילה שלח משה אליו לקרוא לשלום, דכתיב (דברים ב): "וקראת אליה לשלום". אמנם כששלח "לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך", שוב לא שלח לו, רק ישראל שלחו אליו.

ע"כ כתוב בהתחלה וישלח משה מלאכים אל מלך אדום, אולם לאחר מכן כתוב: "ויאמרו אליו בני במסלה נעלה", דמרע"ה לא הסכים לשלוח עוד הפעם. ולא טוב עשו בזה, וע"כ בא להם העונש דנסתלקו הענני כבוד. עכ"ל.

רואים מכאן שהתקרבות עם ישראל לאדום גורמת נזק לאדום (לפי דעתם), וגורמת נזק לעם ישראל – שאחרן הסתלק מהם. מהו פשר הדבר.

אדום ידע שהשפעת בני עליו, יכולה להסב לו נזקים ולהמריד את עמו נגדו. אם אומות העולם יראו את מעלתם של בני ישראל, דור דעה, אוכלי מן, מקבלי התורה, עלולים הם ללמוד מהם ולהתרים נגד מלך אדום. הוא לא פחד מכוחם הפיזי של עם ישראל אלא מהשפעתם הרוחנית, עד כדי כך שאפי' אם יעברו בנבולו יכולים להשפיע.

וכמובן שההסתכלות ברע משפיעה לרעה, ועם ישראל נסתכל ברשע נכוח שנסתלק ממנו הצדיק ועל אף שלא מצאנו שבאמת עם ישראל התחברו לאדום, אבל ההסתכלות בהם חיברה אותם בתחילה, שקינאו מאדום על אף שהיה להם כל טוב לבניי: מן, באר, שלו, שמלתך לא בלתה מעלך וכו', רצו לחיות חיים טבעיים – נמסרו להם חיי שיגרה. לכן נענשו, מפני שקינאו מאדום ומחיהם הטבעיים.

רואים כאן שהרצון להחליף צורת חיים מחברת את האדם לכל השלכות שיהיה משינוי זה.

רעיון זה מצינו לגבי דינם של בריות המים, שהרצון לברוח למקום שאין גידולו שם, מן הים ליבשה, כבר דן את הברייה בדין אחר.

שנינו במסכת כלים (פ"ו, מ"ג) כל שבים טהור חוץ מכלב המים, מפני שהוא בורח ליבשה. דברי ר"ע, כל בריות שבים, אם עשה מעורן כלים אין מקבלים טומאה, דכתיב: או בגד או עור או שק. מה בגד גידולו מן הארץ, אף עור מן הגדל על הארץ.

חוץ מכלב המים, לפי שכל שאר הבריות שבים אין אחד מהם בורח ליבשה כשבאים לצוד אותם, אלא כלב הים בלבד. הלכך הוי בכלל עורות היבשה ואם עשה כלי מעורו מקבל טומאה, והלכה כר"ע.

כלב הים מקום חיותו בים ולא ביבשה, ואם הוא בורח ליבשה, אפי' שזו טעות מצידו – נותנים לו דין של ברייה החיה ביבשה ועורו טמא. – בן תורה שמוציא את ראשו למקום אחר נידון אחריהם. הסתכלות בדבר מחברת את האדם עם הדבר בעצמו, ואם האדם אינו ראוי להתחבר הוא ניוזק בהסתכלות הזאת.

וראיה לדבר, מדברי המהר"ל על הגמ' בב"מ (פה, ע"ב) אמר רב חביבא אשתעי (סיפר) לי רב חביבא בר סורמקי חזי ליה ההוא מרבנן דהוה שכיח אליהו נביה (ראיתי אחד מהת"ח שאליהו נפגש איתו) דלצפרא הוו שפירן עיניה ולאורתא דמיין כדמיקלון בגורא (שבבוקר היו עיניו מאירין, ובלילה היו דומין כאילו נשרפו באש).

אמרי ליה מאי האי ואמר לי דאמרי ליה לאליהו אחוי לי רבנן כי סלקי למתיבתא דרקיע (ביקשתי מאליהו שיראה לי כשהצדיקים עולים למתיבתא דרקיעא) אמר לי בכולהו מצית לאסתכולי בהו לבר מנוהרקא דרבי חייא דלא תסתכל ביה (הזהירו אליהו הנביא שבכולם יסתכל לבר מרבי חייא שלא יסתכל עליו), וכו'.

לא מצאי לאוקמא אנפשאי אסתכלי בה (לא יכולתי להתאפק והסתכלתי ברבי חייא) אתו תרי בוטיטי דנורא ומחיוהו לההוא גברא וסמינהו לעיניה (הגיעו שתי אבוקות אש וסימו את עיני). וביאר שם שזוהו מפני שלא היה במדרגתו.

ומצינו בחז"ל גודל הזהירות הנדרשת בהסתכלות, שאמרו בחגיגה (יד ע"ב) בן זומא הציץ ונפגע, ועליו הכתוב אומר: דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו, וביאר רש"י שם הציץ – לצד השכינה. ונפגע – נטרפה דעתו.

וכן מצינו ביעקב אבינו, שלא רצה להתחבר עם עשיו אפי' בדיבור, ובפרט לפני פטירתו. כמ"ש הרמב"ן ע"ה: שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה (בראשית מט, לא) ומעם שמה קברו את יצחק שלא אמר קברתי, בעבור היות עשו עמו בקבורת אביהם ולא ירצה עתה להזכירו עוד, עכ"ל.

גם יוסף אמר (בראשית מט, ט): ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי, ולא אמר וחטאתו, שהרי גם בני נח מצווים על העריות, כדי שלא ישתף עצמו יחד עם הגויה, אפילו בדיבור. (ר' בונם מפשיסחא)

יעצה

חוקת

מורה

קבט

על דרך זה אפשר לבאר מאי דאמר רב בב"מ (קו ע"ב) והסיר ה' ממך כל חולי, אמר רב: זו עין. רב לטעמיה, דרב סליק לבי קברי, עבד מאי דעבד. אמר: תשעין ותשעה בעין רעה, ואחד בדרך ארץ.

כלומר, שע"י שמסתכלים בעין, לפעמים במקום שאסור להסתכל, ממילא זה קושר ומחבר את האדם יחד עם הדבר שהסתכל בו, וזו סיבת פטירתם והסתלקותם מן העולם.

וכן מספרים על הגר"י סלנט וצ"ל שכשהיה הולך לגבות כספי צדקה, היה משגן לעצמו את המשנה באבות (פרק ד מ"בא) רבי אלעזר הקפר אומר, הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם, כדי שלא יבוא לידי מכשול ע"י הסתכלות אסורה.

פרשת בלק

מלכה ושריה בנויים אין תורה

"וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרא לו" וכו'. (כב, ה)

כתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"ז ה"א): מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם, ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאד.

אדם שהוא ממולא בכל המדות האלו שלם בגופו כשיכנס לפרדם וימשך באותן הענינים הגדולים הרחוקים ותהיה לו דעה נכונה להבין ולהשיג והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן והולך ומורו עצמו ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו אלא דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות ומסתכל בחכמתו של הקב"ה כולה מצורה ראשונה עד טבור הארץ ויודע מהן גדלו, מיד רוח הקודש שורה עליו.

ובעת שתנוח עליו הרוח תתערב נפשו במעלת המלאכים הנקראים אישים ויהפך לאיש אחר ויבין בדעתו שאינו כמות שהיה אלא שנתעלה על מעלת שאר בני אדם החכמים כמו שנאמר בשאול והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר. עכ"ל.

לאחר דברים כאלה עולה התמיתה הגדולה כיצד הקב"ה השרה את רוח הנבואה על בלעם הרשע שהיה גם בעל תאוה כמפורש באבות פ"ה מ"ט עין רעה ורוח נבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע.

ועוד מדוע נבחר דוקא בלעם ולא גוי אחר.

התשובה לכך היא, עפ"י משחז"ל במדבר רבה (פ"ד ד"ה כ): ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם כדי שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר אלו היה לנו נביא כמשה היינו עובדים להקב"ה ואיזה נביא היה להם כמשה זה בלעם בן בעור.

דהיינו, כדי לסתום את טענת הגויים שאלו העמיד להם נביאים גם הם לא היו חוטאים. לכן הקב"ה בחר את החכם הגדול ביותר שהיה באוה"ע באותה תקופה והוכיח להם שדוקא החכם הגדול שבהם מקלקל אותם יותר ממה שהם היו מקולקלים, ועד כמה שהוא חכם גדול כך גדולה המכשלה על ידו.

כי חז"ל אמרו באיכה רבה פ"ב ד"ה מלכה: מלכה ושריה בגוים אין תורה. אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין, הה"ד והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו (עובדיה א, ח), יש תורה בגוים אל תאמין, דכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה.

והטעם, כי אוה"ע מעריכים את האדם לפי שכלו ולא לפי התנהגותו כי החכמה שלהם אינה מדריכה אותם להתנהג על פיה, והם לא רואים שום סתירה בין החכמה שהם יודעים לבין ההתנהגות שלהם, כידוע מאריסטו שהיה פילוסוף יווני גדול ומטיף מוסר, ואעפ"כ היה הוא בעצמו בעל תאוה ופעם אחת תפשו אותו במעשה מכוער וכששאלו אותו על זאת ענה ואמר כשאני מגיע לאיזו תאוה בשעה זו אני לא אריסטו.

אבל אצל עם ישראל האדם נערך לפי חשיבות מעשיו כי הוא מודרך עפ"י החכמה וחכמת אדם תאיר פניו.

ולפי"ז מיושב מדוע התנא לא אמר ישר שיש הבדל בין אאע"ה לבין בלעם ישר אלא התנא בא לומר שרק באמצעות התלמידים אפשר להכיר את מי שמלמד אותם כי המלמדים מספיק חכמים להסתיר את מעשיהם המנוגים.

וע"ד הלצה "יוסיף דעת יוסיף מכאוב" מי שיש לו דעת רחבה וממולח מרשה לעצמו לחוסף דברים רעים מפני שיכול לחפות עליהם בחכמתו.

מי מנה עפר יעקב

"כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לברד ישכון ובגוים לא יתחשב מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו" (כג, ט-י)

וביאר רש"י: כי מראש צורים אראנו, אני מסתכל בראשיתם ובתחילת שורשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים ונבעות הללו ע"י אבות ואמהות. הן עם לברד ישכון, הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדה.

מי מנה עפר יעקב, כתרנומו דעדקיא דבית יעקב – ילדים הקטנים של בית יעקב. ד"א, אין השכון במצוות שהם מקיימים בעפר – לא תחרוש בשור ובחמור, לא תזרע כלאים, אפר פרה ועפר סוטה, וכו'.

וכתב המשכיל לדוד, איצטריך לאיתויי ב' פירושים, משום דלתרגום אונקלוס שהוא פי' ראשון נמצא שיש כפל העניין בפסוק דהיינו מי מנה עפר יעקב והיינו ומספר את רובע ישראל. אומנם אונקלוס בעצמו הרגיש ונשמר מזה, שפי' עפר יעקב – דעדקיא דבית יעקב, דהיינו הקטנים והכרחו הוא דאם לא בן אלא שכולל כל ישראל שהרי כולן משולים לעפר א"ב היינו ומספר את רבע ישראל.

משום הכי נתחכם לפרש הראשון על הקטנים והשני על הגדולים, ובוה לא קשה מה שהרגיש הרא"ם על אונקלוס למה לא כלל בוה כל ישראל הקטנים עם הגדולים, עי"ש.

אלא דמ"מ קשה דמנ"ל למימר הכי שגם לקטנים בלבד אין מספר, הרי כשנאמר לאברהם אבינו "אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה", לא נאמר אלא על כללות כל ישראל יחד גדולים וקטנים שלא יהא להם מספר, אבל מנ"ל דאף הקטנים לברם לא יהא להם מספר לכן מייתי ד"א.

ולדבר אחר קשה דמה זה אצל זה, דעפר יעקב היינו המצוות שמקיימים בעפר, ורובע ישראל היינו זרעם, ואין זה עניין לזה ולא שייך להסמיכם.

וה"חוקוני" ביאר: מי מנה עפר יעקב, מי יוכל למנות עפרותו של יעקב הם הבנים דקים, כלומר גם יש בהם בנים קטנים שאינן בני מניין, שהרי ישראל לא נמנו רק

מעשרים שנה ומעלה, נמצא עפר יעקב – הוא הטף, מרובה על הגדולים כמה ידות, ואם הגדולים חטאו, הקטנים לא חטאו. לכך אינו חפץ בקללתו.

מ"מ לפירוש המפרשים הנמצאים בידינו אינה מחוורת מליצת "עפר יעקב", ועוד יש להבין יחס סוף הפסוק לתחילתו – "תמת נפשי מות ישרים".

והנה בגמ' (נדה לא, ע"ב) אמרינן: "דרש ר' אבהו, מאי דכתיב ומספר את רובע ישראל, מלמד שהקב"ה יושב וסופר את רביעותיהם של ישראל, מתי תבוא טיפה שהצדיק נוצר הימנה".

הרי שביארו חז"ל מילת (רבע) שהוראתה חיבור הווג להוליד, וברוך שבחר בהם ובמשנתם דאנהרינהו לעיינין בפ"י הכתוב הזה כולו מראשו ועד סופו, דהנה מצינו שמידתו של הקב"ה שהוא עושה חסד לאיש בשביל בנין דמעלו דנפקי מיניה.

כדאמרינן במד"ר ריש פר' תולדות פ"סג: רבי שמואל בר רב יצחק אמר אברהם לא יציל מכבשן האש אלא בזכות של יעקב, משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא דינו מלפני השלטון לישרף וצפה אותו השלטון באסטרולוגיאה שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך, אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, והיא נשאת למלך, כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישרף, וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו, אמר כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו של יעקב הח"ד (ישעיה כט) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, יעקב פדה את אברהם,

וזה ידוע שהקב"ה עושה חסד לבנים בזכות אבותם הצדיקים, כדכתיב (שמות כ, ו): "ועושה חסד לאלפים לאוהביו" וגו'. וא"כ גדול כוח חסדו יתברך לעשות תשועה גדולה גם לשאינו הגון, משום שהוא יודע המון נסתרות שמבראשית, ומביט עד סוף כל הדורות, ויודע שאותו האיש יש לו זכות אבות מדורות הרבה לפניו, או שעתיד באחרית הימים לעמוד ממנו צדיק בדורותיו. ובוה נבוא לעומק פשוטו של מקרא כפי שביארו ר' אבהו בגמ' בנידה הנ"ל.

דהנה כבר הורונו חז"ל דבלק קוסם גדול היה יותר מבלעם, וכמו שכתב רש"י (כג, יד) "ויקחה שדה צופים אל ראש הפסגה", וז"ל: בלעם לא היה קוסם כבלק, ראה בלק שעתידה פרצה להיפרץ בישראל משום ששם מת משה, כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה.

ואין להקשות א"כ למה הוצרך בלק לשלוח לקרוא לבלעם לקלל את ישראל, הרי בלק גופיה קוסם היה טפי מניה, דכבר פירשו זה בזה (ח"ג קיב ע"ב): דבלק בקסם, דהיינו במעשים של טומאת, ובלעם בנחש דהיינו במלולא דפומא (דרך אנב רואים מכאן מה גדול כוחו של דיבור).

וכמו שהמשילוחו חז"ל לטבח שיודע את הפרקים, דהיינו שהוליך את בלעם למקומות שונים, שרמו לו להסתכל בישראל בעינא בישא ח"ו, למצוא משחתם בהם, למצוא עוונם לשנוא כדי לעורר דין.

וע"ז שם ה' דבר בפי בלעם להשיב לו: מה יועיל לך מה שאתה מחפש מומין בישראל במחנה זה העומד לפניך, הלא אפי' אם נמצאים כולם פנומים, עדיין אין אנו במוחין לשלוט בהם, כי מי יודע מה מיבן של אבותם דורות ראשונים השוכנים כבר בקבריהם, אם לא הניחו זכויותיהן לאלפי דורות, או מי יודע את הדורות שעתידין לעמוד מהם, אם אין בהם צדיקים שיש בכוחם להצילם היום.

וזה שאומר מי מנה עפר יעקב, כלומר: העפר של יעקב, המה גוויות אבותיהם שוכני עפר, ומספר את רבע ישראל דהיינו רביעותיהן של ישראל וכדרשת חז"ל לעיל. (גדה לא, ע"ב).

והנה באמת פקח הקב"ה עיניו של אותו רשע באותה שעה לראות צדיקי עולם אבותיהם ודורות ישרים שעתידין עוד לצאת מהן.

וע"ז סיים אח"כ סיומן של שתי הדלתות שפתח בהן. כנגד "מי מנה עפר יעקב" סיים "תמות נפשי מות ישרים", וכנגד "רבע ישראל" סיים "ותהי אחריתי כמוהו", שהתברך שיצאו ממנו דורות כאלה (טעמא דקרא מספר קול אומר קרא).

רעיון זה שהתחשבות בתולדות מועילה לגורמים להם מצינו גם בבניית המזבח, שעל הפסוק (שמות כג, א): ועשית את המזבח וגו' ושלוש אמות קומתו, כתב בדעת זקנים לבעלי התוס' "ושלוש אמות קומתו", כנגד גואלים שעמדו להם לישראל משה אהרן ומרים.

ולכאן קשה, בשלמא משה ואהרן היו באמת גואלים, אבל מרים מנ"ל. אלא כיוון שהיא היתה הגורם להולדתו של הגואל, שהחזירה את עמרם לינשא ליוכבד ושמרה עליו על שפת היאור נחשבת כגואל.

והוא הדין למי שנטפל לעושי עבירה, מנ"ל, דן היה מאסף לכל המחנות והוא היה בצד צפון שמשם החושך יוצא לעולם לפי שהוא החשיך את העולם בע"ז שעשה ירבעם והעמידם בחלקו.

על אף שירבעם הוא משבט אפרים, בכל זאת התורה מאשימה את שבט דן, כיוון שהוא הסכים שירבעם יעמיד את העגלים בחלקו וכל השבטים התנגדו.

ולכן יובן המאירי על מסכת מכות ו' ע"א וז"ל: ואם ענש הכתוב הנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה כל שכן שהוא משלם שכר לנטפל לעושה מצווה בעושה המצווה שהרי מדה טובה מרובה על מדה פורענות שבמדת פורענות כתוב על שלשים ועל רבעים ובמדה טובה כתוב לאלפים. עכ"ל.

והטעם הוא, שיש לו חלק במעשה המצווה, וכן משאחז"ל: כל המחזיק במחלוקת עובר בעשה משום ולא יהיה כקרח ובעדתו, משום שקורח העמיד את המושג מחלוקת ולכן כל המחזיק במחלוקת – ממשיך דרכו.

נמצא, שלא רק תולדות בנבראים משפיעים, אלא גם תולדות של מעשים, ועל האדם לזהר במעשיו שלא יולדו מהם תולדות שיחייבוהו.

קבל את האמת ממי שאמרה

"מה טבו אהליך יעקב משכנתך ישראל". (כד, ה)

בספר ברוך שאמר (ביאור על התפילות) הקשה מדוע ראו לקבוע את מה טובו אהליך יעקב בתחילת התפילה, וכן במוסף של ר"ה אומרים פסוקים מתוך דבריו של בלעם. וכי לא מצאו שבח לעם ישראל אלא רק בדבריו של בלעם.

ויישב, שהרי ראינו אצל בלעם שהשנאה קילקלה את השורה ובכ"ז בגודל שנאתו אלו הדברים שאמר, אות הוא שזה נכון. אולם כשאוחב משבח אין זו ראייה שזו הנכון דהרי אהבה מקלקלת את השורה.

עוד יישב, שהרי בלעם אמר את זה בע"ב שהרי כתוב וישם דבר בפיו בלעם ונחלקו בגמ' בסנהדרין (קה ע"ב) וישם דבר בפיו בלעם – רבי אלעזר אומר מלאך רבי יונתן אמר חכה. וממילא אלו דבריו של הקב"ה לכן משתבחים בזה אע"פ שעבר דרך פיו של בלעם.

ועוד תירץ שכאן אנחנו רואים איך התורה מתיחסת לדיבור של אמת ולא משנה מאיזה פה יצא אף אם זה מפיו של בלעם. שקבל האמת ממי שאמרה.

וכן כתב הרמב"ם בהלכות קדוש החדש (יו, כד) ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי, ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם אין חוששין למחבר בין שחברו אותו נביאים בין שחברו אותם גוים, שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דופי, אין סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו אלא על הראייה שנתגלתה והטעם שנודע.

ובאמת מפסוקים אלו שאמר בלעם נלמדו הלכות, כמו היוק ראייה וברכת המוציא ולענין קילוח דם אם מכשיר לקבל טומאה וכן איזה צבע דם מטמא. וכן את השיבותם של ביה"ב ובתי המדרש למדו ממנו. שהרי קבל האמת ממי שאמרה.

וכך ראינו שלומדים מעשיו, שאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את אחי, דין בכיבוד אב ואם. וכן לומדים מלבן, שהקדים הבכירה לפני הצעירה.

ולפי"ז אפשר לבאר מה שאמר (אבות ב, ט) רבי יוחנן לתלמידיו צאו וראו איזו דרך ישרה שיבור לו האדם ור"ש אומר שם איזהו חכם הרואה את הנולד, ובפשיטות המובן שרואה את העתיד.

ולכא' קשה וכי אפשר ללמוד דבר זה לראות את העתיד. זה תלוי בכשרונותיו של כל אחד.

אלא, ידוע דכל המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו שהאדם שהוא מלמד הוא מוליד, והנולד הוא הדיבור וזהו שאמר ר"ש אל תסתכל על מי שהוליד את הדיבור, אלא על הנולד שזהו הדיבור, וזהו הרואה את הנולד.

אמנם מצינו בס"ת שכתבו מין שישרף (ניטין מה ע"ב) ולא אומרים בזה שיסתכל על הנולד, משום שמכופרים על האדם להתרחק. אולם בלעם ולבן לא היו כופרים.

והראיה שהרי ר"מ למד תורה מאלישע ושואלת הגמ' בחגיגה (טו ע"ב) כיצד למד מאלישע, ומישבת הגמ' רימון מצא תוכו אכל קליפתו זרק, דהיינו שהיה כח לר"מ שחשב שיוכל להחזירו בתשובה אולם לא כל אחד יכול לזה.

אבל כשאפשר אזי צריך לקבל את האמת כפשוטה. ולימוד זה דרוש לאדם בתחילת היום.

החת"ס (החדשות) ביאר את הפסוק מה טובו שזה קללה ולא ברכה, שבלעם ראה את ההתייחסות של הת"ח לבתי כנסת, שמזוללים בהם ששם נמצאים רק בעלי בתים שמתפללים ולא לומדים. וע"ה מזולזין בבתי מדרש שבהם יושבים ללמוד ולא משקיעים בחונים לתפילה.

ובכת זה רצה בלעם לפגוע בעם ישראל, ולכן אמר מה טובו אוהליך – אלו בתי מדרשות, יעקב שזו דרגה פחותה מישראל ומרמות על עמי הארץ. משכנותיך אלו בתי כנסיות – ישראל שזו דרגה גבוהה מיעקב ומרמות על הת"ח.

ולכן מיד כשאומרים את הפסוק הזה אומרים ואני ברוב חסדך אבוא ביתך, לומר שאנחנו לא מאנשים האלה, אלא אנחנו באים לביתך עם כל הרצון והכבוד ואשתחוה אל היכל קדשך ביראתך שזה הביה"כ אנחנו משתחוים ויראים.

נמצא, שבלעם רצה לתפוס את עם ישראל בפריצת המסגרות שמסגרת ביהמ"ד לא קיימת לעמי הארץ, ומסגרת ביה"כ לא קיימת לת"ח שמזולל בה. ובוהו כביכול מצא בלעם להחיל את הקללה על עם ישראל ח"ו.

זכורני שהיה גבאי בביה"כ אליהו הנביא כאן בשכונת שהיה שם לוי יחיד וכל פעם היה מזמינו, ופעם אחת עלה מעצמו מיד קם אליו ואמר לו אל תעלה עד שאומר לך לעלות.

וכשהרהרתי במעשה זה חשבתי שלכא' הגבאי צודק שסדר צריך שיהיה, והענין הוא ביארו בספרי המוסר ע"פ מה שנאמר בדברים (ד, ב) לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את מצות ה' אלוקיכם אשר אנכי מצוה אתכם. עיניכם הראות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלוקיך מקרבך.

ולכא' מה הקשר בין מה שלא לחוסף על המצוות לחטא בעל פעור.

ויישבו בזה שהנה הרי עבוי"ז זו משונה ומאוסה, וכמובא בסנהדרין (סד ע"א): תנו רבנן מעשה בסבטא בן אלם שהשכיר חמורו לנכרית אחת, כיון שהגיעה לפעור אמרה לו המתן עד שאכנס ואצא, לאחר שיצאה אמר לה אף את המתיני עד שאכנס ואצא, אמרה לו ולא יהודי אתה אמר לה ומאי איכפת לך, נכנס פער בפניו וקינה בחוטמו והיו משרתי עבודה זרה מקלסין לו ואומרים מעולם לא היה אדם שעבדו לזו בכך, הפוער עצמו לבעל פעור הרי זה עבודתו אף על גב דמיכוין לביזוי.

וכן אמר רב יהודה אמר רב מעשה בנכרית אחת שהיתה חולה ביותר, אמרה אם תעמוד ההיא אשה מחוליה תלך ותעבוד לכל עבודה זרה שבעולם, עמדה והלכה לכל עבודה זרה שבעולם, כיון שהגיע לפעור שאלה לבומרים במה עובדין לזו, אמרו לה אוכלין תרדין ושותין שכר ומתריזין בפניה, אמרה מוטב שתחזור ההוא אשה לחוליה ולא תעבוד עבודה זרה בכך.

ופלא הוא שנמשכו אחריה הרבה שבמניפה נהרגו לבד עשרים וארבעה אלף, ואחר כך שהקימו בתי דין לכל מי שעבד נהרגו עוד כשלושים אלף, ונראה היה שיש לזה משיכה מאוד גדולה, הכיצד.

אלא יש שביארו שמנקים את הגוף מכל דבר נשמי וזו מטרת העבוי"ז.

אולם ההסבר שנמצא בהרבה מפרשים שמטרת עבוי"ז זו היא חיי הפקרות ללא מעצורים, עד כדי כך שבאלוהים שלו הוא מקנה דהיינו שהאלוהים זו ההפקרות ללא בושח.

וכמו שאמרו שמעלת עם ישראל שהם בישנין שאדם שמתביש לא במהרה הוא חוטא.

וכך היתה שיטת העבודה כשהעבירו הרבה מעם ישראל מהדת כשעלו לארץ שזילולו במצוות וכשראו אחד מניח תפילין אמרו לו זה טוב בשביל הפרות... (עפרא לפומיה).

פריצת הנדירות – זו ההיפקרות הדרך להגיע לכל העבירות כולם. ולכן לא תוסיפו על הדבר ולא רק שלא תגרעו שברגע שאתה מוסיף כביכול אתה אומר להקב"ה לא אתה הקובע אלא אני הקובע.

וזה אמר בלעם מה טובו – שעמי ארצות מזלולין בבתי מדרשות ות"ח בבתי כנסיות.

יעטה בלק מורה קלט

ואת זה ראה בעין אחת שזו אחד הביאורים על שתום העין. שביאר התרגום עינא דשפיר חזי. ורש"י ביאר שעינו פתוחה. והקשו שהרי עינו בחוץ א"כ כיצד שפיר חזי.

וביאר המשכיל לדוד שאין ביניהם מח' אלא לפי שניהם היה רואה בעין אחת.

ויש שביארו זאת ע"פ מעשה שהיה בזמן השואה שאחד הקצינים עבר ניתוח באחד מעיניו ועשו לו את זה מדויק כ"כ שלא היה ניכר שעין אחת מזכוכית.

והיתה אשה אחת שהוחלט לתת לה עונש, אומנם אמר לה אם תדעי איזה עין היא אמיתית ואיזו עין מזכוכית אפסור אותך מהעונש.

וכשהתבוננה מיד אמר לו איזה עין היא מזכוכית, והוא התפלא ושאלה כיצד ידעה זאת, והשיבה לו בעין הזכוכית לא ניכר הרשעות משא"כ בעין האמיתית רואים את הרשעות.

וכן אצל בלעם. את הרשעות רואים בעין. ומה שהתכוין התרגום הוא בלשון סגני נהור "דשפיר חזי" או שדוקא בעין הזו שלא ראה בה כלל הוא רואה טוב...

וידוע מה שאמרו חז"ל במסכת כלה פ"ח: אין לך בן חורין אלא ההוגה בתורה.

ולכא' הרי זה חיים קשים עם הרבה לאוין ועשין.

אלא רק כשיש לאדם מסגרת ממילא אינו משועבד להרבה תאוות.

וזה מה שהיה עם רבו של שלמה המלך שמעי בן גירא שצויה עליו דוד והורדת את שיבתו ביגון שאולה (מלכים א ב, ט). ונתן לו ציווי שלא יצא מירושלים וכשיצא משום דגו כמורד במלכות והרגו.

המסגרת נותנת חיים וברגע שיצא מהמסגרת חייו אינם חיים.

מסופר על הגאון ראש ישיבת טעלו שבשהיה מגיע הזמן של השיעור היה נועל את הדלת ולא היה נותן ליכנס למאחרים וכששאלוהו מדוע נוהג כך.

השיב להם בחור שלא מרגיש שצריך להיות בזמן בשיעור עדיף לא ללמד אותם!!!

המסגרת אין למעלה ממנה כששומרים עליה אולם ברגע שפורצים אותה ולו פירצה קטנה החורבן שנוולד ממנה הוא לאין ערוך.

נאמנים פצעי אוהב

"כנחלים נמיו כגנת עלי נהר באהלים נטע ה' בארזים עלי מים" (כד, ו)

נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא (משלי כו, ו). טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שברכם בלעם הרשע, אחיה השילוני קללם בקנה, אמר להם (מלכים א יד, טו) והכה ה' את ישראל כאשר יגוד הקנה במים, מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין, ואפי' כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אינן מזיזין אותו ממקומו, אלא הולך ובא עמם, דממו הרוחות עמד הקנה במקומו. אבל בלעם הרשע ברכם בארו שנא' בארזים עלי מים מה ארו זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובין, אפי' כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו, כיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב בו ס"ת נביאים וכתובים. (תענית כא).

הלקח המאלף מדברי שהע"ה לומר שהפצעים שמקבלים מאוהב הם המועילים יותר מנשיקתו של השונא, רצ"ל הבטויים החריפים שיוצאים מפי אנשים בכוונה להיטיב לזולתם, הם יותר לתועלת מהדיבורים הנוחים והנעימים שיוצאים ממי שבקרבו ישים ארבו. דברי האחרונים הם מהשפה ולחון ובהובם טמונים שטנה ומרמה.

אחיה השילוני שהיה נביא בסוף ימי שלמה אעפ"י שדברי תוכחתו לאשת ירבעם על עתידה של מלכות ישראל המעציב היו חריפים, עם כל זה מצאו חז"ל דוקא בדבריו הבוטים טובות על ישראל.

ולדוגמא מביאים את דבריו והכה ה' וכו' שלכאורה מראים על חולשתם של ישראל, אבל לדעתם קיומו של קנה זה יותר בטוח מקיומו של האילן הנחרד "הארו" שהיה בפי בלעם לדמיון לעם ישראל, כי הקנה אעפ"י שהוא הולך ובא עם הרוחות אבל נשאר במקומו, כן ישראל כל זמן שעומדים במים (התורה) וגזעיהם מחליפים ושרשיהם מרובים, אז כל הרוחות והזועות של ארצות פזוריהם לא יזעזעו את העם ממקומו. בעת שהארו מחוסר כל אותן התנאים האמורים לעיל עלול להיעקר מכל מין רוח שאינה מצויה.

עפ"י האמור אחז"ל לעולם יהא אדם רך בקנה ולא קשה כארו, וכדלקמן.

אבל יש להבדיל בין עסק בתורה לבין עסק במו"מ ובדבור עם חבריות כמ"ש חז"ל הטעם למה שאמרה התורה שעשיית הארון מעצי שטים להורות שלמרות שאחז"ל לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארו, היינו דוקא במו"מ ובדבורו עם חבריות, אבל בעסק התורה ומצוות אדרבא צריך הת"ח להיות קשה כארו ועקשן גדול לבל לנטות ימין ושמאל מדרכי התורה, כמחז"ל הוי עז כנמר וכו' וכתוב בני אם יפתוך הטאים אל תאבה.

וז"ש לבב עקש יסור ממני רק באופן אשר רע לא אדע כשלא יהיה לי יצה"ר הנקרא רע כמ"ש כי יצר לב האדם רע מנעוריו, אז לא אהיה עקשן כלל רק רך כקנה (שער בת רבים).

ידוע המעשה המובא בתענית (ב ע"א): מעשה שבא רבי אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על החמור ומטייל על שפת נהר ושמת שמחה גדולה והיתה דעתו נסה עליו מפני שלמד תורה.

גזמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר, אמר לו שלום עליך רבי ולא החזיר לו אמר לו ריקה כמה מכוער אותו האיש, שמא כל בני עירך מכוערין כמותך אמר לו איני יודע אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית.

כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו נענית לך מחול לי, אמר לו איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית, היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו יצאו בני עירו לקראתו והיו אומרים לו שלום עליך רבי רבי מורי מורי, אמר להם למי אתם קורין רבי רבי אמרו לו לזה שמטייל אחרך.

אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל אמרו לו מפני מה אמר להם כך וכך עשה לי אמרו לו אף על פי כן מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא אמר להם בשבילכם הריני מוחל לו ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן. מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארו ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומזוזות.

והמהרש"א הקשה שם דהל"ל שלא יעשה עוד כן, משא"כ מלשון שלא יהיה רגיל משמע דלפעמים יעשה כן, ומתרץ לא יעשה דברים שיביאו אותו לידי נסות הרוח, ולעולם נסות הרוח תמיד אסורה.

ובתוס' ד"ה נודמן כתבו שבמס' ד"א מובא שאותו אדם היה אליהו הנביא ז"ל ולפוב נתכון שלא ירגיל בדבר.

הקשה הרב "תולדות יעקב יוסף" א"כ אדרבא קשה הלשון ובלבד שלא יהא רגיל בכך, והרי חז"ל הוזהרו מאד מאד הוי שפל רוח וגם בשמתא מאן דאית ביה וכו', ומהו כפל הדברים רך כקנה ולא קשה כארו.

וביאר שאליהו הנביא ז"ל רמוז לו כלל גדול בתורה ועבודתו ית"ש. עפ"י מה שאומרת הגמ' בתענית ח' א"ר אמי מ"ד אם ישך הנחש בלא לחש וכו' עד ואם לחש ונענה והגם דעתו מביא אף לעולם שנא' יגיד עליו רעו מקנה אף על עולה והקשה מורי אם הוא חטא והגים דעתו העולם מה חטאו להביא אף לעולם.

ובאר כי מהראוי שמי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק כר"ח בן דוסא ואם היו כל העולם נוהגים בחסידות לא היה פלא על אחד שאמר לחומץ שידלק כי כולם עושים כך, משא"כ מחמת שבנ"א לא עולה בידם לעשות לכן זה נתעלה בדורו ותפלתו נתקבלה הוא מניס דעתו א"כ סבת גסות הרוח של זה היא חולשת אנשי דורו לכן מביא אף לעולם.

עפ"י מובנת התנהגותם של רשב"י ר"א בר"ש בזמן שיצאו מהמערה שבכל מקום שנתנו עיניהם היה נשרף ונרנעו רק כאשר ראו שחסיד אחד מתזיק בידו שני מדני אסא ושאלו אותו למה אתה נוקט שנים אמר להם אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור. א"ל לבריה חזי כמה חביבין מצוות על ישראל ונתח דעתייהו.

מדוע אם היה נוקט רק אנודה אחת של הדם לא היו נרנעים, ואפ"ל עפ"י מה שישבו את קושית התוס' בביצה, מקום אחד אמרו לוו עלי ואני פורע ובמקום אחר אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות.

וביאר שיש שני סוגים בעבודת ה': א. עפ"י הטבע – אלוקים הנקרא שמור. ב. למעלה מהטבע – ונקרא זכור.

כמו כן יש ב' סוגי אנשים, המתנהג עפ"י הטבע – אם יש לו טוב, אם אין לו עושה שבתו חול. המתנהג למעלה מן הטבע – לוו עלי ואני פורע.

לכן אומרים שמור וזכור בדבור אחד נאמרו, (גם בפיוט של לכה דודי) מקדימים את השמור שנא' בדברות אחרונות לזכור שנא' בדברות הראשונות.

על האדם להשיג את שתי המעלות אבל עליו ללכת לפי הסדר קודם כל על פי הטבע ואח"כ למעלה מהטבע, כי האדם אינו יכול לדון את חבריו לזכות אם אינו נמצא באותה מעלה, ולכן כשהראת להם הזקן את שתי האגודות המסמלות שגם בענייני הטבע עובדים את ה' אז נחה דעתם.

ולמדרגה זו זכו בפעם הב' שנכנסו למערה.

ובזה יובן כונת הש"ס "לעולם יהא אדם רך כקנה ולא קשה כארו", שגם במילי דשמיא יהא כך שיתן דעתו על מדרגת חבירו, שגם בה יכולה להיות עבודת ה' ולא ישאר על מדרגת ארו להיות קשה שאינו ערב לו הנהגת חברו רק הנהגת עצמו.

וז"ש ובלבד שלא ירגיל עצמו בכך הכוונה כלומר שיתערב עם חברו וילמד ממנו מוסר ועבודת ה' ולפעמים ירגיל עצמו בזה בלמוד כדי שלא ישכח את ה'.

וז"ש אם יהיה אלקים עמדי (טבע) ואח"כ אזכה לעלות ואז ויהיה ה' לי לאלקים.

קנאות ללא פניה

"זהנה איש מבני ישראל בא, ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל, והמה בכים פתח אהל מועד. וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, ויקם מתוך העדה ויקח רמת בידו". (כה, ו-1)

"המה בכים", פירש האבן עזרא: "מתפללים לשם".

שמעתי בזה עניין נכבד מהגאון ר' משה גוו נ"י אבדק"ק חוסט יע"א, כי לא בכל עת טוב לעמוד ולהתפלל לה' שהוא יעשה הכל, כי האב שיש לו בן סורר ורע מעללים, לא זו הדרך שיעמוד להתפלל לה' שיאיר עיני בנו שילך בדרך טובה, כי אם צריך לייסרו ולהכותו, עד כי ייטיב מעשיו ויחדל מעשות כל רע, כמאמר שהע"ה: אולת קשורה בלב גער, שבט מוסר ירחיקנה ממנו.

לכן לא טוב עשו כאן כאשר הלכו בחורי ישראל אל בנות מואב, וזמרי בן סלוא הקריב את המדיינית לעיני כל העדה. לא הודמן שום אחד מהם שייקח חרב בידו לנקום נקמת ה' צב-אות, רק המה בוכים פתח אוהל מועד, כפי' אבן עזרא הנ"ל, שעמדו להתפלל לה' שישמור את בניהם מן החטא, ויחפוץ את לב זמרי בן סלוא לטוב.

ובראות פנחס כזאת, קם מתוך העדה ואמר: לא עת תפילה היום, כי אם עת לעשות ולקנא קנאת ה' צב-אות, במעשה ובפועל. לכן ויקח רומח בידו להרוג רשעי ארץ. וזוה מובן מאוד פירש"י ז"ל בר"פ פנחס: לפי שהיו השבטים מבזים אותו, הראיתם בן פוטי זה, שפיטם אבי אימו עגלים לע"ו והרג נשיא שבט מישראל. לפיכך בא הכתוב וייחסו אחר אהרון, פי' דהשבטים היו אומרים בכל עת ובכל זמן טוב לסמוך על התפילה ועל הריגתו, רק פנחס, לפי שפיטם אבי אימו עגלים לע"ו, משו"ה לא סמך א"ע על תפילתו, כמ"ש רש"י ז"ל בפ' תולדות: ויעתר לו ולא לה, שאין דומה תפילת צדיק בן רשע לתפילת צדיק בן צדיק. לכן הוצרך לעשות פעולה, והרג נשיא שבט מישראל.

לפיכך בא הכתוב וייחסו אחר אהרון, כלומר: פנחס ודאי מיוחס הוא ותפילתו נשמעת, רק בעת ובעונה הזאת לא די בתפילה, כי אם צריך למסור נפש ולעשות מעשה בפועל.

והבן – וירא פנחס בן אלעזר, מה ראה, אמר רב: ראה מעשה ונזכר הלכה וכו'. ושמואל אמר: ראה שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד וכו'. (סנהדרין פב, ע"א) (ילקוט הגרשוני בלק)

וירא פנחס, פירש רש"י: ראה מעשה ונזכר הלכה. אמר לו למשה, מקובלני ממך, הבעל ארמית קנאין פוגעין בו. א"ל: קריינא דאיגרתא איהו ליהווי פרוזקא. מיד ויקח רומח בידו וגו'.

וכתב הרב "משכיל לדוד", ומיהו קשה היכי קאמר וירא, והלא אכתי לא ראה אלא שמע, שהרי בבח"מ היה יושב, ובתר הכי כתיב ויקם מתוך העדה וכו'. ויבוא אחר איש ישראל וכו', אם כן עדיין לא ראה המעשה בעיניו.

ונראה לפרש, דלא קאי על מעשה העבירה, אלא אדלעיל קאי, דכתיב קח את כל ראשי העם וכו', ומפרש"י בש"ס פ"ד דסנהדרין (לה, ע"א): ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם, אם העם חטאו, ראשי העם מה חטאו. אמר ר' יהודה אמר רב: אמר לו הקב"ה למשה, חלק להם בתי דינים מ"ט אילימא, משום שאין דנין שניים ביום אחד. והאמר רב

חסדא: לא שנו אלא בשתי מיתות, אבל במיתה אחת דנין, אלא כדי שישוב חרון אף מישראל.

ופירש"י: כשהקב"ה רואה שכולם עסוקים בדבר ומקנאין לכבודו.

והיינו המעשה דקאמר ראה מעשה, שציווה הקב"ה לחלוק בתי דינין כדי להשיב חרון אף, שצריך שהכל יתעסקו ויקנאו לכבודו, והיה מחשב בזה, ובמחשבה זו נזכר החלכה שהבועל ארמית קנאים פוגעים בו לקנאות לכבודו יתברך ולהשיב חרון אף.

נמצא שע"י מעשה האמור נזכר הלכה, להיות דבר בעניינו. עכ"ל הרב משכיל לדוד.

וכן פירש הרב "העמק דבר" על פסוק ז' – "וירא פנחס": חילול שם שמים מה שהגיע פתח אוהל מועד, ע"כ נתאזר עוז למסור נפשו ע"ז, דאי משום ביאת מואבית לחוד לא היה מחויב לעמוד בסכנת נפשות, רק קנאים פוגעים בו במקום שאין להם לירא מיחיד, משא"כ במקום סכנה. אך קנאת כבוד ה' הביאתהו לידי כך, למסור נפשו על זה.

ויש עוד לדקדק בלשון הפסוק – "ויקם מתוך העדה", דלכאורה הוא מיותר, דוודאי לא עשה זאת בישיבה. ויבואר עם מ"ש בח"ה מעניין ייחוד המעשה לאלקים, שיהיה הבית המלא ממך בלא מלא, וישער בליבו אם היה עושה מעשה זו אילו לא היה שום אדם, ע"ש באורך.¹

ובאמת יש בעניין זה ג' מדרגות, והמדרגה הממוצע הוא להסתיר מעשיו הטובים מבני אדם כל מה שיוכל, ובוזה הוא פטור ממלחמה זו עם היצה"ר, אשר הוא מביא בליבו

¹ וז"ל בפרק ה': "וכבר נאמר כשתעשה מעשה שיודעים בו בנ"א ותריצה לעמוד על ברור כוונתך, בחן נפשך בו בשני פנים. אחד מהם, שתדע מה אתה מקווה במעשה ההוא מן הגמול, וממי אתה מקווה אותו, אם הן האלוקים, הוא שלם, ואם מזולתו, איננו שלם.

והשני, שתדע מנפשך שאם היית מתייחד, ההיית עושה המעשה ההוא על העניין ההוא. ואם יתברך לך זה, מעשך שלם לאלוקים, הרבה ממנו. ואם פחות מזה, הניחהו עד שיודכך ליבך לשמים, אז יינגף היצר."

ובסוף פרק ו' כתב: "והשתדל בכוחך לזכך מעשיך, ואם ימעט, יותר ממה שתשתדל שיהיה רב בלתי זך, כי המעט הוך הוא רב, והרב הבלתי זך הוא מעט, ואין בו תועלת, וכל שכן שיהיה מעשך עם מיעוטו וזעירותו בלתי זך לאלוקים." עכ"ל.

פניות והתפארות של בני אדם, כי זהו עניין רע מאוד ולכן טוב להסתיר, זולת מצווה שא"א לה להיעשות אלא בחברת חברים, מוכרח הוא ללחום עם היצה"ר ולעלות בליבו הבית המלא בריקן, כאילו אין בעולם רק הש"י והוא, כך הוא דרך הממוצע.

וכך שמעתי אומרים: "במקום שאין אנשים השתדל להיות איש", כי איש היינו גיבור בתורה וצדיק, ואמר שיהיה עיקר השתדלותו בעבודה במקום שאין אנשים, היינו להסתיר מעשיו כל מה שיוכל, וכאמור.

וכן ביארתי הפסוק (מיכה ו, ח) "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' שואל מעמך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך", ופירש"י ידוע¹, ויש בו הרבה דקדוקים. ולדרכנו ייאמר בדרך זה: הגיד לך אדם, ר"ל מעשה טוב כזו אשר אדם יוכל להגיד לך, היינו שלא הסתרתו מבני אדם מה טוב הוא, ר"ל שאינו טוב גמור, כעניין "ונחנו מה".

ואמנם מה ה' שואל מעמך, שלא יהיה נסתר מבני אדם, ושתשתדל להילחם עם יצרך כל מה שתוכל, לבלתי יבוא לך פניה או התפארות, הוא רק עשות משפט ואהבת חסד, שהם מצוות שבין אדם לחברו, שבזה א"א להסתיר מעשיו, לכן ה' שואל מעמך בדברים כאלה – הילחם עם יצרך כל מה שתוכל, אבל והצנע לכת עם אלקיך, ר"ל מצוות שבינך למקום יהיה בהצנע כל מה שתוכל, ולא תצטרך למלחמה אשר מי יודע עם תוכל עמוד בה.

הנה זהו דרך הממוצע, אבל יש מדרגה פחותה אשר אפילו בעשותו אחת ממצוות ה' בינו לבין עצמו, ליבו מלא חנפים ופניות, וחפץ שיתפרסם מעשה ההוא, ושיבינו אנשים שעושה מע"ט בצנעא, ויתפרסם לאיש צנוע. או אפילו פניה בלב עצמו רע מאוד, כי עיקר מעשה המצווה צריך שאפילו הוא עצמו לא יהיה לו הנאה מעשייתו, וכמו שאמרו ז"ל: מצוות לאו ליהנות ניתנו.

¹ פרוש רש"י שם: "הגיד – הקב"ה לך אדם מה טוב לך לעשות. והצנע לכת – ת"י הוי צנוע למיהך בדחלא דאלהך, ד"א והצנע לכת, לא כמידת הקב"ה מדת בשר ודם, מידת בשר ודם אדם מבייש את חברו ובא לפייסו, ואומר לו איני מתרצה לך עד שיבוא פלוני ופלוני שביזיתי לפניהם, אבל הקב"ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו."

ועל כת כאלו רמו איוב (טו, לד) באומרו: "כי עדת חנף גלמוד", ירצה כי החנף אפילו בחיותו גלמוד וברדד ישב, בעשיית מע"ט הוא ג"כ כמו בתוך עדה וליבו מלא חנף. ועז"א ה' (ירמיהו כג, כד): "אם ייסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'." ר"ל, אם נסתר כוונת איש במסתרים, דהיינו במחשבתו, הן איש אחר או הוא עצמו, אזי אני לא אראה כלל מצווה ההיא, לא תבוא כלל לפני, כי הוא טהור עיניים מראות ברע.

ויש מדרגה גדולה אשר הבית המלא כלא מלא, כי כבר הוא דבוק כ"כ בה, אשר הדביקות והחשק לקיום רצונו ית' אינו מניח לו כלל שום פניה, ובזה שיבת הכתוב את הדמע"ה, באומרו: "ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל", ופירש"י שם, דר"ל, אף שהיה לעיני כל הקהל, לא היה בכוונתו, רק לברך את ה' בלתי לה' לברו, ומאחר שאנו רואין שנשתבח בזה אדוננו דהע"ה, מזה מובן שהוא מדרגה גדולה. לכן סתם בני אדם צריכין לתפוס מדרגה הממוצע הנ"ל עד שיעורנו ה' להיות דבוק בו.

והבן איך רח"ק פרסם עניין מחשבות בני אדם עד נקודה אחרונה, והנה האדם העושה מצווה, אף אם יש בה איזה היסרון ופניה, לא תתקבל מצווה ההיא לפני ה'. הנה בעז"ב יקבל עונש תחילה על הפניה והרע ההוא, ואח"כ נשאת המצווה ושכרה לו.

אך מי שעושה מצווה, וצריך הוא שיעשה לו ה' או נס, הנה לא עבד קב"ה ניסא לשקרא, ואם לא תהיה המצווה נקיה לגמרי לא יארע לו הנס, ולזה אח"כ כאן, כי פנחס שאירע לו ד"ו לעיני כל עדת ישראל, לא היה יכול להסתיר מעשיו, ואנו רואים שארעו לו כמה ניסים בעשייה זו. אין זאת כי אם ויקם מתוך העדה, שמתחילה סילק מחשבותיו וליבו מן העדה, והיה המקום המלא מאיתו כריקן, ואח"כ ויקח רומח בידו.

ועל זה שיבת אותו ה' בפרשה הבאה: פנחס בן אליעזר כו' בקנאו את קנאתי בתוכם, קנאתי דייקא, שלא היה כוונתו רק לה', עם היות המעשה בתוכם לעיני כל ישראל. והוא כענין ויברך דוד, וכמש"ל והבן. (ע"פ ערבי נחל)

פרשת פנחס

צדקתו וגבורתו של פנחס

"פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בניי בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בניי בקנאתי. לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לא-להיו ויכפר על בני ישראל". (כת, יא-יג)

תניא. למה יחסו הכתוב עד אהרן, לפי שאחר שנקם בזמרי התחילו השבטים מבזין אותו, ראיתם בן פטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים והרג נשיא שבט מישראל. בא הכתוב ויחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. (סנהדרין פב, ע"ב).

וכתב המשכיל לדוד וז"ל: אך קשה אטו לא הווי ידעי שבטים דייחוסו בתר אבוה אויל ולא בתר אמיה. והלא מקרא מלא הוא – למשפחותם לבית אבותם, וא"ת דשפיר הווי ידעי ואפי' הכי היו מבזין אותו מצד אימו (שהרי אלעזר לקח לו מבנות פוטיאל – יתר שפיטם עגלים לע"ז), א"כ מאי מהניא כמה שהכתוב מייחסו אחר אביו, אכתי הולול במקומו עומד, דהא אנן נמי הווי ידעי דבריה דאלעזר הוא ואין זה חידוש מה שהכתוב מייחסו.

ונראה דודאי הווי ידעי קרא דלבית אבותם, ואפי' הווי מולולי, באמרם דפנחס יצא מן הכלל להיות אימו מזרע יתרו שהוא פגום, וה"ו דומה ח"ו לישראל הבא על הגויה שהוולד כמוה, ואינו הולך אחר אביו, ולכך אינו בכלל כל ישראל, שמי שאביו משבט א' ואימו משבט שני תקרא על שם אביו, אבל הוא אינו נידון כך, והראיה שאע"פ שאביו כהן הוא לא נתבחה ואמאי, אלא מוכרח לומר שאינו קם על שבט אביו, אלא הולך אחר אימו. ולזה היו מבזין אותו באמרם הראית בן פוטי זה וכו'.

ולכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן, לומר שמכאן והלאה גם הוא יהיה כהן לעולם כמו אביו ומעתה נסתלק מעליו עיקשות פה ולזות שפתים.

הט"ז ב"דברי דוד" מסביר בדרך אחרת, ואומר ממה נפשך, אם הדין הוא שהנשיא חייב מיתה, מה יש להם לבזותו. תורה אחת לנשיא ולאזרח הפשוט, ואם הוא לא חייב מיתה היה להם להתרעם על עצם המיתה שחרגו שלא כדין, ומה זה קשור למה שאבי אמו פיטם עגלים לע"ז.

ותירץ על פי מה שכתב מרן בשו"ע חו"מ סי' ב, וז"ל: כל בית דין אפילו אינם סמוכים בארץ ישראל, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות, ושהוא צורך שעה, דנין בין מיתה ובין ממון, בין כל דיני עונש, ואפילו אין בדבר עדות גמורה. ואם הוא אלם חובטין אותו על ידי עכו"ם, ויש להם כח להפקיר ממונו ולאבדו, כפי מה שרואין לגדור פרצת הדור. (טור בשם הרמב"ם בפרק כד מסנהדרין).

וכל מעשיהם יהיו לשם שמים, ודוקא גדול הדור או טובי העיר שהמחוס ב"ד עליהם – שהמחוס הציבור לבי"ד עליהם. וכן נוהגין בכל מקום, שטובי העיר בעירן כב"ד הגדול, ומבין ועונשין והפקרן הפקר כפי המנהג, עכ"ל.

וכותב הרשב"א בתשובה, שאם נעמיד הכל על הדין ונצריך עדים והתראה, נמצא העולם חרב ולא חרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על ד"ת.

ועפ"ז ניחא כאן דלפי הדין אין כאן חיוב מיתה בבא על ארמית, ואע"ג דאמרינן בפרק הנשרפין (סנהדרין פב, ע"א) שזוהו הלכה למשה מסיני, מ"מ הם לא ידעו מזה, דהא גם משה לא ידע, אלא דרבנן גזרו על נשג"ז (נידה, שפחה, גויה, זונה) משום דהיה צורך השעה, כיוון שהיו העם פרוצים בזה.

נמצא, דמשום הכי הרגו פנחס, משום שהיה פרוץ להביאה לפני משה ולפני כל ישראל.

והיו השבטים מבזים אותו באומרם שדווקא גדול הדור ומיוחס, וממונה לדון ע"פ נשיא, ולפנחס חסרים ג' דברים אלו, דפנחס אינו מיוחס, כי אבי אמו פיטם עגלים לע"ז. ב, זמרי לא היה מוחזק לבעל עבירה, רק עכשיו קלקל. ג, פנחס לא נתמנה לדיין מומחה על פי נשיא.

ע"ז בא הכתוב לתרץ, פנחס הוא גדול הדור, ומיוחס עד אחרון הבחן. ומה שאמרו שאין לו רשות מהנשיא לדון, ע"ז אמר "בקנאו את קנאתי", בשליחותי עשה ע"כ שפיר עשה מה שעשה.

וע"ז אומר המדר"ר: אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו, לכן אמור הנני נתן לו את בריתי שלום. ופירש (מהרז"ו): פי' שמדת הדין מסכים לזה בלא שום קטרוג, שהרי עשה במסירות נפש למות על קדושת שמו יתברך.

ויש לפרש, אומר "הקרבן לדוד", עפ"י מה שפי' המפרשים הפסוק בתהילים קיט: "מאויבי תחכמני מצוותיך וכו'", כי יש ללמוד מאויבי ה' ורשעים שהולכים אחרי תאוות נפשם וליבם בחשק ובהתלהבות גדולה, דכן מהראוי לקיים מצוות ה' מקל וחומר, אם הללו עוסקים בהבלי עולם הזה בחשק והתלהבות, עאכ"כ שכך צריך לעסוק בענייני תורה ועבודת ה'.

פנחס, מה שיצא מגדרו ולא חש על כבודם של משה ואהרן ואמר במקום שיש חילול ה' אין חולקים כבוד לרב. הוא למד את זה מעזות הפנים של זמרי שבאה לו מהסטרא אחרא, וזה מה שמציין הפסוק "וירא פנחס בן אלעזר ויקח רומח בידו", ראה את עזותו של זמרי, וממנה למד לקנא לכבוד ה', על דרך "מאויבי תחכמני מצוותיך".

ובזה יובן מה שהזכיר הכתוב: "ושם איש ישראל המוכה". אף שמהראוי שלא לגלות שמו, שהרי חס הקב"ה גם על כבוד רשע, כמו שאחז"ל במדר"ר פ"ב פי"ד, וז"ל:

ד"א, ההסכן הסכנתי לעשות לך כ"ה, חס הקב"ה על כבודו של אותו רשע, שלא יאמרו זו היתה שסילקה את בלעם. ואם חס הקב"ה על כבוד רשע, אין צריך לומר על כבוד הצדיק. וכן הוא אומר: ואישה אשר תקרב אל כל בהמה לרבעה אותה, והרגת את האישה ואת הבהמה, שלא יאמרו: זאת הבהמה שנהרגה אישה פלונית על ידה. להודיעך שחס הקב"ה על כבודן של בריות ויודע דרכן, וסתם פי הבהמה, שאילו היתה מדברת לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה, שזו הטיפשת הבהמה וזה חכם שבחכמים, כיוון שדיברה לא היה יכול לעמוד בה. עכ"ל.

אמנם לפי האמור יובן כי היה קצת תועלת מעזותו לדבר עבירה שממנו למד פנחס עזות דקדושה, ובוה היה קצת כמסייע שאין בו ממש למה שעשה פנחס.

אלא דכבר אמרו חז"ל בחגיגה (טו, ע"א): שאל אחר את ר"מ לאחר שיצא לתרבות רעה, א"ל: מ"ד גם את זה לעומת זה עשה האלוקים (קהלת ז), אמר לו: כל מה שברא הקב"ה ברא כנגדו, ברא הרים ברא גבעות וכו'. אמר לו ר"ע: רבך לא אמר כך, אלא ברא צדיקים ברא רשעים, ברא ג"ע ברא גיהנום, כל א' וא' יש לו ב' חלקים, אחד בנן

ערן ואחד בגיהנום, זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חברו בנ"ע, נתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חברו בגיהנום.

ואינו מובן, וכי דינא הכי הווי, ותו דלא נודע מי הוא חברו ואפשר שיש לו חברים רבים.

אמנם אם הוא צדיק אשר עובד ה' בזריזות ובחשק ע"י שרואה רשע עובר עבירה בחשק וממנו לוקח דוגמא לעבוד ה', יש לרשע אחוז מסוים במצוות הצדיק, אבל גם החלק הזה שלבאורה מניע לרשע (כי לא יתכן שיהיה חוטא נשכר), הצדיק מקבל אותו בגן ערן.

והיינו דאמרו חז"ל אמר הקב"ה בדין הוא שייטול שכרו היינו שכרו של זמרי כי גם לזמרי היה מניע שכר ע"י שלמד ממנו לקנא, והיינו דאמר "בקנאו את קנאתי בתוכם", כלומר שגם זמרי עשה בקנאות לעברה.

ואפשר לבאר הגמ' במס' חגיגה (טו, ע"א), בעוד דרך עפ"י מש"כ הבית הלוי פרשת נח, וז"ל: "וירא אלוקים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ", אמרו במס' סנהדרין (קח): מלמד שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה וכולם על אדם ואדם על כולם. ובמדרש רבה פר' בראשית אמר דכולם קלקלו מעשיהם, הכלב הולך אחר הזאב והתרנגול אצל הטווס, הה"ד "כי השחית כל בשר את דרכו".

ומדברי המדרש משמע שמאליהן עשו כן, ועי' במהרש"א בסנהדרין שם.

ויש להבין דבשלמא האדם הוא בעל בחירה, אבל בהמה הרי אין לה יצח"ר לעניינים כאלו, ועשייתם הוא רק בטבעה והיאך תעשה כדבריהם, והגם דמצינו בגמ' יבמות (נט ע"ב) ורבעה כלב כופרי, זהו ע"פ מקרה והזדמנות, וגם כי היה מלומד אבל שכל המינין יעשו כן הוא דבר קשה לכאורה.

וגם יש להבין דבגמ' סנהדרין שם באותו עמוד איתא: וימת את כל היקום, אם האדם חטא בהמה מה חטאה וכו', ועי"ש במהרש"א שהביא דברי המורה שכתב דבזה פליג על המימרא דלעיל דכולם קלקלו מעשיהם.

ועיין בזוה"ק וז"ל: אי בני נשא חטאן, בעירי ועופא שמיא ושאר בריין מה חטאו, א"ל בגין דכתיב כי השחית כל בשר, כולחו הוו מחבלי אורחיהו שבקו זיגיייה ודבקו בזיגיי אחריי. הרי דבאמת תירץ כן דמשי"ה השחית גם לבהמה.

אמנם עיין במהרש"א שאמר שקשה לעשות פלונתא בין הני שני מימרות שהובא בגמ' סמוכים זה לזה, יעוין שם. רק העניין שכמו שבאדם פועל בעצמו ע"י הרגילו במעשיו הרעים ועושה בעצמו טבע שני להיות טבעו משתוקק ונמשך לעשות במעשיו הקודמים, וגם אם בשכלו מכיר כי לא טובים הם, וכמו שאמר הכתוב (הושע ה, ד): "לא יתנו מעלליהם לשוב". וגם אם בשכלו רוצה לשוב, עכ"ז מעלליו הקודמים אינם מניחים אותו לשוב, כי הם השרישו בגופו טבע שני להרע.

וכמו כן הוא פועל במעשיו בכל העולם התחתון בכלל, ולא מבעי אם הטא בפהרסיא הרי ודאי הגורם לאחרים הרואים שילמדו ממנו, אלא אפי" אם הוא חוטא בצנעא בינו לבין עצמו, מ"מ, ע"י המשכו אחר איזה תאוה – הוא מגביר כוחה של התאוה הלזו עד שמשריש את זה בטבע של כל הברואים בעולם, להיות טבעם נמשך לזה יותר ממה שהיה מקודם.

כי כן יסד מלכו של עולם בהטביעו טבע לכל בריותיו, להיות טבעם נשתנה ונמשך אחר מעשה האדם והרגלו, וכפי רוב עשיית האדם כן ישתנה טבע של כולם, אם מעט ואם הרבה.

ולא לבד בבריות החיים, אלא גם בדוממים נעשה טבע חדשה והגורמים להשובך בתוכם להיות להם נטייה לזה, וכמו שאמר הכתוב (ירמיה ב, ז): "ותבואו ותטמאו את ארצו", דע"י מעשיהם טימאו לנוף הארץ, כי טבע המדינות חלוקים ג"כ, וכמו שאמרו בגמ' (קדושין מט ע"ב): עשרה קבין נסות ירדו לעולם תשעה נטלה וכו', וכן בכל המידות.

ועניין זה הגם כי לא נוכל להשיגו בשכל, מ"מ כל אדם יוכל להרגישו בחוש ממש בבואו לאיזה מדינה אחרת חדשה שהיא פרוצה באיזו פרט מן הפרטים, ימצא גם בעצמו איזו נטייה והמשכה לזה הפרט יותר ממה שהיה לו כשהיה במדינה אחרת.

וזהו שאמר הכתוב חבקוק פרק ב' "כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה", ואמרו בגמ' תענית (יא ע"א) ושמא יאמר אדם: מי מעיד בי – אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידים בו, שנאמר כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה.

דהיינו, שמכל פרטי מעשיו נעשה איזו שינוי בעצים, הגם דאינם נרגשים לעיני בשר בזה העולם, וממילא כשיביט עליהם לע"ל יתברר על ידיהם כל מעשיו בכל פרט, ובכל מקום אשר יפנה להביט ימצא כתובים וחרוטים מעשיו. וכן היה בדור המבול, שהגבירו

כ"ב התאוה להורקק לשאינם מינם, עד שנעשה כן בטבע ונתחדשה זאת הטבע גם להבהמה לעשות כן.

וזה שאמר הכתוב "וירא אל-הים את הארץ והנה נשחתה" כי טבע האדם בעצם נשחת עד כי השחית כל בשר את דרכו גם הבהמה. וז"ל הוזה"ק: ותשחת הארץ, אי בני נשא חטאן ארעא במאי, א"ל בנין דכתיב והשחית כל בשר את דרכו, כמה דאיתמר בנוונא דא ותטמא הארץ ואפקוד עווניה עליה וכו', אלא עיקרא דארעא בני נשא אינון וכו'. עוד בזוהר על הפסוק ויאמר ה' לנח, וז"ל: תא חזי אינון חייבי עלמא נרמו לכל בריין לחלבא אורחיהו כמה דאינון מתבלין וכו'. מ"מ שאלה הגמ' שפיר: אם אדם חטא בהמה מה חטאה, דכל מעשיו גרם האדם לה ולא מעצמה והיא עשתה כטבעה.

ובזה יתבאר היטב, "זכה צדיק, נוטל חלקו וחלק חברו בנן עדן, נתחייב רשע, נוטל חלקו וחלק חברו בניהינום". ולכאורה אינו מובן הסברא, מדוע יהיה זה שהצדיק יזכה בחלק חברו מה שהוא לא עמל בו, וכן להיפוך מדוע יתחייב הרשע במה שלא חטא בו.

ולדברים הנ"ל מובן היטב בסברא, כיוון דכל אדם עושה במעשיו טבע שני לזולתו להיות גם חברו טבעו נמשך קצת למעשיו, ונמצא שהצדיק נכשל לפעמים באיזה חטא. הרי יש לרשע חלק גדול בזה החטא, והוא היה בעובריו יען כי הוא הגביר בו התשוקה.

ויכול להיות שיהיה לו לפעמים חלק גדול בהחטא יותר מהצדיק שעשה, כי לצדיק הרי מענישין על חטאו בעוה"ז כדי שיהא נשאר נקי לעוה"ב, ולרשע אין מענישין לו בעוה"ז כלל, הרי נשאר על הרשע חלקו בחטאו של צדיק בניהינום וכן להיפך הצדיק יש לו חלק גדול במעשים הטובים של הרשע, דע"י שהצדיק הגביר התשוקה להטוב נמשך ממנו זו התשוקה קצת גם לרשע ועושה לפעמים טוב, ולרשע הרי משלמין לו חלקו בעוה"ז. וזהו שאמר זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חברו בני"ע, וברשע הוא להיפך.

ובזה יתפרש המשנה באבות (פ"ד מ"ב): "ועל בורחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון", וכבר תקרו מהו הדין ומהו החשבון, ולמה חילקו המשנה לשניים. אלא דהם ב' בחינות, דדין הוא על מעשים שעשה בעצמו, וחשבון שמחשבים עמו כמה מהחלקים יש לו במעשיו של חברו וכמו שנתבאר.

חינוך מקטנות לקנאות

"פנחס בן אלעזר בן אהרון הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל" זכו'.
(כה, יא)

כתב רש"י וז"ל: לפי שהיו השבטים מבזים אותו, הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודה זרה והרג נשיא שבט מישראל, לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן.

יש להקשות לכאורה הרי ידעו את יחסו מצד אביו ובכל זאת בזו אותו וא"כ מה התועלת בייחוסו שנית.

ועוד, כיצד נוכל להבין שהשבטים אחרי שראו את י"ב הנסים שנעשו לפנחס בהריגת זמרי יהיה להם פתחון פה עוד לבזות.

וביאר הרב "נעם אלימלך" ע"ה שח"ו לומר שהשבטים בזו אותו אלא כוונתם היתה כך. שבזמן שנעשה המעשה של זמרי לעיניהם והם לא ידעו מה לעשות והתלבטו, ופנחס קדש שמים ביזמתו, הם קנאו ממנו ואמרו הראיתם בן פוטי זה כלומר הרי פנחס למרות שיש בו כביכול פגם מצד אמו ובכל זאת עשה קדוש ש"ש גדול ואיך אנחנו לא עלה על דעתנו לעשות זאת, והם היו מצטערים ע"ע.

באה התורה ואמרה להם זכות אבות היתה לו ולכן הגיע לקנאותו זאת.

וחינוכו של אביו שהשקיע בו מקטנותו כמ"ש המדרש בפרשה זו, שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אבך הם שהביאו אותו למדת הקנאות האמתית.

החינוך מקטנות וההוספה על החינוך מקטנות נדבך אחרי נדבך מעלה את האדם למדרגה גבוהה.

ע"ז רמז הפסוק הנא' בהגר (בראשית כא, טו) ויכלו המים מן החמת (ממיה) ותשלך את הילד תחת אחד השחים, ואח"כ צעקה לה' וה' הראה לה באר זכו'.

חנוך הילדות דומה לכמות מים מצומצמת הנמצאת בממיה שזה עשוי להיגמר ואח"כ האדם מתערטל לגמרי ממה שרכש בקטנותו – אבל אם יוסיף וזה יהיה באר נובע תמיד אז הופך באר לחי רואי.

מדת הקנאה מאפשרת לאדם להשיג דברים שלא היה בכוחו להשיגם בדרך הטבע. קנאת סופרים תרבה חכמה לא כתוב תוסף חכמה כיון שהלמוד מתוך קנאת סופרים גותן לו לאדם להשיג יותר ממה שהיה משיג לפי שכלו. כי אם האדם לומד לפי שכלו אז הרי שכלו הוא מוגבל ואינו יכול להשיג יותר אבל כשהוא מקנא בחכמה משיג הרבה יותר.

ויש קנאה רעה כמ"ש בספר שערי תשובה (ש"ג, קס) וענין שונאי השם נמצא לפעמים גם באנשים שהם עושים המצווה ונוהרים מכל עבירה כמעשה ולשון, אם נפשם רעה ובקרב לבם יקשה להם כאשר חבריהם עוסקים בתורה, וירע ביניהם בהיות בני אדם עובדים את ה' ויראים מלפניו.

והנה הקב"ה מצווה למרע"ה נקום נקמת בני מאת המדינים ומשה אמר נקמת ה' במדין כלום שונאים אותנו אוה"ע אלא בגלל יהדותנו נמצא שהנקמה היא נקמת ה'.

ובב"ז מרע"ה ממנה שלוח את פינחס כמ"ש בבמדבר רבה (פ"כב ד"ה ד): וישלח אותם משה אמר הקב"ה למשה נקם נקמת אתה בעצמך והוא משלח את אחריים אלא מפני שנתגדל בארץ מדין אמר אינו בדין שאני מצר למי שעשה בי טובה, המשל אומר בור ששתית ממנו אל תזרוק בו אבן ולכאורה קשה הרי זו נקמת ה'.

וצ"ל שמשע עשה שלוח למלאות את רצון ה' להלחם במדין כי הוא הבין שלא יתכן שהש"ת המחייב הכרת הטוב יצווה אותו שהוא יהיה כפוי טובה, כי זו היא כפירה בה'.

ויותר מזה מצינו שנענש יהושע על זה שעיכב המלחמה אע"פ שעשה זאת בעצמו ומשה רבינו אע"פ שעשה שלוח מ"מ התחייב לעשות מיד כמובא בבמדבר רבה (פ"כב ד"ה ו) אמרו רבותינו כתיב ביהושע (יהושע א) כאשר הייתי עם משה אחיה עמך והיה צריך יהושע לחיות ק"כ שנה כמשה רבינו ולמה נתקצרו שנותיו י' שנים בשעה שאמר הקב"ה למשה נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך ואע"פ שנתבשר בשורות מות לא איחר הדבר אלא נזדרז וישלח אותם משה.

אבל יהושע כיון שבא להלחם עם ל"א מלכים אמר, אם אני הורגם מיד, מיד אני מת כשם שעשה משה רבינו, מה עשה התחיל מעכב במלחמתם שנא' (יהושע יא, יח) ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה, אמר לו הקב"ה וכך עשית הריני מקצר שנותיך י' שנים אמר שלמה (משלי יט) רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. עכ"ל.

והביאור הוא, יהושע בודאי למד ממשח אבל לא היה יכול לכזב בנפשו שהוא מסוגל לומר לה' מיד כמ"ש משה. בעין משחז"ל (חולין קה ע"א) על מר עוקבא שאמר ע"ע אני בחומץ בן יין לעומת אבי. בענין אכילת בשר בחלב.

חובת זיכוי הרבים וחומרת מחטיאי הרבים.

"ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצתם על ה'". (כו, ט)

וביאר האור החיים וז"ל: צריך לדעת מה בא ללמדנו במאמר זה, ואם להודיע כי הן הגה האמורים במעשה קרח, דבר פשוט הוא שאין לטעות שהיו דתן ואבירם אחרים בני אליאב אחר, ועוד מעיקרא לא היה לו להזכירם, והיו כלא היו כשאר המשפחות שספו תמו ולא נמנו, עוד למה האריך בדברים אלו אשר הצו וגו' בהצותם על ה'.

וכן הקשה החידושי הר"ם שהרי היו גם מאתים וחמשים ראשי סנהדראות, ולא הוזכרו א"כ מדוע הוזכרו דוקא דתן ואבירם. וביאר שלראשי סנהדראות יתכן והיה להם איזה תועלת מכך שיתמנו לאיזה שררה או תפקיד, משא"כ דתן ואבירם ידעו שלא יקבלו מכך כלום והתעברו על ריב לא להם לכן הוזכרו.

אומנם האור החיים ביאר בדרך אחרת וז"ל: ונראה כי לא בא הכתוב כאן אלא לומר, שהן הגה היו סיבה לכל מעשה קרח, כי יחפוץ ה' לפרסם הרשעים שהם סיבה לרשע הנעשה, והוא אומרו הוא דתן וגו' אשר הצו וגו' פירוש, את אחרים על ה' ומשה עבדו, וכן פירש רש"י הא למדת שהם המחטיאים העדה הנועדת, ואפשר שגם את קרח הם החטיאוהו, והגם שאמר הכתוב ויקח קרח, שנראה שמעצמו עשה, אפשר שהיה למה שקדם לו מהם, ולעולם הם הצו אותו.

כלומר, למרות שויקח קורח, מ"מ דתן ואבירים הם גרמו הכל ואפי' את קורח החטיאו וז"ל: ואומרו ותפתח וגו' – אחר שהדברים כבר כתובין בפרשת קרח, נתכוין לומר שגם בליעת קרח ואכילת האש מאתיים וחמשים איש, הם היו סיבה למאורע מתחלה ועד סוף, הא למדת שהגם שנקהלו היהודים על משה ועל אהרן היו חוזרים בהם, אם לא היו שני הרשעים.

וזה לך האות, כי האיש משה לא היה משתדל לרצות אלא להם, דכתיב (לעיל מו, יב) וישלח משה לקרא לדתן וגו', וכתיב (שם, כה) וילך משה אל דתן וגו', שהרגיש שבהם הדבר תלוי.

מעתה נפשות כל המתים תלויים בשני הרשעים ההם, ויש בזה לימוד זכות על קרח ועל המאתיים וחמשים איש, וכן תמצא שאמר הכתוב בפרשת עקב (דברים יא ו) ואשר עשה לדתן ולאבירים וגו', שאינו מונה המאורע אלא לדתן ואבירים, וכפי זה יכולין אנו להעמיד סברת האומר עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא בדתן ואבירים, ולהעמיד סברת האומר עליהם אמר הכתוב (ש"א ב ו) מוריד שאול ויעל בשאר העדה, הוין מהם (עיין סנהדרין קח). עכ"ל.

רואים כאן חומרת העוון של מחטיאי הרבים, ועפ"ז מבארים הגמ' במגילה (יא ע"א): הוא דתן ואבירים הן ברשען מתחילתן ועד סופן, ולכן נתפרסמו יותר משאר האנשים שהיו שותפים למח' זו.

והנה, להבין הענין יש להקדים דברי החת"ם על הפסוק: פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגו', שהביא דברי רש"י שהיו השבטים מבזים אותו ולכן יחסו אחר אהרן, וכן את דברי המדרש רבה (פכ"א פס"א): אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום.

והקשה החת"ם מהו בדין הוא שיטול, וכי כל העולם לא מקבלים שכרם בדין. ועוד מה זה קשור לייחוס לאהרן. הרי דרכו של פינחס שונה מדרכו של אהרן, שאהרן במעשה העגל כביכול שיתף עימם פעולה, ולא נלחם בהם שפחד שמא יהרגוהו כחור, משא"כ פינחס קינא קנאת ה', א"כ מה הייחוס דווקא אחר אהרן.

וביאר, שבאמת אין הבדל בין אהרן לפינחס, אלא שאהרן ראה שאם יהרגוהו כחור, גם משה רבינו לא יצליח להשכין שלום בישראל, כיון שגם הרנו נביא וכהן, לכן הסכים

להפסיד חלקו בעוה"ב בשביל זה. ולכן כשניגש להקריב היה בוש ואמר לו משה לכך נבחרת.

ופינחס גם היה לו את אותה בעיה, שהיו יכולים להרוג את משה. לכן הסכים למסור את נפשו שיהרגוהו ולא יהרגו את משה. וזו בדיוק כוונת אהרן במעשה העגל שנתכוונו שניהם למסור את הנפש בעבור עם ישראל.

זהו כח של זיכוי הרבים עד כדי מסירות נפש ובכך ראוי הוא להתייחס אחר אהרן.

ובמדרש קהלת (פ"א פכ"ד) כתוב על הפסוק (א, ח): כל הדברים יגעים, לא יוכל איש לדבר, לא תשבע עין לראות ולא תמלא און משמע, ד"א כל הדברים יגעים דברי מינות מינעין את האדם.

מעשה בר"א שנתפס לשום מינות, נטלו אותו הנמון והעלו על הבימה לדון אותו, אמר לו ר' אדם גדול כמותך יעסוק בדברים בטלים הללו, אמר לו נאמן עלי הדיין. והוא סבר שבשבילו אמר, והוא לא אמר אלא לשום שמים. אמר לו מאחר שהאמתני עליך, אף אני הייתי סבור ואומר אפשר שישירות הללו טועות הן בדברים בטלים הללו, דימום פטור אתה.

אחר שנפטר ר' אליעזר מן הבימה, היה מצטער על שנתפס על דברי מינות, נכנסו תלמידיו אצלו לנחמו ולא קבל, נכנס ר"ע אצלו א"ל ר' שמא אחד מן המינין אמר לפניך דבר וערב לפניך, אמר לו הן, השמים הזכרתני, פעם אחת הייתי עולה באיסטרטא של צפורי, ובא אלי אדם אחד ויעקב איש כפר סכניא שמו ואמר לי דבר אחד משום פלוני, והנאני הדבר.

ואותו הדבר היה, כתוב בתורתכם (דברים כ"ג) לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב מה הן, אמרתי לו אסורין. אמר לי לקרבן אסורים לאבדן מותר. אמרתי לו וא"כ מה יעשה בהם, אמר לי יעשה בהן בתי מרחצאות ובתי כסאות. אמרתי לו יפה אמרת. ונתעלמה ממני הלכה לשעה.

ווביאר המתנות כהונה שנעלם ממנו הלכה שאסור לשמוע מהם כלום מהמינים והאפיקורסים).

כיון שראת שהודתי לדבריו, אמר לי כך אמר פלוני מצואה באו ולצואה יצאו שנא' (מיכה א') כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו, יעשו כורסון לרבים, והנאני ועל

אותו הדבר נתפשתי לשם מינות, ולא עוד אלא שעברתי על מה שכתוב בתורה (משלי ה') הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה, הרחק מעליה דרכך זו המינות, ואל תקרב אל פתח ביתה זו זנות, למה כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה.

עד כמה א"ר חסדא עד ארבע אמות, מכאן היה מת ר' אלעזר בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל שנשכו נחש, ובא יעקב איש כפר סכניא לרפאותו, בשום פלוני ולא הניחו ר' ישמעאל אמר אין אתה רשאי בן דמא, אמר לו הנח לי ואני אביא לך ראייה מן התורה שהוא מותר, ולא הספיק להביא לו ראייה עד שמת, ושמת ר' ישמעאל ואמר אשריך בן דמא שיצתה נשמתך בטהרה, ולא פרצת גדרן של חכמים. שכל מי שפורץ גדרן של חכמים סוף שהפורעניות באות עליו, שנאמר ופורץ גדר ישכנו נחש ולא נשוך היה אלא שלא ישכנו נחש לעתיד לבא. ומה הוה ליה ביה (ויקרא י"א) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם.

רואים כאן מדברי המדרש שמכיוון שנהגה מדברי אותו מין לכן נכשל בלשונו אצל ההגמון.

מבהילים הדברים, עד כמה על האדם ליוהר שלא תבוא תקלה על ידו, שעד כדי כך הקדוק הדין, שבגלל שנהגה, נענש שיכשל בזה ונצטער בכך כל ימיו.

ועפ"ז ביארו גם מה שאמר הקב"ה למשה (כו, יב – יז) ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הוזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל. וראיתה אתה ונאספת אל עמך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך. וכו'. וידבר משה אל ה' לאמר: יפקד ה' אלוהי הרוחות לכל בשר איש על העדה. אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה' בצאן אשר אין להם רעה.

וכתב רש"י (טו): וידבר משה אל ה' וגו' – להודיע שבחן של צדיקים שכשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור. לאמר – אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו.

שבחן של צדיקים שמניחין צרכם ועוסקין בצרכי ציבור. וכי איזה צרכים היה לו שהיה עוזבם לטובת הציבור, וביארו בספרים שזה הצרכים הרוחניים שלו שהתפלל להיכנס לא"י וכו', ועל כל אלה ויתר, למען צרכי הציבור של עם ישראל. ולא רק זה אלא עומד ומבקש, ומפרט כיצד המנהיג צריך להיות, ולא ביקש סתם שיהא רק מי שימלא מקומו.

וזהו שלמות האדם שברגעיו האחרונים אינו חושב על עצמו אלא על הציבור כולו.

ויש מעשה ידוע על הרב מט'שיבין זצ"ל שפעם אחת במועצת גדולי התורה דנו על איזה עניין שנוגע לכלל ישראל ולא הגיעו לכלל החלטה. והציע הנאמן ר"ח שמואלביץ שיביאו את הרב מט'שיבין שיחליט בזה. וכשהגיעו אליו, אמר להם: שהוא התפלל להקב"ה לפני חמש עשרה שנה, כשהיה הולך וביקש כחזקתו בשעתו שיתן לו הקב"ה לחיות, וקיבל חמש עשרה שנה, ועשה לו חשבון שכבר עברו שלוש עשרה שנה מאז. ונשאר לו שנתיים ואין הוא עוסק כלל בעניינים ציבוריים, ולכן אינו יכול לבטל מתורה ולבוא לאסיפה ובאמת לאחר שנתיים כשנשלמו החמש עשרה שנה נפטר.

כאן לכא' זהו מעשה אחר, ממה שראינו אצל משה רבינו, ובודאי יש לכך סיבות. מ"מ כאן רואים ששבחן של צדיקים שאפילו שאדם קרוב אצל עצמו, אפי' ברוחניות מ"מ מניחים צרכן ועוסקין בזיכוי הרבים.

וזהו שאמרו באבות (פ"ה מ"י): שלי שלך, ושליך שלך חסיד. שמקדיש את זמנו שלו בעבור החבר זהו חסיד.

וברבינו יונה מוכח שבכל מעשי האדם עליו לקדש שם שמים. ולכן זיכוי הרבים מעלתו כל-כך גדולה ולהיפך המחטיא את הרבים הומרתו גדולה מותר.

וז"ל השערי תשובה (שער ג' אות קמח): כי הדבר ידוע כי מדרגי קידוש השם יתברך להודיע בכל מבטא שפתים, ובכל אשר ירמוז עינים, ובכל הנהגה ופועל ידים, כי יסוד לנפש האדם וצבי עדין והטוב והעיקר והתועלת והיקר אשר בו – עבודת השם יתברך ויראתו ותורתו, כמו שכתוב (קהלת יב): "כי זה כל האדם". ודבר זה כבוד השם יתברך.

והמבזים לתלמיד חכם ויראתו, מבטלים הידיעה הזאת ומראים ההפך בהנהגתם, וכאילו אומרים אמור כי אין העבודה עיקר, וכי שרש הדבר נמצא מבלתי עבודת השם יתברך, והם מחללים את התורה, על כן יאבדו מתוך הקהל ויכלו בפיחם, כי הם עובדים את ה' מבלי עסק התורה.

הלא הדבר ידוע, כי אין העבודה מתקיימת בלתי על ידי לומדי התורה אשר יהנו בה יומם ולילה, כי הם יורו דעה ויודעי בינה לעיתים לדעת מה יעשה ישראל, והם יעמידוה בישראל לבלתי תשכח מפי זרעם, ובמקום שאין עוסקי תורה ירבו המכשולים וישר

בעדם אין, על כן יכבדו עבדי השם יתברך את חכמי התורה לכבוד השם יתברך, ולהודיע כי עבודתו לבדה עיקר הנמצא.

ואחרי אשר התברר שהכל ברא השם יתברך לכבודו, חייב האדם לשום לבו בכל עת לכבד את ה' ולקדשו בכל דבריו ולרוממו, להודות לו ולברכו תמיד, כמו שנאמר (תהלים לז, ב): "אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי", וכאשר יתיצב בתוך העם וידבר עם חבריו, יתבונן בינה ויודקק וישגיח בכל מוצא שפתיו, לקדש את ה' בדבריו, ולדבר בשבח עבודתו ותהלת יראתו, ולשבח עבדיו ויראיו, ויזכה בזה בהגיון לבו ומבטא שפתיו בלא יגיעה ופועל כפים, וכות גדולה עד לשמים, כי זה מעיקרי יצירת האדם.

ואמרו זאת על הנמ' בפסחים (ג ע"ב): דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות, אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ושלא לשמה זהו העוה"ב שאדם לומד תורה ע"מ לקבל את העוה"ב, ומ"מ על האדם לבטל מתורה, אפי' שיפסיד את עוה"ב בשביל האחרים.

ובעוון חילול השם מצינו שרק מיתה מכפרת, בגלל שחילול השם נעשה ע"י החטאת הרבים, לכן אפי' יוה"כ וייסורים לא יעזור לכפר אלא רק המיתה. וזה מוכיח על חומרת החטא.

וכך כותב רבינו יונה בשער ג' אות יט: דע כי נתחייב הנכרא להיות ציר נאמן ועבד משכיל בכל מלאכת עבודת אדניו, והפועל הנאמן יהיה מהיר במלאכתו וישגיח על מלאכת הפועלים חבריו, ועיניו על דרכיהם לראות אם באמונה הם עושים ויזהירם ויודיעם את המעשה אשר יעשון, כי הפצו ורצונו אשר תעשה מלאכת אדוניו בלא רמיה, על כן יחזיק ידיו עושי המלאכה. עכ"ל.

דהיינו על האדם להשגיח לא רק על עצמו, אלא גם על האחרים חובה עליו להשגיח שלא יקלקלו.

וכך כתוב בירושלמי (סוטה פרק ז, הלכה ד): "ארור אשר לא יקים" – אדם שלמד ושנה ולימד לאחרים וקיים את התורה ויש בידו כח להחזיק ידיו העוסק בתורה ובמצות ולא החזיק הרי הוא בכלל "ארור אשר לא יקים". וההחזקה שעליה מדובר, זו לא החזקה גשמית, אלא חזקה רוחנית.

ואלו הם החובות הנדרשים מן האדם. שבשביל להתעלות בעבודת ה' זקוקים לזיכוי הרבים.

כמו שכתב הפמ"ג שכל החידושים שלו, זה בזכות שהיה מלמד ועליו היה לבאר כל דבר, ומזה יצא לו כל הדיוקים בלשון השו"ע. וכך היה הראש"ל הרב יצחק ניסים זצ"ל מקפיד בזמן שהיו באים אליו לקבל הסמכה, היה שואל אם למדו עם פרי מגדים, ואם לאו לא היו מתקבלים אפ"י לבחינה.

נמצא שזיכוי הרבים זה לא רק שכר בעלמא, אלא גם זה גורם להצלחתו של המוכח בעצמו.

ועד כדי כך זקוקים לזה, שהייתי בברית שבה היה אחד האדמו"רים סנדק ואבי הבן היה אדם פשוט, והמשמש מוג לאדמו"ר שתיה וביקש האדמו"ר שיביאו לו כוס חד פעמית, וניגשו לבעה"ב וביקשו ממנו, הלך בעה"ב אבי הבן, והוציא מהוויטרינה כוס מיוחדת מקריסטל, והביאה לאדמו"ר ואמר לו זה חד פעמי, אף פעם לא השתמשו בה, ותיקח את זה מתנה.

עד כדי כך בורות, שלא לדעת מה זה חד פעמי, כ"ש בשאר הלכות, ולזה זקוקים לצאת וללמד תורה ברבים, ולזכות את הרבים, שהרי זו שבחן של צדיקים, וחובת האדם לעזוב צרכיו, ולהתעסק בצרכי ציבור.

וכן משה מסר נפשו, שאמר להקב"ה בחטא העגל ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות לב, לב). והטעם שביקש כך כתב רש"י שלא יאמרו עלי, שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים.

וכי משה פחד מפניעה בכבודו, הלא והאיש משה עניו מאד, ולא רצה לקבל עליו את השליחות להוציא את בני ישראל, אלא משה ידע שאם לא יעשה כך ימנע קידוש שם שמים. יאמרו כאילו לא עבד את ה'. ולכן הסכים עד כדי כך שימחק שמו מהתורה.

ובפרט בשנמצאים בזמן, שבו יש דיבורים וויכוחים, מי גדול למי דעת תורה, בודאי בעת הזאת חובת האדם היא, והמשכיל היא בעת היא ידום. שאמרו בספרי המוסר שבשארם שותק, יש עליו שאלה אחת, למה הוא שותק. אבל בשארם מדבר, יש עליו הרבה שאלות.

ובפרט שכעת מתחילים שלושת השבועות, שבעוון שנאת חנם נחרב ביהמ"ק, יש ליותר לא להיגרר לזה, ולא להיות כדתן ואבירם כמובא באור החיים שלעיל. והבא ליטהר מסייעין אותו מן השמים.

חיזוק האמונה ע"י בנות צלפחד

(קנאות פינחס, הדרך להרבות שלום בעולם)

"ותקרבנה בנות צלפחד בן הפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה למשפחת מנשה בן יוסף, ואלה שמות בנותיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה. ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה פתח אהל מועד לאמר". (כו, א-ב)

כתב הילקוט (רמז תשע"ג) וז"ל: ותקרבנה הא כל אדם כשר שעומד בתוך דור רשע זכה ליטול שכר כולן, נח עומד בדור המבול זכה ליטול שכר כולן, אברם עומד בדור הפלגה זכה ליטול שכר כולן, לוט באנשי סדום זכה ליטול שכר כולן, אלו עומדים בדור המדבר זכו ליטול שכר כולן, ללמדך באיזה שעה עמדו לפני משה בשעה שאמרו ישראל נתנה ראש אמר להן משה והלא ישראל מבקשין לחזור למצרים ואתנה מבקשות נחלה בארץ, אמרו יודעות אנו שסוף כל ישראל להחזיק בארץ שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך אל תהי קורא בן אלא הפרו תורתך עת לעשות לה',

ויש להתפלא, הרי בנות צלפחד חכמניות היו, כפי שהז"ל אמרו ביקו"ש שם על הפסוק "כי אין לו בן": למה נאמר והלא כבר נאמר ובנים לא היו לו ומה תלמוד לומר כי אין לו בן, מגיד שהיו חכמות דורשות הא אם היה לו בת בן לא היינו תובעות, עכ"ל. א"כ מדוע לא חיכו עד שעמ"י יעברו את הירדן ויכבשו את הארץ ואז היו תובעות חלק נחלתן. ומה ראו לבוא ולתבוע את חלקן עכשיו.

ונראה לפרש ע"פ מה שאמרו חז"ל על הפסוק "ובאלה לא היה איש": אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים, לפי שהן היו מחבבות את הארץ. האנשים אומרים "נתנה ראש ונשובה מצרימה", והנשים אומרות "תנה לנו אחוזה". לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן.

מזה הבין מרע"ה שהן מתחזקות באמונה שעתיד ישראל להחזיק בארץ, ולכן אמר להן: וחלא ישראל מבקשים לחזור, כדי לשמוע מה תהיה תגובתן על זה. וכאשר קיווה בן היה, שאמרו: יודעות אנו שסוף כל ישראל להחזיק בארץ.

וכדי שלא יהיה קשה בעיני משה למה באו עכשיו, הוסיפו ואמרו: "עת לעשות לה' הפרו תורתך", פירוש הדברים, שאם אתה רואה שיש בוגדים שרצונם להפר תורתך, אז עת לעשות לה', ללחום מלחמת ה' נגדם, ולכן באנו עתה, כאשר שמענו מהבוגדים שרוצים ליתן ראש ולשוב מצרים, למען הודיע לכל שאנחנו מחזיקים באמונה שעתיד ישראל להחזיק בארץ, לחזק האמונה הזאת גם בלב כל שומעינו.

השיטה שהשתמשו בה בנות צלפחד "הפרו תורתך, עת לעשות לה'", מתבחרת יותר לפי דברי הגמ' (ב"ב ע"ג, ע"א): "אמר רבה, אשתעו לי נחותי יומא, האי גלא, דמטבע לספינתא מתחזי כי צוציתא דנורא חורתי ברישא ומחנין ליה באלותא דחקיק עליה אחיה אשר אחיה יה ה' צבאות אמן אמן אמן סלה, וניית."

פי', שרבה מספר שאמרו לו יורדי הים שהגל שרוצה להטביע הספינה נראה בראשו כמראה אש לבנת, ואנחנו מכים אותו במקל של עץ אלון שחקוקים עליו השמות הקדושים אחי' וכו', ועי' ירד וישקוט הגל.

ובסיפור הזה אולי יש רמז נגד טענות הכופרים בתורה ובביאת הגאולה, וכדי להסית את המאמינים מראים עצמם כאילו מקנאים קנאת ה', למען חזק האמונה בו ובפיחם מרמה, לומר כל ענייני התורה שניתנה לפני ג' אלפים שנה לא יתכנו, עוד לענייני הזמן שהישראל שמאז נתיישן עתה ונעשה עין יבש, ולכן צריך להתחדש ולהינטע על תלמי הנהגות עולם של העת הזאת, שהבורא עולם לא נתן תורתו רק לאישור וטובת בני אדם, וחפצו ורצונו הוא שתשתנה כפי ענייני העיתים, ולכן אתם, המחזיקים במצוות התורה, מהרסים ומבטלים את אישורה, ועל כן עמדנו לייסד האמונה הישראלית לבל תאבד, ומקנאת ה' עשינו כן.

כזה הם דברי המכחישים אל המאמינים באמת ומחזקים דבריהם באמרו: הלא ה' הרואה מעשינו מחריש, ואם לא חפץ בהם, למה יהיה כאיש נדהם ולא יעשה נפלאות לייסרנו כאשר ייסר לעוברי רצונו מאז יצאנו ממצרים עד נחרב הבית.

ואלה הם דברי מינות, הם הגל שרוצה להטביע הספינת, דכבר אמרנו שהספינה היא משל חיי העוה"ז בקיום התורה ומצוותיה, אשר עליו הולכים לחיי העוה"ב, והגל הוא המינות שרוצה להטביע אותו שיאבדו יושביו בים הזמן הסוער.

ובראש הגל נראה כדמות אש לבן, דאש הוא משל הקנאה, ולבן הוא משל הנקיות מחטא, כנאמר: "בכל עת יהיו בנדיך לבנים", ורצה לומר, שהמינות שרוצה להטביע לספינה מראה עצמו כאילו הוא מקנא לכבוד ה' והאמונה בו בהטענות אשר ביארנו.

ואמרו נחותי ימא, הם הצדיקים הבקיאים בהנהגת הספינה לחזק האמונה, הגל המינות הזה אנו מכים ומשפילים במקל עץ של אלון, דהיינו נגד הטענה שישראל עתה נדמה לעץ יבש אשר לא יצמחו בו עוד עלים רעננים ולא ישא פרי אם לא ייעקר ויינטע על שדה תהלכות הזמן הזה, אנו מראים המקל של עץ אלון, שכבר דימה הנביא ישעיה ישראל בעץ האלון, אשר גם אחרי השליך פארות עליו עוד לא ייבש, כי ישוב להציץ ולפרוח והיה עלהו רענן, כדכתיב: "כאלה וכאלון אשר בשלכת בהם זרע קדש מצבתה".

ועל מקל זה חקוקים השמות אהי אשר אהי, לומר: מה שמחזיק עם ישראל באמונתו הוא הביטחון שהקב"ה יהיה לעולם לישראל, מה שהיה אז כשנגלה עליהם בתחילה, והוא נגד טענת המינות, שאם הקב"ה חפץ שתהיה התורה בלתי השתנות, למה לא יראה רצונו ע"י נפלאות בעונש החוטאים כבימי קדם.

על זה משיב השם של י-ה, ע"פ דרשת חז"ל, שבזמן הזה, כל עוד שנמשך הגלות המר, אין שמו שלם ואין כסאו שלם, לומר שאין הקב"ה מראה ממשלתו בארץ בגלוי, כי אם משגיח מן החלונות מציץ מן החרבים, שבהסתר משגיח על מעשה ישראל ומחזק תקותם, עד בוא העת שיתגלה שמו השם שלם, והוא ה' צבאות, שיראה מלכותו על צבאותיו התחתונים כמו על העליונים, ואז כולם יענו אמן על שחיוקו ישראל באמונתם ולא שמעו לקול המסיתים, ועי"ז מכים ומשפילים המאמינים באמת שנקראים נחותי ימא את גל המינות שרוצה להטביע אותם.

ואל ימנע הלוחם מלחמת ה' נגד המינים ע"י טענה הכוזבת שגדול השלום וטוב לחיזוק בהתחברות כל אשר בשם ישראל יכונה מלעשות פירוד לבבות, ע"פ מה שיש לבאר

אחד מהחידות שבין ר' יהושע ובין סבי דבי אתונא בבכורות (ת, ע"א), דאיתא שם: אמרו לו, אחוי לן מנא דלא שוי לחבליה אייתי פשטות לא הווי עייל בתרעא. אמר להו: אייתי מרא סתרו, היינו מנא דלא שוי לחבליה.

פי', שביקש ממנו שיראה להם כלי שאינו שווה ההפסד שהוא מפסיד. הביא להם מחצלת שהיה ארוך ורחב יותר מן הפתח. אמר להם: הביאו ברזל שסותר בנין הפתח והכותל, עד שייכנס המחצלת. וזה הכלי שאינו שווה ההפסד שהוא מפסיד.

ועניין המשל י"ל למה שאמרנו שהמחצלת שנעשה ע"י קישור הקשים של תבן והוצין הוא משל חברת בני אדם שנתקשרו יחד, והשער הוא משל אשר לה' צדיקים יבואו בו מחיי העוה"ז לעוה"ב שהוא קיום תורה ומצוות.

וזה מה שאמר להם ר' יהושע: אם המחצלת משל חברת בני אדם לא יכול לבוא אל תכליתו כי אם בהינתן השער לה' להפר תורה ומצוות, אז הוא כלי שאין חפץ בו, שלא שווה להפסד אשר יפסיד, ולכן אל יניח האדם להחזיק בתורה מפני הטענה הכוזבת שאין להתנגד לטובת חברת בני אדם.

והטעם בזה, שאף שגדול השלום שבין אדם לחברו, עם כל זאת יותר טוב השלום שבין ישראל לאביהם שבשמים. ולכן מי שמקנא קנאת ה' להחזיק התורה, הוא החפץ בשלום ושחרו, וראיה לזה, פנחס שבקנאו קנאת ה' להרוג המנאפים, אע"פ שבזה הרג נשיא שמעון, העיר שנאת כל השבט עליו, שביקשו להורגו, כדאמרינן בסנהדרין (פ' ט).

עם כל זה ניתן לו מהקב"ה שכרו בברית שלום, ואולי זה הפי' "הנני נותן לו את בריתי שלום". ואיתא במדר"ר (פב"א ד"ה א) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום.

והוא תמוה, למה נאמר דווקא על פנחס בן, הלא לכל עושה טוב הקב"ה משלם שכרו.

אכן לפי"ז י"ל דהכי קאמר שלא כפי הנראה שמעשה פנחס הפיר השלום, ולא יצדק ליתן לו שכרו בברית שלום, אלא אחר שהשיב חמתי מעל בני' ושם שלום ביני ובין בני, לכן בדין הוא שייטול שכרו אשר אני נותן לו את בריתי שלום.

אכן עוד י"ל בפ"י המדרש ע"פ מה דאיתא בזהרר על מה שנאמר "פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן", שמייחסו גם אחרי אהרן, מפני שהיה אחר שקינא קנאת ה' גם בן אהרן

הכהן, שכאשר הרג לזמרי ורצו שבט שמעון להורגו, יצאה נשמתו ובאו בו נשמות נדב ואביהוא וחי על ידם.

ויש ליתן טעם למה במעשה זה דווקא, שהרי הטא נדב ואביהוא היה לחד מ"ד שהורו הלכה בפני משה רבם, ועל זה נתחייבו מיתה, והנה מה שהיה אצלם עבירה, היה במעשה פנחס מצווה, שאמרינן בסנהדרין שם שנתעלמה הלכה ממשה, וגם לשואל על בועל ארמית אין מורין לו, אלא קנאין פוגעין. ולכן מה שפנמו אז להורות הלכה בפני משה רבן היה במעשה זה תיקונם.

אמנם על ידי שיצאה נשמת פנחס ונחיה על ידי נשמת נדב ואביהוא, כבר בא לעולם הבא, ועל כן פנחס שהוא אליהו לא מת, אלא עלה חי לשמים. וידוע מה דאמרינן בגמרא, שכר מצוות בהאי עלמא ליכא, וכן לכל עושה מצווה אינו בדין שייטול שכרו בעוה"ז כ"א בעוה"ב, ואם ניתן לו גם מעט משכרו בעוה"ז, אין זה על צד הדין אלא על צד החסד. אבל פנחס, שכבר בא למדרגה לחיות חיי העוה"ב, עליו נאמר בדין הוא שייטול שכרו. (מנחת עני פרשת פנחס)

מקנאותו של פנחס למדים אנו כמה יש לאדם להיזהר לא ללכת אחרי טענות שוא המכוסות באצטלא של צדקות ועבודת ה'.

וכמו שהביא החיד"א בפתח עינים על הגמ' בב"ב (עג ע"א): אמר רבה אשתעו לי נחותי ימא האי גלא דמטבע לספינה מיתחזי כי צוציתא דנורא חיוורתא ברישא ומחינן ליה באלוותא דחקיק עליה אחיה אשר אחיה יה ה' צבאות אמן אמן סלה וגיית.

פירוש הרב מהר"ר יונתן, כי שם רמ"ז כי ספינה הוא אדם ונשמה בתוך הגוף, כמ"ש בזוה"ק על יונה שהוא נשמה בירכתי הספינה, שהוא הגוף המשוטט במים עזים בעוה"ז, ויצר הרע הוא הגל המטביע הספינה במים עזים ומצולות ים, רק להשלים כוונתו להטביעו, יבוא בתחילה בדבר יראה.

והיינו דרומזו על האר"ש, שמתחזי כי נורא חוורתא ברישיה, היינו אש לבן, לפתותו בדבר טוב ומוסר ויראת ה', שהוא אש לבן, מצוות ה' ברה מאירת עיניים, ובוה יוכל לפתותו ולהטביע ביון מצולה באר שחת. אבל האיש החכם יבן זאת, דחרבן בית ראשון ושני באו עי"ז, כגון מ"ש ר' זכריה בן אבקולס, יאמרו מטיל מום בקדשים ייחרג וכיוצא בו, ולכן ישים ליבו בעומק דבריו להתרחק ממנו, וז"ש ומחינן ליה באלותא דחקיק אחי אשר אחי, כי שם רמז הגלויות אחיה עמהם בצרה אחרת, כמשחז"ל. עכ"ד הרב הגז.

ואפשר לרמוז באופן זה האי גלא דמטבע לספינתא, הוא היצר הרע שרוצה להטביע האדם הנמשל לאיש אשר בתוך הספינה כיונה, כמ"ש הרב הנז'. ומתחזי כי נורא חיוורתא ברישיה, כלומר דהיצה"ר שהוא אש, כמ"ש בסוף קידושין חזי דאת אשא ואנא בשרה חיוורתא, כלומר שהוא לבן, שעושה ציווי הקב"ה, כמשל שאמרו בזוה"ק בח"ב דף קסג עיי"ש.

ואין תקנה ליצה"ר לבטלו כי אם בתורה, כמ"ש: "בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין", וז"ש "ומחינן ליה באלותא", הם עצים, רמו לעץ החיים שהיא התורה. ואמר לשון רבים – אלותא, נגד תורה שבכתב ותורה שבע"פ, דחקיק בה אהי אשר אהי וכו', כי כל התורה שמותיו של הקב"ה, ודו"ק.

כוח התורה למעלה מכוח הנבואה

"ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ירך עליו, והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצויתת אתו לעיניהם, ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל, ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה." (בן, יח – כא)

הנז' במס' יומא (עג), מבארת איך היה הסדר כשהיו שואלים באורים ותומים: תנו רבנן כיצר שואלין השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי שכינה, השואל אומר ארדוף אחרי הגדוד הזה, והנשאל אומר כה אמר ה' עלה והצלח, רבי יהודה אומר אין צריך לומר כה אמר ה' אלא עלה והצלח, אין שואלין בקול שנאמר ושאל לו, ולא מהרהר בלבו שנאמר ושאל לו לפני ה'.

וביאר רש"י שם בדעת ר"י, בזמן שהיו באים לשאול, שרק המלך והבי"ד יכלו לשאול באורים ותומים, ועומד השואל ופניו כלפי הנשאל – הכהן, שעומדים פנים מול פנים.

והרמב"ם חלק על רש"י בביאור הברייתא, וכך כתב בהלכות כלי המקדש (פ"י, הי"א): "וכיצד שואלין, עומד הכהן ופניו לפני הארון והשואל מאחריו, פניו לאחרי הכהן. ואומר השואל: אעלה או לא אעלה, ואינו שואל בקול רם, ולא מהרהר בלבו, אלא בקול נמוך, כמי שמתפלל בינו לבין עצמו. ומיד רוח הקדש לובש את הכהן, ומביט בחושן ורואה בו במראה הנבואה – עלה או לא תעלה, באותיות שבולטות מן החושן כנגד פניו, והכהן משיבו ואומר לו, עלה או לא תעלה."

ודחינו שעומד מול הארון, והשואל מאחריו של הכהן, ודלא כרש"י.

וביאר ה"כסף משנה", דהמעם דסבר דלא כרש"י, מפני שכתוב שהכהן הנשאל פניו כלפי השכינה, דאם זה כלפי האורים והתומים, מה שייך לומר פה כלפי השכינה, הרי זה מונח על ליבו כל הזמן, ובמצב זה הוא כל הזמן, ומה שייך לצוות על זה, דמזה שיש עניין שיעמוד כלפי השכינה, משמע שיש אפשרות שיעמוד בצורה אחרת, ולכן בוודאי נתכוונו דבעי שיעמוד כלפי הארון.

ועמדו המפרשים לדייק בלשון הרמב"ם שכתב, שרואה הכהן במראה הנבואה, ולכאורה אם הכהן הוצרך להשתמש בנבואה, א"כ כשיש נביא מדוע יש לשאול גם באורים ותומים, הרי שניהם לאותה נקודה יגיעו. א"כ מדוע נצטוו יהושע לשאול את האורים ותומים, הרי הוא אחד מהארבעים ושמונה נביאים שעמדו לישראל.

והשאלה מתחזקת יותר כשרואים אצל משה רבנו, ששאל את הקב"ה ארבע פעמים שאלות הלכתיות, ולא נזקק לאורים ותומים, וארבע המקומות הם: ראשונה בבן ישראלית – ויניחחו במשמר לפרוש להם על פי ה' (ויקרא כד, יב), והשנית, לגבי טמאי מת – עמדו ואשמעה מה יצוה ה' (במדבר ט, ח), השלישית במקושש עצים – כי לא פרש מה יעשה לו" (שם טו, לד), והרביעית בבנות צלופחד – ויקרב משפטן לפני ה' (שם כז, ה).

ולכאורה, אם יש אפשרות לשאול באורים ותומים, מדוע לשאול את הקב"ה.

ובארו בעלי המוסר, דכמו שיש אנשים שבעת צרה הולכים להיוועץ באנשים הבקאים בקבלה, ויש אנשים שהולכים להיוועץ בגדולי התורה, שאינם בקיאים בקבלה, לגישות אלו אפשר למצוא מקור בפרשה בעניין זה.

קודם כל יש להקדים, שעניין של נבואה הוא אינו דבר שהנביא יוזם בעצמו, אלא הקב"ה משרה שכינתו על האדם, ואם האדם בדרגה גבוהה, הריהו רואה בהקיץ, ואם איננו, רואה בחלום, שנימלים ממנו החושים הגשמיים, ואז רואה איזה מראה, ואח"כ מתאר אותו במילים, אולם לא הוא היוזם, אלא רק מקבל והציווי הוא ללכת להגיד את מה שראה.

והראיה ממרע"ה שאמר לקב"ה שאינו רוצה ללכת, והרי הוא רצה בזה, אלא דאין זה תלוי ברצון האדם, וכן מצינו אצל יונה שלא רצה להיות נביא על נינווה. נמצא שאין הנביא היוזם, אלא הקב"ה הוא היוזם את ההשראה.

ולאחר שנתקבלה התורה, על האדם להיוועץ בתורה ולא בנביאים.

מרע"ה היה ארון הנביאים, ובדברים שהם שייכים להלכה, אין זה עניין של נבואה, אלא על האדם ללמוד, ומכיוון שמשש לא למד את זה מפי הקב"ה, היה עליו לחזור ולשאול את הקב"ה, ואין לזה קשר לנבואה כלל, אלא זוהי הלכה לדורות, ולזה בעי לימוד מפי הקב"ה.

אבל בדברים שהם מיוחדים לאותו מקום ולאותה שעה, אין זה עניין של הלכה נצחית, ולזה מספיק אורים ותומים, ולזה צריכים נבואה כדי להבין את האורים ותומים, ולפענח למה הם התכוונו.

ונכון שחכם עדיף מנביא, אך מ"מ להוראת שעה צריכים אורים ותומים, ולכן נצטווה יהושע – "ושאל לו במשפט האורים והתומים".

סיפר הרב לוין שהיה ראש הכולל, שאשתו היתה צריכה לילד, ובאו להחתימו שיעשו ניתוח קיסרי, ואמר להם שישאל את החזון אי"ש. הלך לחזון"א, והחזון"א אמר לו שיש עוד זמן, ולא לעשות ניתוח קיסרי. וכך חזר המקרה באותו זמן כמה פעמים, ובכל פעם החזון"א אמר שיש זמן, והרופאים מצד שני דוחקים שזו סכנה וכו'.

בפעם השלישית כשחזר – ילדה בלי ניתוח.

וכשנתפרסם בבני ברק הסיפור, דברו על כך כמופת, ואמר הרב דאין זה מופת, אלא כיוון שאדם מקבל על עצמו להישמע להלכה, ולפי דעת החזון"א זוהי ההלכה, א"כ המציאות נקבעת על פי ההלכה, שאישה זו אינה זקוקה לניתוח, ואין זה קשור לגיסים ולמופתים.

ניסים וישועות ומופתים הם רק לאחר שממציים את התורה ואת ההלכה.

ולפי"ז אפשר להבין את דברי הגמ' בהוריות (יג ע"א), שחכם קודם למלך, לכהן גדול ולנביא.

ולכאורה במה עדיף חכם מנביא ששורה עליו השכינה. והביאור הוא שחכם שהוא מלא בתורה וחכמתו מהתורה, עדיף מהנביא שהוא מעצמו אין בו כלום, אלא מקבל הכל מהקב"ה. כמובן ע"י שעבד להגיע לדרגה זו, אולם החכם, כשמגיע לדרגה בתורה מקבל מהתורה ככל שיותר עובד עליה.

ובשהכחן הגדול היה צריך לפענח את האורים והתומים, היה זקוק למראה הנבואה, ובלי הנבואה לא היה יכול להשיג זאת. אבל באמת דברים שבכוח התורה, דהיינו ע"י התורה, כדי לדעת אותם אין זקוקים לנביאים.

ובספר "באר משה", ביאר את זאת ע"פ הפסוק: ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל, דמהו ההוד שנותן עליו.

וביאר בזה – "מהודך", דהיינו מתורתך, והוכיח זאת מהתום' בשבת פח ע"א ד"ה שני עי"ש, שבזמן שישראל הקדימו נעשה לנשמע, קשרו להם ב' כתרים, וכשחטאו בעגל ניטלו מהם הכתרים. והתום' כותב שאלו הם כתרים של הוד.

וכתב בשם הבעש"ט – "זירא אלוקים את האור כי טוב", לגנוזו לצדיקים, ובו משתמשים לעתיד לבוא.

והיכן גנוז, בתורה, ובוה משתמשים הצדיקים בכל דור ודור ע"י אור התורה מסוף העולם ועד סופו.

והביא בשם הזוהר, ש"את האור" בנימטריה "בתורה", דהיינו שבתורה עצמה יש את האור, שיכול לראות מסוף העולם ועד סופו, וזהו "ונתת מהודך עליו".

וכמו שמספרים על חכם אחד, שכשהיו מבקשים ממנו להתפלל על אישה שמקשה ללדת, היה לומד סוגיה קשה ומפריך אותה ומיישבת, והיה אומר להם שהיא ילדה, דהיינו שהחליף קושי בקושי, שע"י קושי בתורה שנפתר, נפתר קושי הלידה.

נמצא שיש כוחה של התורה, ורק לאחמ"כ כוחה של נבואה, וחכם עדיף מנביא בשל כוח התורה שבו, המאיר מסוף העולם ועד סופו.

פרשת מטות

נדרי מצווה

"איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה". (ל, ג)

כפל המלים ידור נדר, השבע שבועה, ומ"ש ככל ולא כל היוצא מפיו אומר דרשני.

הרב ר"ח (בשער הקדושה פי"ב) כתב: כי אם האדם רוצה לעשות מצוה או איזה דבר טוב הגה יש מלאכים המסייעים לו ויש מקטרגים המונעים בעדו מלעשות טוב, לכן העצה היעוצה שהאדם לא יקבל ע"ע הנדר לימן מרובה בפעם אחת, פן יתחכם היצה"ר לבטלו מזה, אלא לימן מועט ליום אחד או לחצי יום.

כדאמר ר' יוחנן (מכות כ"ד) אהא בתענית עד שאבוא לביתי, וזה נקרא תענית שעות שמקבל עליו ואח"כ נמלך להשלימו ומתפלל ענינו.

וז"ש בתהילים (סא) לשלמי נדרי יום יום, וז"ש במס' אבות שמאי אומר עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה, ופ"י כי בא להזהיר את האדם, שלעולם לא יוציא האדם מפיו בפירוש את המעשה הטוב שבמחשבתו לעשות, ולא יאמר מצוה זו אעשה היום או אלמד המישה פרקים היום, כי אז מיד הדבר נשמע בין המקטרגים והקליפות, ומביאים עליו כמה בטולים ועכובים ואיננו עושה מה שאמר.

וכך ביאר הגר"א את הפסוק במשלי י': חכם לב יקח מצוות ואויל שפתיים ילבט. לכך אומר שמאי, אמור מעט עי"ו היצה"ר ישמח, שלמרות האפשריות הגדולות של האדם לעשות מצוות הוא רוצה לעשות רק מעט, משמחת את היצה"ר ומרגיעה אותו, ואז האדם יכול לעשות אפי' הרבה, אבל אם הוא אומר לעשות הרבה אז אפי' מעט יתקשה לעשות.

כך אמר אאע"ה כשבאו אליו האנשים בהתחלה, ואקחה פת לחם ואח"כ ואל הבקר רץ אברהם.

ובך אמרו חז"ל באבות אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנת, האמירה שלך מעכבת, וכך אמר שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, אבל כשתורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו.

וז"ש זה הדבר אשר צוה ה', עצה טובה איש כי ידור נדר או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו, לעולם יקבל על עצמו בהרבה פעמים, וז"א בלשון כפל ועי"ז יהיה בטוח כי לא יחל דברו, והטעם כי ככל היוצא מפיו יעשה רושם על הקליפות, ונשמע ביניהם וקרוב הדבר שיבטלו אותו.

וז"ש משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם, ופירש"י אשרי ילוד אשה שכך מובטח, פ"י שמישה מובטח שלמרות שאומר שהולך לשמוע מה' מה לעשות, בכל זאת המקמרגים לא יפריעוהו.

וז"ש והיה באחרית הימים שאז יתבערו הקליפות מן העולם, לכן אז לא יהיה פחד מהם ואמרו זה לזה בפ"י לבו ונעלה אל הר ה' ויעלו ויצליחו.

עת לדבר ועת לחשות

"איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה". (ל, ג)

שנינו במסכת גיטין (פ"ו ע"ב) איש פלוני עד, כשר. (בן איש פלוני עד, כשר. איש פלוני בן איש פלוני), ולא כתב עד, כשר. וכך היו נקיי הדעת שבירושלים עושים. וכתב רש"י שכך היו נוהגים, שלשונם קצרה, שלא היו כותבים עד, אלא פלוני בן פלוני.

והמיוחד בזה כתבו המפרשים, היות והמילה "עד" זהו חלק מתוכן של השטר, ואשר בלעדיה, שאינה גורעת מהשטר, לא היו כותבין.

וכך זכורני בחתונת בנו של הרב מאיה שליט"א, שהייתי עד ביחד עם הרב שלום כהן, וחיכיתי שהרב שלום כהן יחתום, וחתם רק את שמו (שלום כהן). והעיר לו ראש הישיבה של פוניבז' שצריך לכתוב פלוני בן פלוני, וענה לו שכך אנו נוהגים לכתוב, אפילו לא בן פלוני.

ובגמ' פסחים (ב ע"א) דנה הגמרא מדוע כתוב אור לארבעה עשר, שאפשר למעות שזוהו ביום, והיה לכתוב ליל ארבעה עשרה. וכתב הרמב"ם בפירושו המשניות, שלא רצתה הגמרא להשתמש בלשון העדר.

אע"פ ש"לילה" אינה מילה פסולה, ואין בה שום נגאי, מ"מ מכיוון שמסמל הלילה את החושך, העדר האור, לא השתמש בה התנא בפסחים.

והגמרא אומרת שם (ג ע"א): תניא דבי רבי ישמעאל לעולם יספר אדם בלשון נקיה שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב ואומר ותבחר לשון ערומים ואומר ודעת שפתי ברור מללו מאי ואומר וכי תימא הני מילי בדאורייתא אבל בדרבנן לא תא שמע ואומר ותבחר לשון ערומים וכי תימא הני מילי בדרבנן אבל במילי דעלמא לא ואומר ודעת שפתי ברור מללו, ודעת שפתי ברור מללו (רש"י – לשון נקי ומבורר), שכשהאדם מדבר דיבור ברור ונקי, הדבר מראה על הדעת שבו.

והביאה הגמרא אחר כך ראיה לזה וז"ל: הנהו תרי תלמידי דהווי יתבי קמיה דרב חד אמר שויתנין האי שמעתא כדבר אחר מסנקן, וחד אמר שויתנין האי שמעתא כגדי מסנקן, ולא אישתעי רב בהדי דהאיך.

הנהו תרי תלמידי דהווי יתבי קמיה דהלל וחד מינייהו רבן יוחנן בן זכאי ואמרי לה קמיה דרבי, וחד מינייהו רבי יוחנן. חד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה, וחד אמר מפני מה בוצרין בטהרה ומוסקין בטומאה, אמר מובטח אני בזה שמורה הוראה בישראל ולא היה ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל.

הנהו תלתא כהני, חד אמר להו הגיעני כפול, וחד אמר הגיעני בזית, וחד אמר הגיעני כונב הלטאה. בדקו אחרינו ומצאו בו שמץ פסול.

וכן אמרו: "ככל היוצא מפיו יעשה", ומחי הלשון "ככל", היה צ"ל "כל", אלא גם אם אדם משווה או מביא דוגמא, עליו להביא דוגמא יפה וברורה בלשון נקיה, ולא יחל דברו.

ולפי"ז יובן עניין התרת נדרים, שהחכם עוקר הנדר מעיקרו, וביאור הדבר, הנה שנינו בקידושין (ג ע"א): המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת, אולם אם הלכה לחכם והתיר לה, הרי היא מקודשת, וזאת משום שעוקר הנדר כאילו לא היה.

היינו על ידי חרטה, שמתחרט על כך שנדר, נעקר הנדר מעיקרו. ומ"מ צריך לבדוק, שלפעמים החרטה היא רק מכאן ולהבא ולא למפרע, וחרטה כזו, אין זו חרטה שיכולה להתיר את הנדר.

וכמו שכתב הטור (יו"ד רכ"ח) וז"ל: וכתב א"א הרא"ש ז"ל ויזהר הנודר שלא יאמר שמתחרט מעיקרו אלא א"כ הוא ברור לו שהיה רוצה שלא נדר מעולם שאם לא כן אין ההתרה התרה והוא באיסור נדר כל ימיו ואם אינו מתחרט צריך לבקש לו פתח לומר לו אילו היית יודע דבר זה לא היית נודר ונמצא הנדר נעקר מעיקרו.

וחרטה כזאת דינה גם כלפי חרטה של התשובה, שצריך להכות על הטא ולהרגיש שהיה מעדיף שלא היה חוטא כלל, ולא סגי במה שפותח דף חדש.

ובך כותב ה"מסילת ישרים", (פרק ד) וז"ל: אמנם, מדת הרחמים היא הנותנת הפך השלשה דברים שזכרנו: דהיינו, שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא, ושחונגש עצמו לא יהיה עד לבלה, ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון בעקירת המעשה, דהיינו, שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא כחרטת הנדר ממש שהוא מתנחם לגמרי והיה חפץ ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר ועזוב אותו להבא ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מרצונו, יחשב לו בעקירת הנדר ומתכפר לו.

לפי זה אפשר להבין את המנהג של התרת נדרים בליל כיפור, וכי כל המעשים וכל המצוות קיימנו חוץ מהתרת נדרים, שלזה מקדישים את כניסת היום הגדול של מחילה וסליחה וכפרה על כל העוונות, במה נתייחד עניין נדרים.

וג"ל שהעניין הוא שרומזים לאדם שכמו שמתחרט על הנדרים, צריך שהחרטה תהיה על מעיקרא, ולא רק מכאן ולהבא. ה"ה בחרטה על העבירות שעשה.

וכוח החכם להתיר את הנדר הוא מכוח הדעת שבו, כמו שנאמר (מלאכי ב, ז): "כי שפתי כהן ישמרו דעת", ועוד אמרו, שמי שמקפיד שלא לחלל את דברו, אזי ככל היוצא מפיו יעשה, אפילו בשמים.

כמובא בגמרא (כתובות עז ע"ב) על ר"י בן לוי שכשהראה לו מלאך המוות את מקומו בגן עדן, וקפץ ונשבע שלא ייצא, ובדקו בשמים לראות אם חילל את מוצא פיו, והסכימו שיישאר שם.

נמצא שכשהאדם אינו מחלל את דיבורו, שזו המהות של האדם שבזה נתגדל על פני שאר הברואים, אז ככל היוצא מפיו יעשה.

ובתפילה אנו אומרים "וחננו מאתך חכמה בינה ודעת", ומשמע שהדבר תלוי בידיו של הקב"ה ויכול לבקש ב"ו שירצה, ולכאורה פירש המלבי"ם על הפסוק במשלי (ז, ד): "אמר לחכמה אחתי את ומדע לבינה תקרא", וז"ל: וכבר התבאר שחקי החכמה לא ימצא האדם מעצמו רק הם נתונים לו מאלהים, כמו שאהבת האחות מאלהים היא, ונפש האדם ערוכה באופן שימצאו בה כל הכחות שהן נושאי החכמה, וחקי החכמה הם טבועים בנפש האדם מיצירתה כמו האחות שקורבתה מצד התולדה, אבל הבינה יוליד אותה האדם מדעתו שיבין דבר מתוך דבר, וע"כ אמר ומדע לבינה תקרא – שזה דומה כמודע שנתקרב אליו ע"י בחירתו. מבואר, שהחכמה היא מתנה אלוקית ולא תלוי כלל בבחירת האדם.

ועוד מצינו בחז"ל (נדה טז ע"ב): דרריש ר' חנינא בר פפא אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו, ונוטל טפה ומעמידה לפני הקדוש ברוך הוא ואומר לפניו רבוננו של עולם טפה זו מה תהא עליה, גבור או חלש, חכם או טיפש, עשיר או עני, ואילו רשע או צדיק לא קאמר כדר' חנינא, דא"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. וממילא אם הקב"ה קבע שלא יהיה האדם חכם, אם כן מה הטעם בקש חכמת, אין זה תלוי כלל בבחירה.

ויישבו במפרשים, שמה שמבקשים "וחננו מאתך", היא בקשה שלא נעשה רע כנגד רצון ה' בחכמה שנתן לנו הקב"ה, שלא נהיה בבחינת "חכמים המה להרע", ואין זו בקשה לקבל תוספת שכל ולהיות חכמים וגאונים.

וחכם עוקר הנדר מעיקרו, כיוון ששולט בדעתו על דיבורו, יכול לעקור דיבור של אדם אחר. ובפרט שאמרו חז"ל, שכל מי שנודר על דעת חכמים הוא נודר, ולכן כל מה שאדם מוציא מפיו על דעתם הוא.

לפי זה אפשר להבין גם מדוע נקראת תורה שבעל פה ולא תורה שבפה, כמו שאומרים תורה שבכתב, משום שע"י התורה האדם שולט על הפה שקובע לו מה ידבר, ולכן נקראת "תורה שבעל פה".

וידוע המעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע שכשסילקוהו לרב"ג מלהיות נשיא נאמר בברכות (כח ע"א): תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס שהיה רבן גמליאל מכריו ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש.

ומלשון הנמרא משמע, שהשומר היה קובע אם תוכו כברו או לא, ולא רבן גמליאל בעצמו, או אחד מרבני הישיבה. ולכאורה, וכי לשומר הייתה רוח הקודש לדעת מי תוכו כברו ומי לא.

ויישב החוזה מלובלין, שלא הייתה לשומר רוח"ק, אלא המלאך שנוצר מדיבורו של רבן גמליאל נתלבש בדמות שומר, והוא היה קובע אם תוכו כברו או לא.

חזינן הכא עד כמה גדול כוחו של הדיבור, שנברא ממנו מלאך. וכך מצינו, בבבא בתרא (קמז ע"א) דרש ר' פנחס בר חמא כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים שנא' חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה. ומוכח שתפילתו של חכם יכולה לשנות נזר דין, כמו שאמרו על "זיחל משה", שהקב"ה ביקש שיעשו לו התרה למה שכביכול נדר לעשות כליה, ובשל "לא יחל דברו" עשה לו משה התרה. נמצא שגם תפילת החכם מועילה מדין התרת נדרים, שחכם עוקר את הנדר, וזה מכוח הדעת שבו.

שוב מצינו בגמרא (ב"ב עד ע"א) על רבה בר בר חנה, שראה סוחר ערבי שהראה לו היכן הר סיני ושמע שהקב"ה מצטער – מי יבוא ויתיר לי נדרי, שאין לו מי שיתיר נדרו.

וכשבא לביהמ"ד שאלוהו מדוע לא התיר להם הנדר, והשיב להם שלא חשב שזה הנדר שרוצה להתיר את הנדר של הגלות, וחשב שרוצה להתיר נדר שלא יבוא מי מבול, ופחד שאם יתיר יבוא שוב מבול.

עד כדי כך חכמים בעסו עליו, וכינוהו בכל מיני שמות "כל אבא חמרא כל בר בר חנה סיכסא" על כך שלא התיר את הנדר, שאם היה מתיר הייתה מסתיימת הגלות.

נמצא שחובה על החכם לנצל את כוחו לעקור את הנדר שניתן לו מכוח הדעת שבו. וכן מצינו בחז"ל, שמעלת התענית דיבור גדולה מתענית של אכילה ושתייה, מכיוון שבתענית אכילה האדם עצב ונחלש, אולם כשעושה תענית דיבור, אין האדם נחלש, ועם זאת הוא מתרומם במעלה.

ולכן חז"ל ראו בדיבור את מחותנו של האדם, ולכן "גם אויל מחריש חכם יחשב" (משלי יז, כח), שלשתוק זו גם חכמה, שיש לו דעת לשתוק אע"פ שהוא אויל.

וכבר אמרו חז"ל (חולין פט ע"א): אמר רבי יצחק מאי דכתיב האמנם אלם צדק תדברון מישירים תשפטו בני אדם, מה אומנותו של אדם בעולם הזה, ישים עצמו כאילם, וכתב רש"י האמנם אלם – אומנות יפה היא האילום.

חז"ל מגדירים את השתיקה כאומנות, ומהי האומנות, שכמו שהאומנות מחייה את בעליה, כך השתיקה מחייה את בעליה, שיש לפעמים שצריך לשתוק, ויש לפעמים שצריך לדבר, כמו שמצינו בזהר, שאם האדם יכול לומר דבר טוב על חברו ואינו אומר – נענש על כך, כי עת לחשות ועת לדבר. (קהלת ג, ז)

והכל נובע מעניין הדעת שבאדם, ולפי"ז ביארו את הפסוק (תהלים קיט, צו): "לכל תכלה ראיתי קץ, רחבה מצוותך מאוד", שביאר על כך רבנו בחיי שלכאורה משמע שלמצוות אין גבול ומספר, והרי יודעים אנו שיש תרי"ג מצוות ולא יותר.

ויישב שתרי"ג מצוות אלו דברים שצריכים לעשותם, אבל "רחבה מצוותך מאוד", אלו אינן המצוות המעשיות, אלא זוהי חובת הלבבות, שלזה אין גבול. ועניין הדיבור שייך לחובת הלבבות, ובה נדרשת זהירות שלא להיכשל, וכבר אמר שלמה המלך: "מוות וחיים ביד הלשון".

ובפסחים בסדר הפסח מובא ששאלו בבית"מ איזה ב' תבשילין צריכים לאכול בפסח, והשיב רב הונא – סילקא ואורז. ורבא ששמע תמיד היה מקפיד להשתמש דווקא בזה, שמכיוון שיצא מפיו של רב הונא, הוא עושה כך, על אף שהיה יכול לאכול הרבה סוגי תבשילים.

יש עניין לשמוע לחכם גם בדברים שאינם מחייבים דעת תורה מיוחדת, אולם כיוון שהרב אמר שהרב אומר צריכים לקיים.

עוד מצינו בעניין התרת נדרים, במדר"ר (ויקרא פ"ז פס"ד): יפתח שאל שלא כהוגן שנאמר (שופטים יא) "והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי" אמר הקב"ה: אלו יצא גמל או חמור או כלב היית מעלהו עולה, השיבו הקב"ה שלא כהוגן, וזימן לו את בתו. והי כראותו אותה ויקרע את בגדיו, היה יכול להפר את נדרו ולילך אצל פנחס, אמר אני מלך ואלך אצל פנחס. ופנחס אמר אני כהן גדול ובן כה"ג ואלך אצל עם הארץ זה. בין דין לדין נספת ההיא עלובתא, ושניהם נתחייבו בדמיה. פנחס נסתלקה ממנו רוח"ק, הה"ד (ד"ה א ט) ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפניו ה' עמו. יפתח נישול אבר אבר ונקבר, הה"ד (שופטים יב) ויקבר בערי גלעד בעיר גלעד לא נאמר אלא בערי מלמד שהיה נישול ממנו אבר אבר ונקבר במקומות הרבה.

ושואלים המפרשים: בשלמא יפתח לא רצה להוריד מכבודו ולילך אצל פינחס, משא"כ פנחס, הרי היה כה"ג, ויודע שיש כאן הצלת נפשות, אם כן כיצד לא הלך ליפתח.

ויישבו המפרשים שכיוון שכל כוח החכם לעקור את הנדר מעיקרו הוא רק מכיוון שכל הנודר נודר על דעת החכם, וברגע שהחכם אינו מסכים, בטל הנדר. ממילא אם יפתח אינו מרגיש שהוא תלוי בפנחס, אם כן אין החכם יכול להתיר נדרו, כי יפתח אינו מתבטל אליו.

וזהו שאמרו חז"ל (אבות ג, יג) "סיג לחכמה שתיקה", וביאר המדרש שמואל שמה ששינה משאר המקומות שכתב "מעשרות סיג לעושר", וכאן כתב "סיג לחכמה שתיקה", שעל כל דבר אפשר להתווכח כיצד ניתן להשיגו, אולם בחכמה קבע רבי עקיבא שהסיג היחיד הוא שתיקה.

מעלת הדיבור והמחשבה

"איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה". (ל, ג)

אמר רב יהודה אמר שמואל: רמז להתרת נדרים מן התורה, כדכתיב לא יחל דברו, הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלין לו (חגיגה י, ע"א).

ביאור העניין, כי היתר נדרים בכלל מעט רמז יש במקרא שיוכל החכם להתיר נדר, ואין לסמוך עליו, אלא כך מסור לחכמים בתורה שבע"פ. ואע"פ דהפרת אב לביתו ובעל לאשתו כתיב מפורש בתורה, אך אין כל שייכות להפרתם עם התרת חכם, יען כי הם מפירים מפני שרשותם פרושה על הבת והאישה, ואין להן רשות בפני עצמן כי משועבדות הן לאב ולבעל, ואין זה בנדר התרה כלל דכיוון שאין מקימים את נדרן, הרי ממילא כמו שלא נדרו כלל.

משא"כ באדם אחר שצריך התרה ע"י חכם, ואין זה מפורש בתורה וסמכו זה על הלשון "לא יחל דברו", שאחרים מחלין לו.

וכך אומרת המשנה (חגיגה פ"א, ח): הטר נדרים פורחים באוויר ואין להם מה שיסמכו, כלומר: דיני התרת נדרים ע"י חכם או ע"י ג' הדיוטות פורחין באוויר מעט, רמז יש להם במקרא ואין להם על מה שיסמכו, אלא כך מסור לחכמים בתורה שבע"פ. בגמ' אמרו שסמכו היתר נדרים על מה שנא' "לא יחל דברו", הוא אינו מחלל אבל אחרים מחללים לו, ברם אין זה אלא אסמכתא בעלמא בלבד.

והרב אור החיים הקדוש כתב: זה הדבר אשר צווה ה', מה בא למעט בתיבה זו, אכן יתבאר הכתוב בהקדים מאמר חז"ל – היתר נדרים פורחין באוויר. ויש להעיר, למה עשה ה' ממצווה זו סדר זה, מה שלא עשה כן בכל התורה, שכל דבר ודבר כתוב יושר וזה פורח באוויר, אכן הטעם הוא כי לא רצה ה' שיהיה כתוב לעין כל אדם שהנדר והשבועה ישנה בהיתר, שבזה יולולו בנדרים ובשבועות. ולזה נתחכם ה' והעלים הדבר ומסר ההיתר לגדולי ישראל שהם ידעו ויבחינו חילוקי המשפטים שבהיתר, אבל בפני כל החמון יהיו נעולי דלת לקיים כל נדר וכל שבועה כאומרם לא יחל וגו' ככל היוצא.

וזה הוא שיעור הכתוב: "וידבר משה אל ראשי המטות" שהם גדולי ישראל, המצווה בשלמות, אבל לבני ישראל – "לאמור זה הדבר", פ"י כי לבני ישראל בכללות לא יאמר להם מהדיבור הנאמר לראשי המטות, ובוזה נתיישבו כל הדקדוקים, עכ"ל.

ומה שרש"י על המשנה מזכיר אך ורק מה שחכם מתיר את הנדר, הלא גם האב מפר נדרי ביתו והבעל מפר נדרי אשתו, ולענין כונה עמוקה טמונה בו, דבס' זכר להניגה כתב על מ"ש במשנה היתר נדרים וכו', דווקא נקט היתר ולא הפרת נדרים, משום דהפרת נדרים כתובה בהדיא שהאב מפר נדרי ביתו והבעל מפר נדרי אשתו, אבל היתר נדרים, דהיינו מה שהחכם יכול להתיר – זה לא כתוב, וזה מ"ש רש"י: מה שהחכם מתיר את הנדר ואתי שפיר (משנת משה).

הרמב"ן בפירושו עה"ת כתב גם ברוח זו: "ואולי צריך להעלים אלה החוקים מהם, שלא ינהגו בקלות ראש בנדריים, אבל לחכמי ישראל ראשי שבטיהם למד המשפט", "והטעם בזה כאשר אמרתי שעשה היתר נדר והשבועה בסתרי התורה, שלא יאמרו אלא לראויים להם ויכתבו ברמזיה".

מההעלם שהתורה העלימה את האפשרות להתיר נדרים, למדים אנו מה גדול ההשפעה של דיבורו של האדם לשנות פני דברים.

וכן מצינו בע"ז (ז, ע"א): ת"ר, הנשאל לחכם וטימא לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר.

וכתב ע"ז הר"ן וז"ל: כתב הראב"ד ז"ל בפ"י מס' ע"ז שלו, דלא משום כבוד של ראשון נגעו בה, אלא משום דכיון דאסרה ראשון שויה חתיכה דאיסורא, ושוב אין לה היתר דאפי' התירה שני אינה מותרת. והיינו דתניא בפרק אלו טריפות (הולין מד), חכם שטימא – אין חברו רשאי לטהר, אסר – אין חברו רשאי להתיר, כלומר אינו רשאי להתיר, ואפי' התיר אינו מותר, אפי' היה גדול ממנו בחכמה ובמניין.

והרב "ניצוצי אור" בחידושו על הש"ס כתב, וז"ל: נקטו "הנשאל", ולא אמרו השואל לחכם ואסר וכו', להניד שמוסב על החפץ שנשאל עליו, אל יחשבו כי רק אותו השואל הוא שלא ישאל עוד פעם, אבל אחד מהקרובים לענין, יוכל לשאול מחכם אחר אולי יטהר, רק זהו איסור הפצא. אותו ענין שנשאל לחכם וטימא אל יביא לדיון לפני חכם אחר, אולי יתיר יותר מן הקודם.

אבל אם תתרמה שוב אותה שאלה על ידו, יוכל ללכת לפני חכם אחר ויעשה כהוראתו, ראה בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תתק"ה, דלא אמרינן אין חברו רשאי להתיר, דאי לא תימא הכי אחד שיטעה בשיקול דעת ימשוך אותה הטעות לעולם, וזה ודאי טעות הוא, אלא לא אמרו אלא בהאי עובדא גופא. עכ"ל.

על כוחה של הדיבור. עומדים אנו גם בדברי המהרש"ל על או"ח הל' ר"ה סי' תקפג, וז"ל: הטעם שכתוב בש"ס ובשו"ע לאכול דברים טובים ומתוקים, אין הכוונה דרך תפילה דאין מקום לתפילה בשעת אכילה, רק זה לביטחון ואמונה שהוא מאמין ובוטח שכן יהיה, וכן דבר"ה יהיה אדם משמח ואומר, כל מה שעשה הוא יתברך לטובה, ובוה יהיה נהפך לטובה וכו'. לכן מה"ט תקנו לאכול מאכלים טובים ומתוקים ולומר עליהם בן, כדי שאם ח"ו נגזר ליהפך יהיה נהפך ע"י אמירה זו לטובה.

ובשם הגה"צ הק' ר' אברהם גרודזינסקי זצ"ל וי"א בשם הר"י מינאש על מש"א חז"ל (שבת קכז, ע"א): כל הדין את חברו לכף זכות הדין אתו לכף זכות, היינו שאם א' דין את חברו לכף זכות, גם בשמים דנים את "הנידון" לכף זכות, כי בשמים מתחשבים עם דעתו ודיבורו של אדם, היינו שרושם והשפעת הדיבור מכריעה בשמים.

ולא רק הדיבור קובע, אלא גם המחשבה של האדם קובעת.

וכן אמרו חז"ל בברכות (ו ע"א) מאי ולחושבי שמו, אמר רב אשי: חשב אדם לעשות מצווה ונאנס ולא עשאה – מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה.

ובפרשה נאמר "ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף את ממלכת סיחון מלך האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן הארץ לעריה בגבולות ערי הארץ סביב". (לב, לג)

הרמב"ן מעיר: מתחילה לא באו לפניו שבט מנשה, אבל כאשר חילק הארץ לבי שבטים, ראה שהיא ארץ גדולה יותר מן הראוי להם, וביקש מי שירצה להתנחל עימם. והיו אנשים משבט מנשה שרצו בה, אולי אנשי מקנה היו, ונתן להם חלקם.

החוקוני כותב: בני מנשה לא שאלו להם נחלה בארץ סיחון ועוג, רק בני ראובן וגד שאלו, אלא ע"י שאביהם גרם להם לשבטים שיקרעו בנדיהם במעשה הגביע, נתנה לו נחלתו בשני חלקין בשני עברי הירדן.

על אף שמנשה הלך בשליחות אביו וקיים מצות כיבוד אב, ה' שלח לו מידה כנגד מידה, כיוון שהוא גרם להם צער על שקרעו שמלותם. גורם צער לחברו, אפ"י על ידי עשיית מצווה, נענש ג"כ, (עאכו"כ אם יגרום צער לחברו שלא במקום מצווה), כי שמא הוא נהנה מהצער הזה דרך אגב.

ומספרים, כי בזמן הרמב"ן היה יהודי אחד מלשין, ודינו של אדם כזה שמורדין אותו ולא מעלין. ציוה הרמב"ן לשום עליו עין שבעת שהוא יורד לרחוץ בנהר, לאברו שם. שליחו של הרמב"ן מילא את השליחות הזאת, ולאחר מכן מיד הוא מת.

ובשנשאל הרמב"ן מדוע קרה כדבר הזה הלא השליח מילא את שליחותו לקיים את פסק דין של תורה, והשיב, כי אולי נהנה בשעת מעשה כשהמית את המלשין, וא"כ יש לו דין של רוצח, וע"כ דנו אותו בשמים למיתה והרגוהו מיד.

ולעומת זאת מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה.

ומצינו בעניין המקלל שכתוב (ויקרא כד, כג): "וירגמו אותו אבן ובני ישראל עשו כאשר ציוה ה' את משה". ומה זה כאשר ציוה ה', אומר הספורנו, שלא רגמוהו מפני שנאה על שהיה גר, ושהתגרה באזרח אבל עשו לבלתי סור מן המצווה. (וכן פ"י הרב אור החיים הקדוש)

בספר "תורת משה" עה"ת פירש עה"פ "איש כי ידור נדר לה' ככל היוצא מפיו יעשה": הנה פשטות שימש אות כי של ככל הוא שימש כללי, ואפשר לפרש בכף הדמיון, דהנה ודאי מי שנדר נדר בפיו ופירש בשפתיו, ודאי מחויב הוא לגמור דבריו, אך אפ"י מי שלא נדר נדר בפירושו, אלא גמר מחשבה בליבו אפ"ה מחויב הוא לקיים מחשבתו. רק אין לו דין קרבן שבועת ביטוי, וכבר אמרו חז"ל במס' שבועות דבשעיר של ר"ח כתיב – לה', ללמד שהוא בא על חטא שאין מכיר בו אלא ה'.

והיינו שהזהיר הכתוב: "איש כי ידור נדר לה'", היינו שאין מכיר בו אלא ה', שלא הוציא מפיו אלא מחשבה – זה יהיה בעיניו כאילו יצאה מפיו, וזהו דאמר הכתוב: ככל היוצא מפיו יעשה, שיקיים המחשבה כמו שקיים היוצא מפיו, וק"ל.

ולדבריו יצא חידוש גדול דהנודר בשבת במקומות שנוהגין שהחזן מוכר וכל אחד אומר סכום, לכאורה יצא דמאחר שהוא גמר בדעתו אפילו רק במחשבה הווי כנודר, א"כ יצא החייב לשלם.

ועין בבקת החיים אוח"ה הל' שבת סי' שו סקמ"ב שכתב באמצע דיבורו: אבל המחזור בעיני מנהג אוסטרייך מה שאדם מוציא מפיו, אפי' לא גמר קניינו, והשני שהוסיף בדמים נשארה המצווה עליו ואפ"ה נותן לצדקה מה שכבר הוציא והיה בדעת ליתן, וא"כ הוי כקציצת דמים לצורך מצווה ולא דמי למקח וממכר. וכה"ג שרי אפי' קניית מקומות ובתים מהצדקה, וכל יר"ש יזהר בזה.

ומובא בספר "הדעה והדיבור" מעשה באברך אחד שהיה חשוך בבנים ל"ע, ובא לקבל ברכה מהרב גורדון. וכשבאו לקבל ברכה א"ל הרב: כיוון שהקב"ה לא זיכה אותו בבנים, א"כ אין לו עוד מה להתפלל, דמוטב שלא יצא בן רשע. והנה מאחר שראו שהרב גורדון מתעקש עימם ולא נתן ברכה, הלכו לחפץ חיים זצ"ל וסיפרו לו את המצב, והוא ברך אותם שיפקדו אותם בוש"ק, וכך היה – נולד להם בן זכר ועשו לו ברית מילה, והיתה שמחה גדולה, והנה ל"ע ולא עליכם, נפטר התינוק ביום המילה רח"ל.

אמרו עליו: הנה מצד אחד רואים שהחפץ חיים התקיימה ברכתו, ומצד שני מצינו שהרב גורדון לא בירך אותו, א"כ הילך נפטר. רואים מכאן מעלת הדיבור כמה שהיא משפיעת, הן לטובה והן לרעה רח"ל.

עולה מהדברים, גודל וחומרת הדיבור והמתשבת, עלינו לזהר לבל לחללם כמו שציותה התורה לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה.

החובה להיות נקי מחשד

"והייתם נקיים מה' ומישראל". (לב, כב)

בירושלמי (שקלים פ"ג ה"ב) איתא: אמר ר' שמואל בר ר' נחמני א"ר יונתן, בתורה ובנביאים ובכתובים מצאנו שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום.

בתורה מנין, דכתיב: "והייתם נקיים מה' ומישראל" (במדבר לב, כב) ובנביאים מנין, דכתיב: אל אלוקים ה', אל אלוקים ה', הוא יודע וישראל הוא ידע, אם במרד ואם במעל בה' אל תושיענו היום הוה" (יהושע כג, כב).

ובכתובים מנין, דכתיב: "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם" (משלי ג, ד). גמליאל זונא שאל לר' יוסי בר רבי בון: איזהו המחזור שבכולם, א"ל: והייתם נקיים מה' ומישראל, ע"כ.

ג' פסוקים אלו באים להזהיר את האדם להישמר מן החשד. הפסוק שבתורה מזהיר על דבר שבממון, הפסוק שבנביאים מזהיר על חשד זביחה מחוץ למקום, והפסוק שבכתובים מזהיר על חכמת התורה ומצוותיה.

וכשנשאל ר' יוסי איזהו החמור מכולם השיב והייתם נקיים כי בדבר שבממון מוטל עלינו יותר להזהר בוהירות יתירה שלא למשוך על עצמנו קו של חשד.

מתבאר מזה, כי ענין החשד בכלל, הוא חששא דאורייתא, כלומר, שהתורה העידה כי אפשר לחשוד וכן משמע בשבת (כג, ע"א), אמר ר' שמעון בשביל ד' דברים (טעמים) אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו, ואחד מהם מפני החשד (שלא יאמרו עוברים ושבים, פלוני קצר שדהו ולא הניח פאה, אבל אם הדין ליתן רק בסוף השדה, יראו כי באמצע הקצירה הוא באמצע השדה ועדיין לא הניע הזמן להניח פאה) הרי שמעם זה (מפני החשד) מקורו מן התורה, כמו שאמר: בשביל ד' דברים אמרה תורה.

ע"י עוד ראיות לדעה זו בתוספת ברכה (מטות לב, כב).

ומכאן לכאורה יהיה קשה על התוס' (ב"ק קח ע"א ד"ה ותרי), שכתבו שהחשוד על השבועה (כלומר חשוד להישבע על שקר) מה שאין משביעין אותו אלא משביעין את

הצד שכנגדו, הוא רק מדרבנן, ומשמע דחשד הוא חשש דרבנן. וכ"כ הבי"ט לטור חו"מ ריש סימן צב, וצ"ע. (תוספת ברכה).

גם במשנה בשקלים (פ"ג מ"ב) מוכח גודל הוהירות מן החשד דאיתא התם אין התורם (את הלשכה) נכנס לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל (של בד, שמנעל רגיל בלאה"כ אסור), ולא בתפילין ולא בקמיע (ובכולהו מעמא שלא יחדוהו שנתן לתוכה ממעות שבלשכה), שמא יעני ויאמרו מעוון הלשכה העני, או שמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר. לפי שאדם צריך לצאת ידי המקום, שנא': והייתם קדושים מה' ומישראל, ואומר: ומצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם.

ועוד מודגש במשנה זו ננותם של מוצאי דיבה, שעל אף שעוני ועושר הם ב' דברים הפכיים, דממנ"פ אם חושבים שסיבת העוני היתה בעוון הלשכה, אז היה נכון שיאמרו על מי שהעשיר שה' שלם לו שכר חלף עבודתו בנאמנות, אבל מחמת רוע טבעם היו נוטים לחשוד את זולתם לגנאי אפי' כשהדברים המעוררים חשד הם הפכיים, ואומרים: זה שהעני – ה' העניש אותו מיד, וזה שהעשיר – ה' מאריך אפו אתו.

ואולי בעבור זה התנא הוצרך להביא את הפסוק – "ואומר ומצא חן" לומר לך שיש חיוב למצוא חן, וזה לא רק עצה טובה קמ"ל שאפי' "התורם" שהוא עוסק בעבודתו ואינו מכניס עצמו בחשד, כמו במעשי בני גד ובני ראובן שמעשיהם הביאו את החשד על עצמם, בכל זאת ומצא חן וכו'.

ואם החיוב של הפסוק "והייתם נקיים" וכו' היה מצטמצם רק לענייני ממון הוי ניהא, אבל החת"ס מרחיק לכת הרבה יותר מעבר לזה וכך כתב בליקוטי שו"ת חתם סופר תשובה נ"ט, וז"ל: "שלום לך וכו' ודע בני ותלמידי שיחיו, כי כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה והייתם נקיים מה' ומישראל, ושני חובות אלו – נקיות מה' ונקיות מישראל עמו הם שני רוכבים צמדים על גבנו.

ויותר אפשרי לצאת ידי החוב הראשון, היינו ידי שמים, יותר הרבה מלצאת ידי הבריות, כי הם חושבים מחשבות זרות ונושאים ונותנים מוזרות בלבנה, ועונשו יותר קשה מאוד מאוד עד לאין מספר ממי שאינו יוצא ידי שמים ח"ו, והוא מש"ס יומא ס"פ יוהכ"פ פ"ו בעוון חילול ה' שאין לו כפרה כלל ר"ל ושעור ח"ה כגון רב דשקיל בשרא ולא יהיב דמי לאלתר.

ובעוה"ר שבית בדברי הבריות, למדן כזה יעשה דבר זה, והוא שגור בפיהם ואפי' על חשד סברא בעלמא, והשתא אי נמי היה אותו הלמדן עושה כשורה ויוצא ידי שמים בכל יכולתו בחיק האפשרי, אלא שלא נזהר עד שמעו בו אלו שותי שכר ועשאוהו מנגינתם, הרי הוא כבר נלכד במצודתם, על זה ידו כל הדווים והכתוב צווח הרכבת אנוש לראשנו.

ואני הרהרתי כמה פעמים אם אפשר שקיים אדם מעולם מקרא זה על מתכונתו. ואולי על זה כ"ל שהע"ה "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ), רצונו לומר שאפי' בעשייתו כל טוב, אי אפשר שלא יחטא עכ"פ באופן השני הנ"ל – ביציאת ידי הבריות.

ואינני כדאי להזכיר אבותינו הקדושים מ"מ תורה היא, וחוכך אני בכני נד ובכני ראובן אשר עליהם נאמר מקרא זה ועפ"י עצת מרע"ה שהיה עפ"י ה' עשו את שלהם לנקות עצמן, והוא במה שיצאו חלוץ י"ד שנים לפני צבא המלחמה ומ"מ לא יצאו ידי חובת המקרא הזה בשלמות, כי לא על חינוך גלו ראשונה לפני כל השבטים, וקראו חז"ל עליהם את המקרא הזה (משלי כ, כא): "נחלה מבוהלת בראשונה אחריתה לא תבורך". (עי' מדר"ר פרי' מטות).

ובכל זאת אמז"ל: "עם גבר תתברר ועם עיקש תתפתל" – וידעת את אשר מרגלא בפומי תמיד: אין יעקב שלא יפגענו לבן, ומעטי לבן שיפגעו בהם יעקב. שמור זה כי הוא אמת, ובחון הדברים ותראם אמיתיים.

ורצוני, כי ברית כרותה: כל תלמיד חכם וצדיק המכונה יעקב, יש לו מצירים נגדו המכונים לבן. אמנם מעטים הם הרשעים האלו אשר ימצאו נגדם מי שהוא אחיהם ברמאות כיעקב נגד לבן.

והווה יודע כי הרבה פעמים הפכתי בהם ומהם וממונם, ואמרתי להישמר מהם ולעשות העקוב למישור, ואמרתי לברוח מן הקטנה שבתרמיתם, ונבשלתי בגדול ממנו ולא זה בלבד עמי הארץ והמון עם, אלא לומדי התורה ואפי' רבנים – כל שאין דובר אמת בלבבו ולא יושר וצדק מרכיבו, הרחק דרכך ממנו, הסר רגלך מנתיבו, והעניין הזה אשר אתה בו – קבלו באהבה, ועל כל גל וגל תנענע ראשך, וסוף הכבוד לבוא כי יושיע ה' עם קרובו.

ואפי' מרע"ה שהביא עצמו לידי חשד הוצרכה התורה להצדיק את מעשיו, וכמ"ש האור החיים הקדוש על הפסוק "אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד על פי משה", וז"ל: "להיות שמשח עשה המספר לישראל המובא בית ה' לזח באה התורה והצדיקתו ואמרה: "אלה פקודי" וכו'.

פי' ע"ד מ"ש "אלה הם מועדי", מהו המספר שה' מצדיק אשר פוקד על פי משה, דקדק לומר "עפ"י משה", ולא אמר "אשר פקד משה", והטעם כי לא היה הזולת עימו, אלא מפיו אנו חיים, שכן כתיב: "ויקחו מלפני משה" – שהוא לבדו לקח הכל.

ומעמו של משה שהביא עצמו לידי חשד, אולי שלא עלה בדעתו חשד זה לחישמר ממנו, כי איך יחשדו אותו וה' מדבר עמו בכל עת, אם ח"ו ימצא בו עוול ימאסנו אלוה היודע נסתרות, ואצ"ל שלא ידבר אתו עוד אלוקים. עכ"ל.

עוד מצינו בפסיקתא רבתי פרשה כב ד"ה לא תשא: "לא תשא, אמר רבי זעירא: אם בשבועת שווא הכתוב מדבר, הרי אמר לא תשבעו בשמי לשקר (ויקרא יט). מה ת"ל לא תשא את שם ה' לשווא, שלא תקבל עליך שררה ואין אתה ראוי לשררה."

הכוונה שלא תשא את (כנוי לת"ח – את לרבות ת"ח) שם ה' לשווא, וכן פרש הרב כתנות אור: לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב, דהיינו מי שאינו ת"ח לא יעשה עצמו ת"ח בשביל הכסף (ורע אפרים).

"רבי מנחמן אמר רבי יעקב (מ"ר) [משם ר'] מני, מייתי לה מן הדא, אל תצא לריב מהר (משלי כה, ח) "לרב" כתיב, לעולם אל תהי רץ אחר שררה, למה בן, ומה תעשה באחריתך בהכלים אותך ריעך (משלי כה) – ולמחרת הם באים ושואלים לך שאלות, מה אתה משיבם.

רבי מנחמא בשם רבי תנחום בי רבי חייא, רבי מני בשם רבי יוסי בר זבידא מייתי לה: הכי נואף אשה חסר לב (משלי ו, לב), הא כל המקבל עליו שררה בשביל ליהנות ממנה, אינו אלא כנואף הזה שהוא נהנה מנופה של אישה, משחית נפשו הוא יעשנה¹ (שם משלי ו) [משחית נפשו] כמשה שאמר ועתה אם תשא הטאתם (שמות לב, לא)

¹ כלומר: סופו יורש גיהנם, ועד"ז י"ל מ"ש חז"ל: מלמד שחשדוהו בא"א, שר"ל שחשדוהו שנמל שררה ע"מ ליהנות ממנה.

(בלומר: משה מסר עצמו למיתה עבור ישראל, ולא כמו שחשדוהו עדת קרח), כיהושע שאמר בי ה' (יהושע ז, ח) – בי ולא בהן, כדוד שאמר ה' אלהים תהי נא ירך בי ובבית אבי ובעמך לא למנפה (דברי הימים א' כא, יז) [הוא יעשנה]. אמר רבי אבהו: אני נקראתי קדוש ואתה נקראת קדוש, הא אם אין כך כל המידות שיש בי לא תקבל עליך שררה.

ומה ששמש בבגדי לבן בו' ימי המילואים, ולדעת רב כהנא (תענית יא, ע"ב) בחלוק לבן שאין בו אימרא, כדי שלא יחשדוהו שמא באותה שפה הוציא מעות הקודש, משום שנא' "והייתם נקיים". ומה שלא נהג בן בפיקודי המשכן מלמד שגם משה רבנו ע"ה למד ממה שהתורה מצדיקה אותו, שכל אדם זקוק להיטהר מהחשד העולה עליו וממנו יראו וכן יעשו כל בני, ולכן אח"כ שימש בחלוק שאין בו אימרא.

וכן כתב רש"י גם על הנמרא בברכות (לא): ותען חנה ותאמר לא אדוני אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי, הכי אמרה ליה: לא אדון אתה, לאו איבא שכינה ורוח הקדש נבך, שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות, מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי. אר"א: מכאן לנחשד בדבר שצריך להודיע.

וכתב רש"י: הנחשד צריך לנקות את עצמו ולהודיע את חושדו שאין בו אותו דבר מגונה. ובפ"י הרלב"ג שם כתב (תועלת יא) דדברי חנה הם להודיע שראוי לכל אדם שיציל עצמו מן החשד לפי מה שאפשר, ולזה ספרה חנה, ואם היה ראוי שתבוש מלדבר בפני עלי שהיה כהן גדול ונביא, לא קצרה מלדבר לעלי את דבר התנצלותה.

עיי' יפסק החשד והחושד לא יענש מכיוון שחושד בכשרים, כמבואר עונו ביומא (יט, ע"ב) וגם הנחשד ינצל מעונש המניע לו על מה שחברו נענש על ידו, כמו שמובא בשבת (קמט), דכל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה.

ורבינו הגאון הרי"ח הטוב בספרו תורה לשמה שאלה תפ', נשאל אם החיוב להודיע שלא יהיה חשד לפני המעשה או אחר המעשה יסביר את עצמו ומה יעשה אם בינתיים יהיה לו הפסד, ופסק להם הרב שצריך להודיע לבתחילה לפני המעשה וראייתו מקידושין (גמ, ע"א): רבין חסידא אזיל לקדושי אתתא לבריה וקדשה לנפשיה ובמקום ספק הפסד מותר, עיי"ש.

פרשת מסעי

"והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה"

(לג, נג)

בשבת זו ב"ה זכינו לסיים את הספר הרביעי מהתורה, וככל שאנחנו מתקרבים לסיים את התורה, אנו מוצאים את עצמנו קרובים להיכנס לארץ, כמו שקראנו בפרשה "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, כי אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען" וכדאי לשים לב מה מבקש הקב"ה ממשרע"ה למסור לנו ערב כניסתנו לארץ. הוא אומר לו: "והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם ואבדתם את כל משכיותם ואת כל צלמי מסכותם תאבדו ואת כל כמותם תשמידו. והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה".

הקב"ה מודיע לו: אותה ארץ שאתם נכנסים אליה לאחר שתעברו את הירדן היא מאוכלסת בעמים שמעשיהם מקולקלים, יש בה משכיות – בתי מסגד שמשתחוים בהם לע"ז, צלמים ובמות להקרבת קרבנות לע"ז, ומשום כך כשתעברו את הירדן, הפעולה הראשונה שעליכם לעשות היא להוריש את כל יושבי הארץ מפניכם, לנרש אותם ולא לתת להם הניה בארצכם, ואחר כך לאבד את המסגדים שלהם ואת הצלמים ואת הבמות שלהם.

וכל כך למה, שאם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם, והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולענינים וצרתו אתכם על הארץ אשר אתם יושבים בה. אפילו אם תשאירו אותם כדי שימלאו את רצונכם ויעשו את צרככם, אף על פי כן הם יהיו לכם כמו הקוצים לעיניים, שיעוורו את עיניכם להטעות אתכם ולא תראו ולא תבינו, וילמדו אתכם בכל תועבותיהם ולעבוד את אלהיהם. והם יכאיבו ויצערו אתכם ויילחמו בכם ויגרשו אתכם, ובזה יתקיים מה שחשבתי שאתם תעשו להם לנרשם, הם יגרשו אתכם מהארץ ותלכו לגלות, "כי תזנו אחריהם בלי ספק", כך אומר הספורנו.

כך נראים הדברים ברורים מן הפסוקים שקראנו. אבל רש"י ע"ה חידש לנו חידוש גדול מאוד בפרשה זו, הוא שאל שאלה מעניינת על הפרשה שקראנו: מה בא הפסוק

"והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה" להשמיענו, הרי כבר כתב קודם לכן "והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם ואבדתם את כל משכיותם ואת כל צלמי משמיות וכו', והיה צריך להמשיך מיד "והתנחלתם וכו'".

והוא עונה ואומר: עיקר המצווה היא להוריש את הגויים כדי להבטיח את הקיום שלנו בתוכה, ולא כמו שמפרשים אחרים, שעיקר המצווה היא לשבת, ואלה הם דבריו: "והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה, תוכלו להתקיים בה, ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה." משום כך הדגישה התורה את ההבטחה של "וישבתם בה" בפסוק מיוחד.

נמצאנו למדים, שתנאי עיקרי להחזקת קיומנו בארץ הוא אך ורק על ידי גרוש הגויים מפנינו והרחקת מעשיהם מתוכנו.

רבותי! נבדוק נא את עצמנו, אנחנו שיושבים כאן, האם אנו מקיימים את המצווה הזאת במלואה או לא.

ב"ה זכינו לאחר ניסים גדולים, גלויים ונסתרים, לכבוש את ארצנו מאת הגויים. עולים מחו"ל מגיעים הנה לאחר מאמצים על אנשיים ממש, כל אחד בודאי נתנסה בדבר זה. ומה עשינו הלאה להשלמת חירותנו הרוחנית, הרי תועבות הגויים ושיקוציהם נשארו קיימים איתנו, בשר טריפה נמכר על הבמות, ולצערנו בשכונתנו אנו, בתי קולנוע ותיאטרונים קמים בכל מקום, שמבקריהם רוצחים בהם את זמנם, ומהם יוצאים לתרבות רעה ולהרס משפחות, ועוד חוקות גויים כאלה.

ומהן התוצאות, מהן פריקת עול תורה ועול דרך ארץ, שחיתות משפחות וילדיהן, גול, חמס, רצח, אונאה, מיתות משונות, תאונות ומחלות ממאירות שאף פעם לא נשמע את שמם ונדעם. וכיום ה' יצילנו מתרבים והולכים, מי יודע לאן, וכל זה אנחנו רואים ושותקים, תוהים על מאורעות חיינו למשך דקות ספורות ואחר כך חוזרים למסלול חיינו הרגיל, אבל אם כל אחד מאיתנו יאזור כוח לסייע לביטול התועבות האלה מתוכנו, הרי יוכל להביא אותנו שיקויים בנו הכתוב "והתנחלתם וישבתם על הארץ לבטח", והסיוע הוא בדבר קל ביותר, להשתתף בשיעורי התורה הניתנים בבתי הכנסת, כדי לידע כיצד לשמור את עצמו מכל הסכנות המרחפות בחלל עולמנו.

אם נזכה לדעת את כל מה שמוטל עלינו לעשות, ואיך לעשות, הרי אנחנו מבטיחים את קיומנו בארץ ובעולם, ובזמן שיקוים הפסוק "ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה", יראו העולם כי אני ה' שוכן בתוך ישראל.

קדושת א"י

"וידבר ה' אל משה לאמר, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, כי אתם עוברים את הירדן ארצה כנען, והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם, וגם שמה רוצח מכה נפש בשגגה." (לה, ט-יא)

הקב"ה ציווה על הקצאת שש ערי מקלט, לפי שזה איננו מן הראוי לפי קדושת א"י שיישפך בה דם נקי, כמ"ש הלאה: "ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה, כי הדם הוא יחניף את הארץ, ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו, ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה, כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל" (לה, לג-לד).

וכן אין ראוי, שאם יישפך בהן דם נקי שנהרג בשוגג, שיישפך דמו בדם הרוצח במויד, וכן אין ראוי לפי קדושת הארץ, שהרוצח אע"פ שהיה בשוגג, שיהיה הולך בכל מקום שירצה ומטמא את הארץ לעיני כל רואה, אחרי אשר שפך דם האדם והיה ראוי שהאדם דמו יישפך, אחר שהאדם נברא בצלם דמות קונו.

ובסיבת כל זה ציוותה התורה שיפרישו שש ערי מקלט, באופן שהרוצח יהיה מתבייש, ויהיה נכלם ונאלם בעיר סוגרת ומסוגרת, ולא יצא ממנה לטמא את הארץ ולדרוך עליה, אחר שעל ידו באה תקלה גדולה כזאת. ולכן אם יצא מעיר מקלטו בלא בוש וכלימה, הותר דמו לקרובי הנרצח, כשנא' "ואם יצא יצא הרוצח וגו' ורצה נואל הדם את הרוצח אין לו דם".

מיתת הכהן הגדול כנפש תחת נפש

"והקריתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם, ונס שמה רוצח מכה נפש בשגגה". (לח, יא)

הקב"ה ציווה על הקצאת שש ערי מקלט, באופן שהרוצח יהיה מתבייש ויהיה נכלם ונאלם בעיר סוגרת ומסוגרת, ולא ייצא ממנה לטמא את הארץ ולדרוך עליה, אחר שעל ידו באה תקלה גדולה כזו. ולכן אם יצא מעיר מקלטו בלא בושח וכלימה, הותר דמו לקרובי הנרצח, שנאמר: "ואם יצא יצא הרוצח ונו' ורצח גואל הדם את הרוצח, אין לו דם".

אחרי שהבושה היא האויל סומקא ואתיא חיוורא, וזה אינו מתבייש מחטאתו ויצא חוץ לגבולו, אין לו דם ומותר להורגו, ואחר שזה כן, לא היה ראוי שיצא מעיר מקלטו עד שימות שם, בעניין שלא יטמא את הארץ, ואיך ציווה וישב בה עד מות הכהן הגדול, ואחרי מות הכהן הגדול ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו.¹

והגמרא במסכת מכות (יב ע"ב) לומדת בקל וחומר שאם משנגמר דינו מת הכהן הגדול, שוב אינו גולה כלל. ומה מי שגלה כבר יצא עכשיו, מי שלא גלה אינו דין שלא יגלה. ופריך ודילמא האי דגלא איכפר ליה, האי דלא גלה לא איכפר ליה. ומשני מידי גלות מכפרת מיתת כהן מכפרת.

ולכאורה עדיין קשה אימא מיתת כהן מכפרת רק על זה שגלה.

ויש לומר משום דכיוון שנגמר דינו, הרי זה עומד לגלות, וכל העומד לגלות כגולה דומה, כדאמרינן סברא כיוצא בזה בכ"מ בש"ס. (תורה תמימה)

¹ עד מות הכהן הגדול, כבר באר שהגלות היא על כל השוגג, ובהיות מיני השגגות בלתי שוות, כי מהם קרובות לאונס ולמויד, נתן לגלות זמן בלתי שווה בכל השוגגים, כי מהם שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן, ומהן שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן, וזה במשפט הא-ל יתברך, היודע ועד, שיעניש את השוגג כפי מדרגת שגגתו, כאומרו "והאלקים אנה לידו". (ספורנו)

אבל העניין הנה כך הוא, כי שורת הדין גותנת לתת נפש תחת נפש, ושופך דם האדם באדם דמו יישפך. אבל רצה ה' לרחם על עמו ועל ארצו שההורג בשונג ייסגר בעיר מקלטו, ויישב בה כמו שיושב במחשכים בבית הכלא כמתי עולם. ולזה אמר גלות מכפרת עוון.

ולפי שידוע שכהן גדול קהל עדתנו עליו יסמוכו, לפי שהוא דבק אל ה', ולכן רצה ה' שהם ישמרו המקדש בעניין שלא יגעו הזרים אל הקודש. והטיל עליהם עונש הזרים, אחר שאין להם מלאכה אחרת אלא שמירת המקדש, ואם טעו בשמירת הקודש ראוי שתסוב עליהם העונש.

כמו שנאמר (במדבר יח, א): "ויאמר ה' אל אהרון אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עוון המקדש, ואתה ובניך אתך תשאו את עוון כהונתכם".

וביאר רש"י: "עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם".

וכן רצתה התורה להטיל עליהם עול אחר, אחר שהם פנויים והם יושבים בבית ה' כל ימיהם, שיהיו כלי כפרה לישראל ויכוונו מאוד בקרבנותיהם ובתפילותיהם ויהיו לרצון להם, באופן שלא יארע תקלה ומכשול בישראל להרוג זה לזה. ואם ח"ו יקרה בזה, עליו מוטל העונש לפי שהוא סבב כל זה, אחר שלא היתה תפילתו רצויה.

כמו שמסופר בגמרא (מכות יא ע"א), על רבי יהושע בן לוי דלא אשתעי אליהו בהדיה תלתא יומי מפני שבמרחק שלוש פרסאות ממנו נטרף אדם על ידי אריה.

ומעין דוגמא זו, אמרו בירושלמי סוף פ"ח דתרומות, (מז ע"א) עולא בר קושב תבעתיה מלכותא, ערק ואזיל ליה ללוד גבי ריב"ל, אתון ואקפון מדינתא אמרו להן אין לית אתון יהבון ליה לן, אנן מחרבין מדינתא. סלק גביה ריב"ל ופייסיה ויהביה לון, והוה אליהו זכור לטוב יליף מתגלי עלוי, ולא אתגלי וצם כמה צומין ואיתגלי עלוי, אמר ליה ולמסורות אני נגלה, א"ל ולא משנה עשיתי, א"ל וזו משנת חסידים. (מראית העין מכות)

¹ שכך שנינו בתוספתא ואם יחדו להם מותר, והשיג לו וכי זו משנת חסידים, והיה לו לסלק עצמו מעניין זה. (פני משה)

ובן הכהן סבב הריגת נפש זו וראוי שימות עליה.

ולכן אמר "וישב בה עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן הקדש".

ורש"י פירש: "לפי פשוטו מן המקראות הקצרים הוא שלא פירש מי משחו, אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקודש. והגמרא דרשה אותו וכו'. אבל לאור הדברים האמורים לעיל, "אשר משח אותו" מדבר על הרוצח, כי זה האיש הרוצח משח אותו בשמן הקודש. ומדוע, התשובה היא: אחר שחלק ה' עמו ואיש אחד מישראל חשוב ככולם, אחר שכולם חשובים כאבר אחד, ואחר שזה משח אותו בשמן הקודש בנזר אלוקיו על ראשו, צריך שיתפלל עליו שלא תארע תקלה על ידו.

והכהן הגדול הסיה דעתו בתפילתו ונהרג זה האיש, ראוי שימות הכהן הגדול אחר שהוא בעל התקלה.

ולכן, אחרי מות הכהן הגדול ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו, שכבר נתקיימה דעת התורה שאמרה "נפש תחת נפש".

ולכן תמצא בעניין עגלה ערופה, ציוותה התורה "ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה' אלקיך לשרתו ולברך בשם ה', על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע.

לרמוז שראוי שיעמדו בכאן הכהנים אחר שנהרג זה בזמנם, ויקבלו בושת וכלימה מזאת התקלה שבאה על ידם, אחר שלא נתכוונו בקרבנותיהם ובתפילותיהם, וזהו "כי בם בחר ה' לשרתו" – במזבח, "ולברך בשם ה'" – בתפילה ובברכת כהנים.

ואחר שלא נתכוונו בתפילתם, הם עשו זאת התקלה, וזהו "על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע", ולא על פי אחר.

והם ההורגים וראוי שיהיו בכאן ויקבלו בושת וכלימה.

ולכן כאן, אחר שמת הכהן הגדול בעונו, ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו. כי כבר נעשה הדין בהורג ובגורם.

ולכן ציווה: "ולא תקחו כופר לשוב לשוב בארץ עד מות הכהן", ויתקיים "נפש תחת נפש", ולהורות שמת בעוון זה, תמצא שלא כתב כאן "עד מות הכהן הגדול", אלא "עד מות הכהן". להורות שבעבור זה ירד מגדולתו, ובזה לא תחניפו את הארץ, ולא ארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה, כי אם בדם שופכו.

ובכאן אע"פ שלא מצינו שנשפך דם הרוצח, נראה שדם הכהן ומיתתו חשובה כדם שופכו. ("צרור המור")

הרמב"ם במורה נבוכים ח"ג פרק מ' כתב וז"ל: "רוצח בשגגה גולה, הוא להשקיט נפש גואל הדם עד שלא יראה מי שבאה התקלה על ידו. ותלה חזרתו במות האיש אשר הוא הנכבד שבבני אדם והאהוב לכל ישראל, שבוה תנוח דעת הגואל אשר נהרג קרובו, שזה טבעי לאדם: כל מי שתקרהו צרה, כשתבוא גם כן לזולתו כיוצא בה או גדולה ממנה, ימצא נחמה בזה על מקרהו, ואין במקרה מות בני אדם אצלנו יותר גדול ממיתת כהן גדול. עכ"ל.

רבנו בחיי בפירושו על התורה (דברים יט, ג) "תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך ה' אלקיך, והיה לגוס שמה כל רוצח", כתב וז"ל: "וזה שאמר והיה לגוס שמה כל רוצח, כי אותיות ההויה פתוחות ומזומנות לגוס שמה כל רוצח (והיה) – אותיות הו"ה, שם השם, ושם ימצא בית מנוס אחר התשובה ובקשת הרחמים, כי טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו." עכ"ל.¹

עוד כתב החינוך במצווה ת"י, וז"ל: "משרשי המצווה, לפי שענין הרציחה חמור עד מאוד, שבה השחתת העולם, עד שאמרו ז"ל, שהחורג נפש מזיד, אפילו עשה את כל המצווה, אינו ניצל מן הדין, שנאמר (משלי כה, יז): "אדם עשוק בילד נפש עד בור מנוס אל יתמכו בו".

וזו האחריות הרובצת על המנהיג, וכך כתב רש"י בפירושו על משלי מביא את דרשת חז"ל ביומא (פז, ע"א): "כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה, שלא יחא הוא בגן עדן ותלמידיו בגיהנם, שנאמר: אדם עשוק וכו'.

לעומת זאת, המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו ואפ' השכינה מסכימה עימו כמ"ש אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונט"י, יצתה בת קול ואמרה: בני אם חכם לבך ישמח לבני ואשיבה חורפי דבר".

"כי זה חלקי מכל עמלי" (קהלת ב, ב), רב ושמואל (גיטין סח ע"ב), חד אמר מקלו, וחד אמר גיגדו – מקידה של חרס לשתות, מרמזים על תקנתיו של הנוכרות, עירובין ונט"י.

¹ עיין עוד בשיחה על תפקודם של שרי עשרות בפרשת כי תשא מה שהובא בשם המעדני שמואל.

ובאשר שלמה הרגיש את עצמו מדוכא בהיותו בגולה, זר ונודד בלי מכרים, מצא סיפוק פנימי בהעלותו על זכרונו את שתי התקנות שתיקן. מקלו הזכיר לו על עירובין, שנעשה ע"י מדידה, וחבלי של מים הזכירו נט"י. ועליהם אמר "כי זה חלקי מכל עמלי". (דברי יעקב על משלי, פרק כג)

דין ערי המקלט נוהג לדורות

"ואת הערים אשר תתנו ללזים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר. (לה, ו) והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתיכם בכל מושבותיכם". (שם, כט)

כשהתורה מפרטת את דיני ערי המקלט משמע שלדורות היה נוהג דין ערי המקלט, ולכא' הרי קי"ל שדין ערי מקלט נוהג רק בזמן שביהמ"ק קיים.

ויישב ר' שלמה קלוגר, שצ"ל שבאמת ארבע מיתות בית דין בטלו, אולם דין ארבע מיתות לא בטל, ודוגמתם יש וה"ה ערי מקלט כן.

וצריך לשים לב מה הנקודה בדיני ערי מקלט שהיא שייכת לדורות. ולמעין במפרשים יראה שעיקר העניין הוא אחריות האדם על מעשיו, ואחריות מנהיג על העם.

וכמ"ש הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת נפש (יא, ד): אחד הנג ואחד כל דבר שיש בו סכנה, וראוי שיכשל בו אדם וימות כגון, שהיתה לו באר או בור בחצירו בין שיש בהן מים בין שאין בהן מים, חייב לעשות להן חוליה גבוהה עשרה טפחים, או לעשות לה כסוי כדי שלא יפול בה אדם וימות.

וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה, שני' (דברים ד, ט) השמר לך ושמור נפשך, ואם לא הסיר והגנית המכשולות המביאין לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר על לא תשים דמים. עכ"ל.

ומתבטא הדבר במה שהגולה צריך לשבת עד מות הכהן הגדול, ואמרו חז"ל (מכות יא ע"א) שהיה לו להתפלל ולא התפלל.

ולכן ערי המקלט היו בערי הלוויים, משום שבא לרמוז ללוויים שהם מנהיגי העם, שידעו שאם קורה רצח, הרוצח בא לגור בשכונתכם, כי הם אחראים לתוצאה זו.

ולכן תלמיד שגלה, מגלין רבו עימו, (שם י ע"א) וכן להיפך, רב שגלה מגלים את הישיבה אצל הרב, ויש לשים לב שזהו עונש לתלמידים איך החזיקו רב כזה, וגם עליהם לגלות, ולא שזה כבוד לרב שהישיבה גולה עימו.

ואפילו אם שותק על מעשה רצח, גם נתבע על כך, כמ"ש על ר' יהושע בן לוי שנשך אריה אדם, סמוך למקום מגוריו מהלך ג' פרסאות, ולא נגלה אליו אליהו הנביא.

וטען לו אליהו הנביא, שהיה עליו לדאוג שלא יקרה כזה דבר בשכנותו. זוהי אחריות של מנהיג.

זכורני שבשהיה הראש"ל ר' עובדיה יוסף רב בעיר תל אביב, היה מזמן את הרבנים, והולך ומבקר בבתי המטבחים, ומתקשר היה לרבנים ואומר להם, שתוך זמן קצר יהיו במקום זה שברצונו לפקח, והיה עושה מבחנים מדי פעם לרבנים, וזאת מתוקף האחריות שהרגיש כלפי הציבור.

ובזמנו המועצה הדתית עשתה הסכם עם אגודת השוחטים שרק הם ישחטו, והגיע הדבר לידי כך, שהשחיטה השחורה היתה יקרה. והגיע מצב שבו אין להשיג עוף בשר בשכונה.

ועמד בכל הכוח שיפתחו מחלקה מיוחדת לשוחטים במשרה מלאה שישחטו במיוחד בשכונה זו.

וביקש לדווח לו כמה עופות נשחטים בכל יום, והוכיח למועצה שנשחטים כמעט שמונה עשר אלף עופות ביום.

ועשה להם חשבון, שאם יחלקו כל עוף לארבע מנות, כמה אנשים אכלו כשר בזכות זאת. וזה נובע מאחריות שהרגיש כלפי הציבור, ולא חיכה שיפנו אליו.

ואת זאת אומר משה רבנו: והיו לכם חוקת עולם לדורותיכם, המנהיג אינו יכול לברוח מכם, אלא עליו לחשוב מבעוד מועד כדי להינצל. וכששותקים גדולי ישראל על דבר שהיו צריכים להתריע, נענשו על כך, כר' יהושע בן לוי שלא נגלה אליו אליהו.

פרט נוסף בדין ערי מקלט מובא במסכת מכות (יא ע"א) שאימותיהן של הכהן הגדול היו מספקות מים ומוזן לגולים, כדי שלא יתפללו על בניהם שלא ימותו.

ולכאורה, מדוע דווקא האמא, מילא האב לא, כי אם כך האב כהן גדול ולא הבן, אבל מדועהאמא. שהכהן הגדול בעצמו יפרנס את הגולים, בשביל שיאריך ימיו.

וביאר התפארת ישראל, שאם הכהן בעצמו היה עושה את זאת, היה הדבר נראה כשוחד, שמכיוון שלא התפלל על דורו קרה מקרה כזה, ולכן עושה עכשיו כדי להשתיק אותם, ודבר זה פוגע בכבודו ובמעמדו של הכהן הגדול, ועל כן דווקא האמהות פרנסו.

ולכן תלו את גלות הרוצח במיתת הכהן הגדול, שרק הקב"ה יודע את מידת השגנה שהיתה ברצח, כי זה תלוי גם בחלקו של הכהן הגדול במצב הזה.

וכמו שמצינו שבזמנו של רבי חנינא סגן הכהנים, נתחלפו כחמישים כוהנים, שהיו מתים בכל שנה, ולכן נקרא "סגן הכהנים", ובאמת בזמנו רבו הרוצחים.

אחריותו של המנהיג אינה דבר של מה בכך, היא יכולה לקבוע לא רק את חייו, אלא גם את חיי אחרים. וכל אחד שייך בו מנהיגות, אפילו כלפי עצמו בהנהגתו שלו.

עלינו לדעת כיצד באמת, אדם יוכל להיות אחראי על מעשיו, שיהיו כולם באופן הרצוי.

עצה לזה אפשר לראות, שהנהגה כשיהושע רצה לרנגל את הארץ נאמר: (יהושע ב, א) וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו וילכו וכו'. וכתב רש"י בפסוק ד': מדרש אגדת תנחומא (שלח א) יש, פנחס ובלב היו, ופנחס עמד לפניו ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך.

ולכאורה, כיצד שלח יהושע את פנחס הצעיר, עם כלב בן יפונה שהיה מבוגר למעלה מגיל שמונים, כיצד אפשר לרנגל בצורה כזאת.

וביארנו בעלי המוסר, שזו גדלותו של יהושע, שידע לשלב בין שניהם, שהאדם הצעיר אמנם כוחותיו רעננים, אך הוא זקוק להדרכה מאדם מבוגר שיש לו ניסיון יותר, ורק כך המלאכה תהיה מושלמת, שילוב של מרץ עם יישוב הדעת.

ואת זאת אמר משרע"ה: (לג, ב) ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאייהם. והקשו המפרשים: ולכאורה, הרי כתב את כל התורה כולה, ומה ההדגשה המיוחדת שכתב את המסעות.

ומיישב ה"אור החיים", שהקב"ה ציווהו לרשום את המסעות דבר יום ביומו, ולא אחרי כל המסעות לרשום מה היה, אלא בכל יום לרשום, ולא ביאר האוה"ה את הסיבה לכך.

אולם ביארנו בזה, שבשמשח רבנו סידר להם את המסעות, נאמר ויכתוב משה את מוצאייהם וכו', ואלה מסעיהם למוצאייהם, ולכאורה הסדר הוא הפוך, קודם צריך לכתוב אלה מסעי, ואח"כ ויכתוב משה.

אלא, משה רצה לרמוז להם, שיש כאלה שיש להם מוצאייהם, אבל אין כבר לאן לנסוע, ויש כאלה שיש להם עתיד, אבל לא זוכרים את מוצאייהם, תמיד צריכים שילוב של שניהם, כמו שנתבאר לעיל אצל יהושע.

וזה משה רבנו כותב לבני ישראל, שחייבים את שניהם יחד. ליזכור את המוצא ולזכור גם את העתיד בד בבד.

נמצא שהמנהיגות היא אחריות לא רק כלפי כהן גדול, אלא כל אדם מנהיג הוא כלפי עצמו וכלפי ביתו, ועליו מוטלת האחריות, וחלקו בכל דבר ידוע רק להקב"ה, אבל בודאי יש לו חלק בזה.

והחת"ם בביאורו על הפסוקים (לג, לח – לט) ויעל אהרן הכהן אל הר החר על פי ה' וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש. ואהרן בן שלש ועשרים ומאת שנה במתו בהר החר.

הקשה, מדוע נאמר פעמיים שמת בהר החר, ויישב שהתורה באה לומר כאן חידוש, שהרי ידוע שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים כמובא בראש השנה (יא ע"א), שנאמר (דברים לא, ב) ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, שאין תלמוד לומר היום ומה תלמוד לומר היום, היום מלאו ימי ושנותי, ללמדך שהקדוש ברוך הוא יושב וממלא

שנותיהם של צדיקים מיום ליום מחדש לחדש, שנאמר (שמות כג, כו) את מספר ימיך אמלא. וכתוב שכאן נמלאו, שנולד בשבעה באדר ונפטר בשבעה באדר.

ולכאורה היה צריך למות בו' אדר, שהרי בו' באדר כבר שייך למאה עשרים ואחת שנה. א"כ כיצד למדו מזאת שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים. ויישב החת"ס שכאן רואים שאין הכוונה שהקב"ה ממלא מרגע לרגע, שהרי אין יודעים באיזו שעה נולד. ומזה שנפטר בו' באדר, סימן שנפטר באותה השעה שבה נולד.

ולכן כתוב עוד פעם, שמת בחר החר, שבאותה שעה שנקבע לו למות, מת, בדיוק ברגע שהיה צריך ללכת מן העולם.

החשבון מדויק כל כך, ולכן רק הקב"ה יכול לדעת את האמת, וזהו שמגלגלין חובה על ידי חייב וזכות על ידי זכאי.

והנוגע לעניינינו, שמתקרבים לסיום זמן הקיץ, יש לעשות חשבון הנפש, מה השיג הוא ומה תרם לאחרים, מתוך האחריות שיש עליו כלפי עצמו וכלפי אחרים.

גם על השגנה יש חשבון, כמו שכתב הרמב"ן בויקרא (א, ט) וז"ל: ויותר ראוי לשמוע הטעם שאומרים בהם, כי בעבור שמעשי בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה, צוה השם כי כאשר יחטא יביא קרבן, יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדבור, וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה, והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו, כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי הטא לאלוקיו בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן הוזה שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו, והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו וקרבן התמיד, בעבור שלא ינצלו הרבים מחטוא תמיד ואלה דברים מתקבלים מושכים את הלב בדברי אגדה. עכ"ל. ואדם ישתדל לתקן כמה שאפשר, אפילו כלפי אחרים, דישראל ערבין זה לזה.

והתביעה הזאת אינה התחסדות, אלא חובת האדם שנתבע על כך, כי מגלגלין חובה על ידי חייב, ולא צריכים להרחיק דווקא את אליהו הנביא, אלא מספיק שייקחו מן האדם את הבינה. וכבר נתבאר לעיל בדברי הרמב"ם, שחובה על האדם למנוע שגם אחרים לא ייזקו.